

ΑΙΝΙΑΝ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Η ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ

schooltime.gr

ΑΙΝΙΑΝ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Η ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ

schooltime.gr

Ψηφιακά εκπαιδευτικά βοηθήματα

The Project Gutenberg EBook of General Georgios Karaiskakis'
biography, by
Dimitris Ainian

This eBook is for the use of anyone anywhere at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org

Title: General Georgios Karaiskakis' biography

Author: Dimitris Ainian

Posting Date: March 17, 2012 [EBook #37162]

First Posted: August 22, 2011

Language: Greek

Character set encoding: UTF-8

*** START OF THIS PROJECT GUTENBERG EBOOK GENERAL GEORGIOS
KARAIKAKIS' BIO ***

Produced by Sophia Canoni

Note: The tonic system has been changed from polytonic to monotonic. The spelling of the book has not been changed otherwise. Bold words are included in **&**, while words in italics in *_*. Footnotes have been converted to endnotes.

Σημείωση: Το τονικό σύστημα έχει αλλάξει από πολυτονικό σε μονοτονικό. Η ορθογραφία του βιβλίου κατά τα άλλα παραμένει ως έχει. Λέξεις με έντονους χαρακτήρες περικλείονται σε **&**, ενώ λέξεις με πλαγίους χαρακτήρες σε *_*. Οι υποσημειώσεις έχουν μεταφερθεί στο τέλος του βιβλίου.

**Η ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ**

ΥΠΟ
ΤΟΥ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΟΥ

Δ. ΑΙΝΙΑΝΟΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ
(Μετά συλλογής ανεκδότων και αποφθεγμάτων)

ΥΠΟ
Ι. ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Γ.Σ. ΒΛΑΣΤΟΥ

20 ΟΔΟΣ ΝΙΚΗΣ — ΟΔΟΣ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ 2

1903

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η σπουδαιότητα αυτή βιογραφία του Γεωργίου Καραϊσκάκη, γραφείσα παρ' ανδρός όστις μετέσχε των δύο τελευταίων μεγάλων εκστρατειών του ηρωϊκού στρατάρχου και υπηρέτησεν υπ' αυτόν ως έμπιστός του γραμματεός και συμμαχητής, είναι η μόνη αυθεντική έκθεσις περί του βίου και των έργων του βαθυγνώμονος και γενναιοκάρδου Ρουμελιώτου, όστις υπήρξεν η πρώτη στρατιωτική μεγαλοφυία της νεωτέρας Ελλάδος. Το έργον του Δημητρίου Αινιάνος εχρησίμευσεν αργότερα ως η κυριωτέρα πηγή εις την γνωστήν βιογραφικήν μελέτην του ιστορικού Κ. Παπαρηγοπούλου. Υπάρχει όμως και παλαιότερα, πολύ σύντομος, βιογραφία του Καραϊσκάκη γραφείσα υπό του αγωνιστού Γ. Γαζή (1), η οποία περιέχει πληροφορίας τινάς μη υπάρχούσας εις το έργον του Αινιάνος. Ο Καραϊσκάκης λοιπόν, κατά τον Γαζήν, εγεννήθη από γονείς καλούς. Η μητέρα του ήτον αδελφή του Κώστα Δημισκή και πρώτη εξαδέλφη του καπετάν Γώγου Μπακώλα. Ανετράφη εις την Αυλήν του Αλή πασά και εχρημάτισεν εις την δούλευσίν του έως εις τον αποκλεισμόν του. Με τον Κατσαντώνην όταν ήτον, εφόνευσε με το χέρι του τον αδόμενον ντερβέναγα Βεληγκέκα. Όταν ο Αλή πασάς επήγεν εις το Βιδίни κατά του Πασβάντογλου, ο Καραϊσκάκης άφησε τον Αλή πασά και εγύρισε με τον Πασβάντογλου κλεισθείς εις το Βιδίни μήνας τρεις. Και δια να μη γνωρισθή ότι ήτον χριστιανός, μετωνομάσθη Καραλής. Όταν όμως εβγήκεν από το κάστρον και τον έβαλεν εις το χέρι ο Αλή πασάς, τον έστρωσεν εις τον φάλαγγα και του έδωκεν εις τα ποδάρια ξυλιαίς χιλιαίς. Άλλην μίαν φοράν τον έβαλεν εις την φυλακήν εις τον άλυσον και εις το κούτσουρον χρόνους δύο. Πολλάκις όμως τον επεριποιήθη και τον εδιόρισεν επί κεφαλής σημαντικών στρατευμάτων και εκδουλεύσεων, πολιτευόμενος αυτόν έως εις τον αποκλεισμόν του.

Περί του στρατιωτικού χαρακτήρος του Καραϊσκάκη ιδού τι γράφει ο Γαζής:

«Βάσιν είχε το πώς να κερδαίνη την αγάπην και σέβας των στρατευμάτων.

Το να γνωρίζη εις πόσον βαθμόν φιλοτιμίας ευρίσκεται ο καθείς.

Από ποία πάθη κυριεύεται ο καθείς.

Όσους εγνώριζεν ικανούς του να τον βλάψουν ή να τον ωφελήσουν, επάσχιζε να τους κερδαίνη ή με το πουγγί ή με το σπαθί.

Εβράβευε τους αξίους και ανδραγαθούντας με άττια, με άρματα, με γρόσια, με βαθμούς, γινώσκων ότι όπου άθλα αρετής πρόκεινται, εκεί και άνδρες αγαθοί γίνονται, κατά το ρητόν.

Προικισμένος ων με όλα τα φυσικά και τυχηρά προτερήματα, όσους εγνώριζε φιλοτίμους και φιλοδόξους, ερέθιζε την φιλοτιμίαν τους τόσο με τους επαίνους και κατηγορίας, ώστε πολλοί ηναγκάζοντο ή να φανούν άξιοι των επαίνων του, ή να φύγουν απ' αυτόν, διά να μην ακούουν τας κατηγορίας του· διότι οι έπαινοί του ανέβαινον έως τρίτου ουρανού και αι κατηγορίαι του έως τα καταχθόνια, ή, τολμώ ειπείν, έξω του παντός. Η ευφράδειά του και η συναναστροφή του ήτον έν θέατρον και πολλάκις οι στρατιώται χάσκοντες εις τας κομψότητας και αστειολογίας του, αλησμονούσαν να γευματίσουν. Ήτον μεγαλόδωρος και ευεργετικός, μεταδοτικώτατος και χαριστής· το φλωρί το εθεωρούσεν ως οβολόν εις τας χρείας του. Είχε νουν εφευρετικόν και γεννητικόν και φυσικήν ρητορείαν. Πολλάκις έπλαττε ψεύματα τεχνικώτερα της αληθείας και εξουθένωνε την αλήθειαν ως ανυπαρξίαν. Ελάττωμα μόνον είχε την οξυθυμίαν· είχεν όμως πάντοτε ειλικρινή καρδίαν. Η Τουρκία όλη τον είχεν εις μέγαλον θαυμασμόν και ωνόμαζεν αυτόν Ρούμελη και Μώρα βαλεσί, ο εστιν ηγεμόνα της Ελλάδος. Οι Αλβανοί μάλιστα ομνύουν εις το όνομά του. Περιηγούμενος προ οκτώ μηνών εις την Ευρωπαϊκήν Τουρκίαν, ήκουσα πολλάκις εις την Αλβανίαν, όταν πιάωνται εις εμφύλιον πόλεμον αναμεταξύ των οι Αλβανοί, φοβεριίζοντες ο ένας τον άλλον, να λέγουν· «Ντάλε! ντάλε! τιέ σιότζι νιέρ ντουφέκ Καραϊσκάκιτ», ήγουν «στάσου, στάσου, να ιδής μια φορά ντουφέκι του Καραϊσκάκη».

Ιδού τι και ο Σπυρ. Τρικούπης αναφέρει περί του Καραϊσκάκη εις τον λόγον, τον οποίον απήγγειλε την 24 Απριλίου 1827, μετά τον θάνατον του στρατηγού· «Άτρομος πάντοτε εις τους πολέμους, ατρομώτερος πολύ εφάνη καθ' ο διάστημα ήτον αρχηγός των κατά την Στερεάν Ελλάδα στρατευμάτων· τότε είχε ψωμί και αυτός, όταν είχαν και οι αγαπητοί του Έλληνες· η κλίνη του ήτον κλίνη απλού στρατιώτου· πρωταγωνιστής επαρουσιάζετο, και την τιμήν του αγώνος όλην την απέδιδεν εις άλλους· ενθουσιασμένος διά την παληκαριάν, ως παληκάρι και ο ίδιος, την ετιμούσεν όπου την έβλεπε και την αντάμειβε πλουσιοπάροχα· τους γνωστούς διά την ανδρείαν τους έκραζε κατ' όνομα, όταν εξεσπάθωνεν εν καιρώ μάχης, διά να τον ακολουθήσουν· έβγανε τα πιστόλια του από την μέσην του και με αυτά εις ανταμοιβήν παληκαριάς εστόλιζε του παληκαριού την μέσην· έλυε την ζώνην του και έδιδεν εις τας ανάγκας του πολέμου και το ύστερον νόμισμά του».

Ο δε Παναγιώτης Σούτσος εις τον πανηγυρικόν της 25 Μαρτίου 1846 ως εξής περιγράφει τον ηθικόν και φυσικόν χαρακτήρα του μεγάλου Καραϊσκού· «...Ο ανήρ αυτός έχων νουν ακατέργαστον, αλλά γεννητικώτατον και οξύτατον, άμοιρος ων παιδείας, αλλ' αγαπών και τιμών τους πεπαιδευμένους, φιλάσθενος, αλλά καρτερικώτατος εις τας σκληραγωγίας, δαπανών αφειδώς την ιδίαν περιουσίαν εις τας δημοσίας ανάγκας, εκθέτων τους περί αυτόν εις τους υπέρ πατρίδος κινδύνους και πρώτος αυτός εκτιθέμενος, στρατηγηματικώτατος απάντων και των πάντων

τας στρατιωτικὰς γνώμας ακούων και σταθμίζων, ακόρεστος δόξης και ονόματος . . . . Ανάστημα μέτριον, σώμα ισχνόν, χρώμα υπομέλαν, μέτωπον πλατύ, ευρεία εστία σκέψεως, οφρείς πυκναί και πλήρεις μεριμνών, ελαιόμαυροι και μικροί οφθαλμοί, αλλ' αστράπτοντες, αιθέριόν τι πνεύμα υποφουσκώνον τους μυκτήρας του και διακεχυμένον εις όλον το πρόσωπον αυτού... κόμη ως χαίτη λέοντος . . .».

Ηδίκηθη μέχρι σήμερα το όνομα και η μνήμη του Καραϊσκάκη. Το μέγα και σημαντικό έργο αυτού δεν κατέλαβεν εις την συνείδησιν του έθνους την αρμόζουσαν αυτώ θέσιν. Προς τον σκοπόν ακριβώς τούτον παρέχομεν εις το κοινόν την βιογραφίαν του μεγαλοφυούς «Γιού της Καλόγριας», ευχόμενοι να καταστή αυτή πανελλήνιον ανάγνωσμα και να χρησιμεύση ως αφορμή θετικώτερας εκδηλώσεως της προς τον Καραϊσκάκη εθνικής ευγνωμοσύνης. Διότι τώρα, ότε αι Αθήναι απέκτησαν τον ανδριάντα του ετέρου των μεγάλων του Αγώνος στρατηλατών, του Κολοκοτρώνη, επιβάλλεται νομίζομεν, εις την Πρωτεύουσαν μάλιστα του Ελληνικού Κράτους, υπέρ της οποίας ηγωνίσθη και απέθανεν ο Καραϊσκάκης, πάσα ενέργεια προς ίδρυσιν μνημείου αξίου της δόξης αυτού, το οποίον θα ζωντανεύη μεν προ των ομμάτων ημών και των μεταγενεστέρων το ηρωικόν παράστημα του Καραϊσκάκη, θα τιμά δε την πατρίδα ως διαφυλάττουσαν εν τη καρδιά αυτής ιεράν την προς τους δημιουργούς της ελευθερίας της ευγνωμοσύνην.

I. Βλαχογιάννης

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΙΝΙΑΝ

Ο Δημήτριος Αινιάν ήτο υιός του διδασκάλου Ζαχαρίου Αινιάνος, αδελφός δε τον αγωνιστού Γεωργίου Αινιάνος, χρηματίσαντος επί Επαναστάσεως Υπουργού, μέλους τον Αρείου Πάγου, γενικού εφόρου των στρατευμάτων της Στερεάς Ελλάδος κλπ.

Ο Δημήτριος Αινιάν εγεννήθη εν Μαυρίλω της Φθιώτιδος την 21 Νοεμβρίου 1800. Εξεπαιδεύθη εν Κωνσταντινουπόλει, φοιτήσας εις την Σχολήν της Ξηροκρήνης, εν η εδίδασκε και ο πατήρ αυτού. Πολλάς υπέστη καταδρομάς και φυλακίσεις η των Αινιάνων οικογένεια ένεκα της αναμίξεως αυτής εις τα πράγματα της Φιλικής Εταιρίας. Αρξαμένου του αγώνος και διασπαρείσης της οικογενείας, ης και η μεγάλη περιουσία εδημεύθη, ο Δημ. Αινιάν κατέφυγεν εις Ρωσσίαν, εκείθεν δε κατήλθεν εις την Ελλάδα. Διαρκούσης της Επαναστάσεως ο Αινιάν μετέσχε διαφόρων εκστρατειών, ηκολούθησε δε εξ ενθουσιασμού τον Καραϊσκάκην τω 1826, πληγωθείς εν τη μάχη της Δομπραΐνας. Και μαχόμενος και εκτελών τα του γραμματέως καθήκοντα παρά τω Καραϊσκάκη, εκράτει σημειώσεις, σκοπών έκτοτε να συγγράψη βιβλίον ιστορικών περί του Καραϊσκάκη. Μετά το ατυχές πέρας της υπέρ των Αθηνών εκστρατείας ο Αινιάν μετέβη εις Πελοπόννησον, κατέλαβε δ' επί Καποδίστρια διαφόρους διοικητικάς και δικαστικάς θέσεις.

Από του 1833-43 ο Δ. Αινιάν ιδιώτευσεν εν Λαμία. Τω 1847 αντιδρών κατά των εκλογικών καταπιέσεων μετέσχε της εν Λαμία ανταρσίας, ότε κατεστράφη η οικία αυτού μετά της πολυτίμου των Αινιάνων βιβλιοθήκης. Επανελθών εκ του Οθωμανικού ο Αινιάν μετά την δοθείσαν αμνηστείαν, δεν ηδυνήθη να διασκεδάση την βασιλικήν δυσμένειαν, ακυρωθείσης δις της ως βουλευτού εκλογής του. Έκτοτε ο Αινιάν εδημοσιογράφει, εκδίδων και την «Βιβλιοθήκην του λαού» και συγγράφων διάφορα πρακτικής ωφελείας συγγράμματα.

Βραδύτερον ο Αινιάν εχρημάτισε μέλος του Ελεγκτικού Συνεδρίου κλπ. Το 1864 εξελέγη πληρεξούσιος της Εθνικής Συνελεύσεως. Απέθανε δε τη 25 Σεπτεμβρίου του 1881 εν Υπάτη.

ΑΦΙΕΡΩΣΙΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

Προς τους γενναίους συναγωνιστάς του Καραϊσκάκη.

Εις σας, ω γενναίοι συναγωνισταί του αοιδίμου Καραϊσκάκη, αφιερόνω το παρόν μου πόνημα· ήθελα βέβαια σας αδικήσει, εάν την βιογραφίαν του ενδόξου τούτου ήρωος ήθελα την προσφέρει εις άλλους, παρά Σας, οι οποίοι συναγωνίσθητε και συνεκινδυνεύσατε μετ' αυτού, τον υπεστηρίξατε και συνεργήσατε να αναβή εις τον βαθμόν της δόξης, εις τον οποίον προώδευσεν.

Αι ελλείψεις, αι σκληραγωγίαι, οι υπεράνω της ανθρωπίνης φύσεως κόποι και τελευταίον οι τρομεροί και συνεχείς κίνδυνοι, εις τους οποίους εξετέθητε καθ' όλον το διάστημα της τελευταίας εκστρατείας του Καραϊσκάκη υπέρ των Αθηνών, Σας δίδουν αδιαφιλονείκητα δικαιώματα εις την ευγνωμοσύνην του Έθνους. Τοιούτον ισχυρόν δικαίωμα δεν ηδύνατο να διαφύγη την παρατήρησίν μου. Δεχθήτε λοιπόν την _προσφοράν_ μου· εάν δεν εξέθεσα αξίως τας πράξεις σας, αποδώσατέ το εις την αδυναμίαν μου· βεβαιωθήτε όμως, ότι η αφορμή, την οποίαν δίδω εις το κοινόν διά του πονήματος τούτου, θέλει φέρει το επιθυμητό και εις Σας και εις εμέ αποτέλεσμα, το να εκτιμηθώσι κατ' αξίαν αι πράξεις σας, ώστε επομένως να εκτεθώσιν εις το κοινόν χωρίς να φοβώνται πλέον την εκ των παθών παραμόρφωσιν».

Δ. ΑΙΝΙΑΝ

Εν τη πρώτη εκδόσει το βιβλίον επιγράφεται: «Ο Καραϊσκάκης, ή του Καραϊσκάκη βιογραφία και λεπτομερής έκθεσις της τελευταίας εκστρατείας αυτού υπέρ των Αθηνών. Εν Χαλκίδι. Εκ της Τυπογραφίας διευθυνομένης παρά Κωνσταντίνου Μ. Αρσενιάδου εκ Μαντινείας. 1834».

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ : «**Προς τους αναγνώστας.** Επειδή η παρούσα βιογραφία του Καραϊσκάκη, της οποίας ανεδέχθη την έκδοσιν, ενδέχεται να έχη ελλείψεις ή λάθη, από τα οποία να προσβάλλωνται άτομα αναφερόμενα εις αυτήν, όσοι από τους αναγνώστας ήθελον απαντήσει τοιαύτα, παρακαλούνται χάριν της αληθείας και του δικαίου να πέμψωσιν εις εμέ τας παρατηρήσεις των, συντροφευμένας με τας αποδείξεις επί των οποίων αύται στηρίζονται. Υπόσχομαι δε να τα δημοσιεύσω ή εις χωριστόν φυλλάδιον, ή με άλλον τινά αρμόδιον τρόπον προς ικανοποίησιν εκείνων, των οποίων ήθελεν εγγίζεσθαι αδικώς, ή κατά λάθος η υπόληψις. Εν Χαλκίδι, την 16 Οκτωβρίου 1833. Ο Εκδότης Δ. Αινιάν».

Η ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ

Ο Καραϊσκάκης εγεννήθη εις το 1782 έτος· η μήτηρ του ήτον καλογραία γεννημένη εις το χωρίον Σκωληκοκαρυά της Επαρχίας Άρτης ⁽²⁾. Μη ακολουθούσα αυστηρώς τους κανόνας του βίου, εις τον οποίον είχε αφιερωθή, συνέλαβε τον Καραϊσκάκη· δεν έλαβεν όμως την σκληρότητα και ανοησίαν του να ζητήση να κρύψη το έν σφάλμα πίπτουσα εις άλλο μεγαλύτερον και σκληρότερον. Εγέννησε τον Καραϊσκάκη· τον ανέθρεψεν όμως καθώς ήτον επόμενον εις γυναίκα, η οποία περιήρχετο τας επαρχίας διά να πορίζεται τα προς το ζην. Επειδή δε διά την τολμηρότητά της και διά την γλώσσαν της είχε γείνει γνωστή εις πολλάς επαρχίας, ο Καραϊσκάκης εγνωρίζετο πολλάκις με την επωνυμίαν «ο υιός της Καλογραίας».

Μόλις ο Καραϊσκάκης έφθασεν εις ηλικίαν να φέρη όπλα και αμέσως συγκατετάχθη εις έν σώμα κλεπτών, σύνηθες καταφύγιον των εχόντων εντονώτερον της ελευθερίας το ελατήριο και των όσοι, καταδυναστευθέντες παρά των Τούρκων, δεν ηδυνήθησαν να εύρουν δίκαιον. Ικανούς χρόνους ηκολούθησεν ευτυχώς το έργον τούτο, αλλά τελευταίον η τύχη του πολέμου τον έκαμε να πέση ζων εις τας χείρας ενός σώματος Αλβανών, διωρισμένου παρά του Αλή πασά προς καταδίωξιν των κλεπτών, κατά δε την επικρατούσαν συνήθειαν εστάλη δέσμιος εις Ιωάννινα. Ο Αλή πασάς διά χάριν της μητρός του, την οποίαν εγνώριζε, δεν του αφείρεσε την ζωήν και ούτως ο Καραϊσκάκης απέφυγε την συνήθη τύχην των κλεπτών, όσοι ήθελον ευρεθή εις ομοίαν με αυτόν περίστασιν ⁽³⁾· εβάλλθη όμως εις την φυλακήν. Ικανόν διάστημα καιρού υπέφερε της αθλίας ταύτης ζωής τας βασάνους, αλλά τελευταίον επέβλεψεν ευμενώς η τύχη εις αυτόν, και έφυγε κρυφίως από την φυλακήν.

Μόλις ησθάνθη τον εαυτόν του ελεύθερον από τα δεσμά, και αμέσως έδραμεν εις Άγραφα με την επιθυμίαν του να αναλάβη τον πρώτον τρόπον του ζην διά να εκδικηθή και δι' όσα υπέφερε. Κατ' εκείνην την εποχήν ήκμαζον οι Κατζαντωνάιοι, οι οποίοι όσον κατεδιώκοντο, τόσο ελαμπρύνοντο με τα κατορθώματά των, και ηύξανον τας δυνάμεις των. Ο Καραϊσκάκης ως τολμηρός και φιλότιμος δεν άργησε να γνωστοποιήση διά των πράξεων ⁽⁴⁾ τα προτερήματά του και να νομίζεται ως εις της πρώτης ταξεως (πρωτοπαλήκαρον).

Πολλούς κατά συνέχειαν χρόνους το σώμα τούτο αντέσχεν εις τους διωγμούς του Αλή πασά, ο οποίος, αν και κατέστρεψε τον Κατσαντώνην, δεν κατώρθωσεν άλλο, ει μη να καταστήση λαμπρότερον και επιφοβώτερον το σώμα του, οδηγούμενον από τον αδελφόν αυτού Λεπενιώτην. Ο Αλή

πασάς, αφ' ού διά της δυνάμεως δεν ηδυνήθη να το καταστρέψη, μετεχειρίσθη τον δόλον, μέσον διά του οποίου κατά δυστυχίαν επέτυχεν.

Αφ' ού εφονεύθη ο Λεπενιώτης διωρίσθη γενική καταδρομή κατά του σώματός του διά να μην του συγχωρηθή καιρός να λάβη μέτρα υπερασπίσεως, ή να καταστήση τινά αρχηγόν του. Το σώμα τούτο εσύγκειτο τότε από περισσοτέρους των τριακοσίων, και μη δυνάμενον να διαμένη όλον ομού, εχωρίσθη εις κόμματα, αλλά και ούτως οι Τούρκοι το κατεδίωκον με μεγάλην επιμονήν. Μερικά εξ αυτών εσύντριψαν και διέλυσαν, και άλλα τα ανάγκασαν να διαλυθώσιν αφ' εαυτών.

Ο Καραϊσκάκης τότε ευρέθη εις έν σώμα το πολυανθρωπότερον και από τους εκλεκτοτέρους συγκείμενον, το οποίον μη βλέπον άλλως την σωτηρίαν του, απεφάσισε να υπάγη κατ' ευθείαν να προσκυνήση εις τον ίδιον Αλή πασάν. Ο τύραννος ούτος, ο οποίος εγνώριζε την ανδρίαν αυτών, αφ' ενός μέρους επιθυμών να ωφεληθή απ' αυτούς εις τους οποίους είχε τότε ανά χειρας πολέμους, και αφ' ετέρου θέλων με το παράδειγμα της καλής προς αυτούς υποδοχής να ελκύση και τους λοιπούς ομοίους αυτών και να εξαλείψη ούτω το σύστημα των κλεπτών, τους εδέχθη φιλοφρόνως, και τον μεν Τσιώγκαν, τον οποίον αυτοί είχαν παρουσιάσει ως αρχηγόν των, τον έκαμε καπιτάνον της Βόνιτσας, τον δε Καραϊσκάκην εκράτησε πλησίον του, συγκατατάξας αυτόν εις την σειράν των σωματοφυλάκων του (τσοχαδαραίων).

Με το έργον τούτο έζησεν εις Ιωάννινα έως εις τα πρώτα κατά του Αλή πασά κινήματα των βασιλικών στρατευμάτων· ηγωνίσθη με τόλμην και ανδρίαν και ενόσω ήτον κλεισμένος μετά του Αλή πασά και όταν μετέβη εις τα βασιλικά στρατεύματα. Δυσαρεστηθείς και αυτός από τους βασιλικούς, καθώς και πολλοί άλλοι των καπιτάνων Ελλήνων, ανεχώρησε κρυφίως από Ιωάννινα· ο τρόπος με τον οποίον εξέκλεψε την σύζυγόν του και η τόλμη του εις το επιχείρημα τούτο του επέφερον ικανήν υπόληψιν και έδωκαν αιτίαν να τον θαυμάσωσιν όλοι.

Αφ' ού διεσώθη από Ιωάννινα, την μεν σύζυγόν του την έστειλεν εις Κάλαμον, αυτός δε μετέβη εις Βόνιτσαν, όπου επροσπάθησε να κινήση τους κατοίκους εις επανάστασιν κατά των Τούρκων, αλλ' επειδή δεν εκρίθη εύλογον ακόμη διά να κινηθή εις τα όπλα η επαρχία αύτη, ο Καραϊσκάκης μετέβη εις Τσομέρκα και συνεννοηθείς με τον Κοτυλίδαν, έκαμε πρώτος επαναστάσεως κίνημα κατά των Τούρκων, καθ' ην εποχήν και ο Οδυσσεύς εκτύπησεν εις Τατάρναν ταχυδρόμους τινάς Τούρκους διευθυνομένους εις Ιωάννινα. Διεδόθη τάχιστα και εις τας λοιπάς επαρχίας το παράδειγμα, και αμέσως μέρος μεν Ελλήνων κατέλαβον την θέσιν του Μακρυνόρους, μέρος δε εκτύπησαν το Βραχώρι και άλλοι την Βόνιτσαν. Ο Καραϊσκάκης διευθύνθη έπειτα εις Μακρυνόρος, όπου και τοποθετηθείς συμμετέσχε των εκεί γενομένων αγώνων, εις ένα εκ των οποίων γενόμενον πλησίον εις

Κομπότι, επληρώθη εις τα αιδοία, καταφρονήσας περισσότερον από ό, τι έπρεπε τον κίνδυνον.

Επειδή δε εις Άγραφα οι από της γενεάς του Βουκουβάλα καπιτανεύοντες δεν ήσαν ικανοί να κατέχωσιν αυτήν την επαρχίαν και διά τούτο υποκειμένην εις συχνάς μεταβολάς, ο Καραϊσκάκης συνέλαβε την ιδέαν του να κατασταθή αυτός καπιτάνος διά της ίδιας αυτού δυνάμεως· ωφελούμενος λοιπόν από τον καιρόν και από την αστασίαν των πραγμάτων, συνεκρότησεν έν σώμα δυνατόν από Βαλτινούς και από άλλους πλησιοχώρους Έλληνας και συμβουηούμενος από τον Γιαννάκην Ράγκον, μετέβη εις Άγραφα, κατασταθείς αυτοχειροτόνητος καπιτάνος εις ταύτην την επαρχίαν.

Όν δε τολμηρός και δραστήριος δεν άργησε να αναγνωρισθή και από τους κατοίκους, οι οποίοι δεν ετόλμων να εναντιωθώσι και από τους κατ' εκείνην την εποχήν πασάδες, εις τους οποίους δεν συνέφερε να τον καταδιώξωσι δι' όπλων, διότι είχαν την προσοχήν των εις την Πελοπόννησον και εις το Σούλι. Ο Καραϊσκάκης ευρισκόμενος εις το μεθόριον των Ελλήνων και των Τούρκων και βλέπων ότι προφανώς δεν ηδύνατο να κηρυχθή εναντίον ούτε του ενός ούτε του άλλου μέρους, οικονομούσεν αμφοτέρα. Κλίνων όμως προς τους Έλληνας έδωκεν αιτίαν πολλάκις να κινηθώσιν εναντίον του οι Τούρκοι· αλλ' αντικρούσας πάντοτε τας δυνάμεις των διέμεινε και ακόντων αυτών εις την επαρχίαν των Αγράφων.

Επειδή όμως η μετά των Τούρκων σύγχυσις αυτού δεν συνέφερεν ούτε εις τους Χριστιανούς κατοίκους της επαρχίας ταύτης, διότι εξετίθεντο εις κίνδυνον λεηλασίας από μέρους των Τούρκων, ούτε εις τους Τούρκους τους κατοικούντας εις τους πρόποδας των βουνών των Αγράφων, διότι ήσαν εκτεθειμένοι εις τας επιδρομάς του Καραϊσκάκη, οι μεν κάτοικοι των Αγράφων κατέπεισαν αυτόν να προσποιηθή ότι είναι υποκείμενος εις τας διαταγάς της τουρκικής εξουσίας, οι δε Τούρκοι παρεκάλεσαν τους κατά καιρόν πασάδες να προσποιώνται ότι πιστεύουσι την φαινομένην υποταγήν του Καραϊσκάκη. Οι κατά καιρόν πασάδες απεδέχθησαν το ζήτημα τούτο, μη θέλοντες να έχουν τόσον πλησίον τοιούτον επίφοβον εχθρόν, οποίος ήτον ο Καραϊσκάκης, εν ώ ήσαν αναγκασμένοι να διευθύνωσι τα στρατεύματά των εις την Πελοπόννησον και εις τας ενδοτέρας επαρχίας της Στερεάς Ελλάδος.

Ο Καραϊσκάκης συνδέσας με τους εις Λάρισσαν εχθρούς το είδος τούτον της ανακωχής, δεν αμέλησε να δείξη εις τους Έλληνας, ότι τούτο δεν είναι τελεία υποταγή, αλλά μερική μόνον προς έν μέρος εχθρικών συνθήκη. Εις όλας σχεδόν τας εις την Δυτικήν Ελλάδα γενομένας Ελληνικάς εκστρατείας έστειλεν ανάλογον δύναμιν. Μάλιστα όταν, διαλυθείσης της πρώτης πολιορκίας του Μεσολογγίου, ο Ομέρ πασάς μη δυνάμενος να διαβή τον Άσπρον (Αχελών) διευθύνθη να περάση διά των Αγράφων εις Λάρισσαν, ο

Καραϊσκάκης συνάξας έως χιλίους στρατιώτας προκατέλαβε την διάβασιν αυτών εις τον Άγιον Βλάσην. Οι Τούρκοι, αφ' ού ματαιώς εξήτησαν διά λόγου να τον πείσωσι να τους αφήση ελευθέραν την διάβασιν, επεχείρησαν και διά της βίας. Συγκροτηθείσης λοιπόν μάχης, υπερίσχυσαν οι εχθροί και έτρεψαν εις φυγήν το μεγαλύτερον μέρος της στρατιάς του Καραϊσκάκη· αυτός όμως με εκατόν πενήκοντα στρατιώτας περίπου οχυρωθείς εις τινα δυνατήν θέσιν ανθίστατο εις την ορμήν των εχθρών. Οι Τούρκοι δεν ηκολούθησαν επί πολύ την καταδίωξιν των τραπέντων εις φυγήν, βλέποντες διαμένον ακόμη ακέραιον περί τον Καραϊσκάκην έν μέρος της στρατιάς του. Οι δε τραπέντες εις φυγήν Έλληνες βλέποντες ότι δεν ήτον ο Καραϊσκάκης μαζί των εις την φυγήν, και εννοήσαντες ότι εκλείσθη, εστράφησαν οπίσω με σκοπόν να δώσωσι βοήθειαν εις αυτόν διά να δυνηθή να φύγη. Αλλ' οι εχθροί, οι οποίοι πολεμούντες πολλήν ώραν είχαν αποκάμει, βλέποντες επιστρέφοντας τους Έλληνας, ετράπησαν εις φυγήν. Τότε εκπηδήσαντες και οι περί τον Καραϊσκάκην ερρίφθησαν εις τους εχθρούς και τους κατεδίωξαν ικανόν διάστημα, φονεύσαντες υπέρ τους διακοσίους, εν οίς οι πλειότεροι Αλβανοί. Εφονεύθη όμως εις ταύτην την μάχην ο Βακογιάννης, ο οποίος συνετέλεσε πολύ και εις το να λάβη τα Άγραφα ο Καραϊσκάκης και εις το να τα διαφυλάξη, και τον οποίον ηγάπα και εσέβετο ο Καραϊσκάκης διά την φρόνησιν και γλυκολογίαν του.

Οι αρχηγοί της νικηθείσης ταύτης στρατιάς επαραπονέθησαν πολλά προς τους εν Λαρίσση Τούρκους διά το έργον τούτο του Καραϊσκάκη· επειδή όμως εκείνοι δεν είχαν την αναγκαίαν δύναμιν διά να καταπολεμήσωσι και να εκριζώσωσιν από τα Άγραφα τον Καραϊσκάκην, εξηκολούθουν να προσποιώνται ότι δεν επειράχθησαν από το κίνημα τούτο, περιμένοντες αρμόδιον καιρόν διά να ρίψωσι το προσωπίον· διότι επιχειρισθέντες πολλάκις με τας δυνάμεις των εντοπίων, όχι μόνον δεν έβλαψαν διόλου τον Καραϊσκάκην, αλλά μάλιστα έγιναν αίτιοι να λεηλατισθώσι πολλά χωρία τουρκικά.

Η πολιτική αυτή διήρκεσεν έως εις την εποχήν του πασά της Σκόδρας, ο οποίος ελθών εις Λάρισσαν εξήτησε τον Καραϊσκάκην να υπάγη εις προσκύνησιν του αυτοπροσώπως και όχι ως άλλοτε, ότε έστειλεν ως συγγενείς του ανθρώπους μη έχοντας ουδεμίαν συγγενικήν σχέσιν μετ' αυτού. Ο Καραϊσκάκης, ο οποίος αφ' ενός μέρους επεθύμει να διαμείνη εις Άγραφα, αφ' ετέρου δε δεν ετόλμα να υπάγη εις το μέρος των εχθρών, υποπτεύων και εκδίκησιν διά τα παρελθόντα και απλώς κίνδυνον διά τας συνεχείς πολιτικός μεταβολάς των τουρκικών πραγμάτων και διά την απιστίαν των Τούρκων, ικανόν καιρόν εταλαντεύετο. Τελευταίον, επειδή είχεν υπερίσχύσει ικανώς και το κυριεύον αυτόν πάθος του στήθους, απεφάσισε να αναχωρήση από τα Άγραφα, διότι δεν ήθελε δυνηθή ν' αντικρούση την κατ' αυτού ετοιμασθείσαν εχθρικήν δύναμιν. Μετέβη λοιπόν εις Προυσόν με τριακοσίους περίπου στρατιώτας και τους μεν στρατιώτας έστειλε να συναγωνισθώσι με τον Μάρκον Μπότσαρην εις

Καρπενήσιον, όπου και παρευρέθησαν, αυτός δε μετά την μάχην ταύτην, επειδή το πάθος του εγίνετο εντονώτερον, μετέβη εις Ιθάκην διά να τον επισκεφθώσιν ιατροί έμπειροι και να δώση εις εαυτόν την ανήκουσαν περιποίησιν.

Μ' όλον ότι οι ιατροί, αφ' ου εδοκίμασαν το πάθος του, δεν τον έδωκαν ελπίδας ζωής, αυτός μην υποφέρων την εις τας νήσους διατριβήν, και ων φύσεως ανησύχου, εξήλθε πάλιν εις Μεσολόγγιον και εξήτει να διορισθή αρχηγός των όπλων της επαρχίας Αγράφων αλλ' εκεί, ωφεληθείς από την απουσίαν αυτού, είχεν ήδη στερεωθή ο Γιαννάκης Ράγκος, ο οποίος ενώ είχε βοηθήσει τον Καραϊσκάκη εις το να κατασταθή εις Άγραφα και είχε συμμεθέξει της εξουσίας, ύστερον είχεν αποβληθή. Ο Καραϊσκάκης παρουσιάσθη εις τον Μαυροκορδάτον, Διευθυντήν τότε της Δυτικής Ελλάδος, και εξήτει επιμόνως να διορισθή εις την επαρχίαν των Αγράφων, αλλά το πρόβλημά του δεν εισηκούσθη.

Δυσανεστηθείς διά τούτο από τον Μαυροκορδάτον, και φανερώς εναντίον αυτού έλεγε και κρυφίως ωργάνιζε τους διαφόρους αρχηγούς να τους ελκύση εις βοήθειάν του, και δεν άργησε να σύρη προς το μέρος του ικανούς, καθώς τους Τζαβέλας και άλλους, και να γένη τρόπον τινά κέντρον όλων των δυσανεστημένων από την διοίκησιν του Μαυροκορδάτου. Αλλά μ' όλον ότι πολλοί παρέστησαν εις τον Μαυροκορδάτον, ότι ήτον ανάγκη να θεραπευθή το ζήτημα του Καραϊσκάκη, αυτός επέμεινε βιαζόμενος από το άλλο κόμμα το υπερασπιζόμενον τον Ράγκον.

Ο Καραϊσκάκης επιθυμών καθ' υπερβολήν να επιτύχη το ζήτημά του, και νομίζων ότι ηδύνατο να ωφεληθή από την επικρατούσαν κατ' εκείνην την εποχήν διαίρεσιν εις την Πελοπόννησον, έγραψε προς τον Κολοκοτρώνην, ότι όλοι σχεδόν οι αρχηγοί της Δυτικής Ελλάδος είναι σύμφωνοι με το πνεύμα του και επιθυμούν να τον συνδράμωσιν, αλλ' ότι εμποδίζονται από τον Μαυροκορδάτον και ολίγους άλλους ομόφρονάς του. Εάν λοιπόν του σταλή έν σώμα τριακοσίων μόνον στρατιωτών Πελοποννησίων, θέλει κατορθώσει να διώξη τον Μαυροκορδάτον και επομένως ότι θέλει υπάγει εις την Πελοπόννησον με όλους τους αρχηγούς της Δυτικής Ελλάδος. Και τούτο το σχέδιον του Καραϊσκάκη δεν έφερε κανένα καρπόν, είτε διότι ο Κολοκοτρώνης δεν ενόμισε πιθανά τα γραφόμενα, διά να τα αποδεχθή, είτε διότι δεν ήτον εις κατάστασιν να τα βάλη εις ενέργειαν (5)

Ο Καραϊσκάκης και οι Τζαβελαίοι έχοντες ικανήν δύναμιν στρατιωτικήν εις Μεσολόγγιον και Ανατολικόν και δυσανεστημένοι, ως είπομεν, ούτε αυτοί εφέροντο με την ανήκουσαν ευταξίαν, αντεκδικούμενοι τρόπον τινά δι' όσα ενόμιζον ότι ηδικήθησαν, ούτε τους στρατιώτας των ατακτούντας συνέστελλον. Ενώ λοιπόν ο Καραϊσκάκης διέτριβεν εις Ανατολικόν, εις εκ των πρώτων αξιωματικών του ατακτήσας εις Μεσολόγγιον επιάσθη και ερραβδίσθη παρά των εντοπίων. Τούτο μαθών ο Καραϊσκάκης στέλλει και

συλλαμβάνει δύο των προκρίτων Μεσολογγίου και τους μεταφέρει εις Ανατολικόν διά να κάνη την αντεκδίκησιν. Εταράχθησαν καθ' υπερβολήν διά το κίνημα τούτο του Καραϊσκάκη όλοι οι κάτοικοι του Μεσολογγίου και καθώς συμβαίνει εις εξαγριούμενον λαόν, ελέγοντο πολλά περί εξώσεως του Καραϊσκάκη και των μετ' αυτού Σουλιωτών από το Μεσολόγγιον και άλλα όμοια, διά τα οποία μερικοί απεσταλμένοι από τον Καραϊσκάκη επήγαν αιφνηδίως και εκυρίευσαν το Βασιλάδι. Τούτο έτι μάλλον ετάραξε τους Μεσολογγίτας· διότι υπόπτειυσαν ότι δεν ήτο αποτέλεσμα των τρεχουσών ταραχών, αλλ' εκ προμελέτης σχέδιον.

Ενώ διά ταύτα είχε αυξησει αρκετά ο βρασμός μεταξύ των δύο αντιφερομένων μερών, προσετέθη και νέον υποψίας αίτιον κατά του Καραϊσκάκη. Εκοινοποιήθη ότι κάποιος Κωνσταντής Βουλπιώτης εστάλη παρά του Καραϊσκάκη εις τον Ομέρ πασά Βρυόνην διά να του υποσχεθή από μέρος του, ότι θέλει του παραδώσει το Μεσολόγγιον και Ανατολικόν ⁽⁶⁾. Η επιστολή αύτη από μέρος του Καραϊσκάκη προς τον Ομέρ Βρυόνην είχε ⁽⁷⁾ γένει ⁽⁸⁾ τω ⁽⁹⁾ όντι και επειδή ο Βουλπιώτης εξωμολογείτο τρόπον τινά το σφάλμα του, έδωκεν αιτίαν εις το να φανή το πράγμα πιστευτόν εις πολλούς· ωφελούμενοι λοιπόν από την περίστασιν ταύτην οι εχθροί του Καραϊσκάκη, επέκειντο τολμηρότερον κατ' αυτού· οι δε φίλοι του διά την οποίαν και αυτοί οι ίδιοι έλαβον υποψίαν περί αυτού του πράγματος, απέβησαν ατολμότεροι εις την υπεράσπισιν αυτού, ώστε και οι μετ' αυτού Σουλιώται μετεκάλεσαν τους κυριεύσαντας το Βασιλάδι, όντας εκ των στρατιωτών των, και το άφησαν πάλιν εις την εξουσίαν των Μεσολογγιτών.

Επειδή λοιπόν από την εξομολόγησιν του Βουλπιώτου ανεκαλύπτετο προδοσία, διωρίσθη από τον Μαυροκορδάτον επιτροπή διά να εξετάση την κατηγορίαν ταύτην. Μετεφέρθησαν και πολλά διοικητικά στρατεύματα διά να διώξωσι διά της βίας τον Καραϊσκάκη, αν εκουσίως δεν ήθελεν αναχωρήσει με τους υπ' αυτόν από Ανατολικόν. Ο Καραϊσκάκης όμως είχε προηγουμένως μεταφέρει εις Ανατολικόν και τους εν Μεσολογγίω στρατιώτας του και τους των συμβοηθών του και είχεν οχυρωθή, εις τας οικίας, ώστε οι εναντίοι του δεν ετόλμων να επιφέρωσι βίαν εις αυτόν, διότι εφοβούντο τα αποτελέσματα ενός πολέμου, όστις ήθελε γένει εν τω μέσω γυναικών και παιδίων και πολλών αόπλων πολιτών, και διότι έβλεπον τον αποφασιστικόν τρόπον του Καραϊσκάκη. Επροσπάθησαν λοιπόν με διαφόρους τρόπους, ώστε τρόπον τινά τον επειθανάγκασαν να εξέλθη από το Ανατολικόν με όλους τους μετ' αυτού.

Ο Μαυροκορδάτος και η παρ' αυτού διορισθείσα επιτροπή ομού με άλλους τινάς των αξιωματικών του στρατιωτικού διεκήρυξαν προδότην τον Καραϊσκάκη, του αφήρεσαν τον βαθμόν και τον διέταξαν να αναχωρήση από την Δυτικήν Ελλάδα. Αφ' ού κατ' αυτόν τον τρόπον διετέθησαν τα πράγματα, ολίγοι ήσαν πλέον οι αμφιβάλλοντες διά την προδοσίαν ταύτην.

Επειδή όμως ο Βουλπιώτης, όστις υπετίθετο ως όργανον αυτής, έλαβεν υποδοχήν από τον Μαυροκορδάτον αντί της ανηκούσης εις τοιούτον αμάρτημα ποιής, έδωκεν αιτίαν να πιθανολογήσωσιν ότι απέδωκεν εις τον Καραϊσκάκη κατά ζήτησιν των εχθρών αυτού σκοπούς, τους οποίους εκείνος δεν είχε διόλου κατά νουν.

Ό, τι δε πολλοί φρόνιμοι και απαθείς παρατηρηταί εσυμπέραινον περί της υποθέσεως ταύτης είναι το εξής : Ο Καραϊσκάκης επεθύμει να κατασταθή εις Άγραφα· βλέπων δε ότι διά της Διοικήσεως δεν ηδύνατο να το κατορθώση, διότι πλησίον αυτής υπερίσχυε το κόμμα των εναντίων του, επροσπάθει να το κατορθώση δι' όπλων· αλλά επειδή ο τότε αρχηγός της επαρχίας των Αγράφων Ράγκος ήτον σύμφωνος με τον Σούλτσην Κόρτσαν, Οθωμανόν διοικητήν των Τρικκάλων, και ήτον βέβαιον ότι ήθελε λάβει συνδρομήν παρ' αυτού εις πάσαν ανάγκην, ο Καραϊσκάκης εσχεδιάσε να καταφύγη εις τον Ομέρ Βρυόνην, όντα εχθρόν του Σούλτση Κόρτσα, διά να λάβη συνδρομήν παρ' αυτού, ώστε να φέρη τον σκοπόν του εις έκβασιν. Τοιαύτας ανταποκρίσεις και μυστικές συνομιλίας μετά των Αλβανών δεν έκαμεν ούτε μόνος ούτε πρώτος. Πολλοί εκ των Αλβανών υπέθαλπον και εκαλλιέργουν τοιαύτας διά να ωφελώνται δι' αυτών εις τας παρά του Σουλτάνου επιφερομένας κατ' αυτών επιδρομάς και εις τας μεταξύ των έριδας.

Ο Καραϊσκάκης, αφ' ου εξήλθεν από το Ανατολικόν, απεφάσισε να υπάγη, εις Άγραφα διά να δοκιμάση να κατασταθή διά των ιδίων του όπλων εις την επαρχίαν ταύτην· αποκρύπτων όμως τον αληθή αυτού σκοπόν, εκοινοποίησεν ότι πηγαίνει να πολεμήση όπου εύρη Τούρκους διά να αποδείξη ψευδή τα κατ' αυτού λεγόμενα. Οι λόγοι του δεν εφάνησαν πιστευτοί, αλλά και κανείς δεν ημπορούσε να τον εμποδίση από του να κινηθή, διότι χειροπιαστή αιτία δεν υπήρχε και διότι είχεν όχι ευκαταφρόνητον στρατιωτικήν δύναμιν· μ' όλον ότι ήτο κατατρεγμένος από την Διοίκησιν και ασθενής εις τοιούτον βαθμόν, ώστε δεν ηδύνατο, όταν εξήλθεν από το Ανατολικόν, ουδέ έφιππος να σταθή. Ο Στορνάρας λοιπόν κατά διαταγήν της Διοικήσεως έμελλε να παρατηρή τα κινήματά του, οι δε λοιποί στρατηγοί ήσαν ιδεασμένοι να εμποδίσωσιν αυτόν από παν κατά των Αγράφων κίνημα, όταν ήθελον ιδεί ότι επεχειρίζετό τι τοιούτον.

Ο Καραϊσκάκης συνεννοούμενος και με τον Ανδρέαν Ίσκον, ο οποίος του ευκόλυνε την διάβασιν, διέβη εις Ασπροπόταμον, εκείθεν έγραψεν εις τον επίτροπον του Σούλτση Κόρτζα Αλβανόν, ότι αυτός καταδιωγμένος από τους Έλληνας έρχεται εις τα Άγραφα, όπου αν οι Τούρκοι συνεργήσωσι να κατασταθή, θέλει αποβή ωφελιμώτατος εις αυτούς. Οι Τούρκοι όντες πολλά αδύνατοι κατ' εκείνην την εποχήν, έκλιναν εις το να του δώσωσι διαταγήν να κατασταθή καπιτάνος εις Άγραφα· υπώπτευον μ' όλον τούτο ότι ο καθ' αυτό σκοπός του κινήματος του Καραϊσκάκη δεν είναι ο προβαλλόμενος, αλλ' ότι υποκρύπτεται τι στρατήγημα, το να προσποιήται αυτός μεν ότι

διώκεται, οι δε άλλοι, οι κατ' αυτού ερχόμενοι, ότι τον διώκουσι, διά να εισβάλωσιν εξαίφνης εις τα Άγραφα και τα δύο κόμματα και να βλάψωσι τους Τούρκους ευρίσκοντες αυτούς ολίγους και ανετοίμους.

Ο Ράγκος αφού διά πολλών τρόπων προσπάθησε ν' αποδείξη εις τους Τούρκους, ότι ο Καραϊσκάκης είναι τω όντι κατατρεγμένος από την Διοίκησιν της Δυτικής Ελλάδος και ότι τα κινήματά του ταύτα είναι έργα απελπισίας, μόλις τελευταίον τους έπεισε να μη δεχθώσι το πρόβλημα του Καραϊσκάκη, αλλ' εκ συμφώνου να τον πολεμήσωσι και να τον καταστρέψωσιν. Ενώ λοιπόν ο Καραϊσκάκης είχε τοποθετηθή εις τον Κόζιακα του Ασπροποτάμου, επήγε κατ' αυτού ο Ν. Στορνάρης, ο Λιακατάς, ο Ράγκος και άλλοι τινές και τον επολέμησαν. Η μάχη δεν είχε σημαντικά αποτελέσματα ούτε διά το έν μέρος ούτε διά το άλλο. Ιδών όμως ο Καραϊσκάκης ότι εκεί ήθελεν αποκλεισθή, ανεχώρησε κρυφίως την νύκτα· και επειδή είχε μάθει ότι ο Σούλτσης Κόρτσας με χιλίους περίπου Τούρκους είχε προκαταλάβει τας Πόρτας, όπου ήτον η πιθανωτέρα διάβασις αυτού, κατέβη εις την πεδιάδα του Μολαληκίου, όπου δεν επιθανολογούσαν ποτέ οι Τούρκοι ότι ήτο δυνατόν να καταβή, και εμβήκεν εις την επαρχίαν των Αγράφων καταδιωκόμενος και από Τούρκους και από Έλληνας.

Αλλ' ενώ τον ηκολούθουν τσοσούτοι κατά πόδας, ο Ράγκος προλαβών δι' άλλης οδού εβγήκεν έμπροσθεν αυτού, ώστε ο Καραϊσκάκης ηναγκάσθη και αύθις να ακροβολισθή. Έπειτα μέρος μεν των κατ' αυτού στρατευμάτων έμεινεν οπίσω, μέρος δε τον ηκολούθει καταδιώκον· εκινήθησαν ταυτοχρόνως κατ' αυτού και οι εις Μαυρίλου ευρισκόμενοι Τούρκοι, ώστε περικυκλωθείς ηναγκάσθη να πολεμήση και τρίτον, κλεισθείς εις το μοναστήριον της Βράχας· εις την μάχην ταύτην από μεν τους του Καραϊσκάκη εφονεύθησαν ο Αντώνιος Ζαραλής και άλλοι τινές, από δε τους πολιορκούντας Τούρκους και Έλληνας εφονεύθησαν έως τεσσαράκοντα. Έφυγε δε και εκείθεν την νύκτα ο Καραϊσκάκης και μετέβη εις την επαρχίαν Καρπενησίου, όπου έλαβεν υποδοχήν από τους Γιολδασαίους, όντας κατ' εκείνην την εποχήν φίλους του.

Αφ' ού ησύχασεν ολίγον εις Καρπενήσιον, έγραψεν εις τον Μαυροκορδάτον απολογούμενος τρόπον τινά και ζητών συγχώρησιν (⁸) Αλλ' επειδή δεν ήτο πλέον επίφοβος και επειδή επέμενον πολλά όλοι οι εναντίοι του και προ πάντων ο Τσιώγκας και Ράγκος, οι οποίοι δι' αλληπαλλήλων γραμμάτων εβίαζον τον Μαυροκορδάτον όχι μόνον να μην του δώση την συγχώρησιν, αλλά μάλιστα και να τον κατατρέξη όσον το δυνατόν σκληρότερα, εστάθη αδύνατον να επιτύχη την συγχώρησιν. Βλέπων λοιπόν ότι δεν ήτον δυνατόν να υπάρξη μεταξύ τσαούτης εναντιότητας και από μέρους των στρατηγών (⁹) και από την ιδίαν διοίκησιν της Δυτικής Ελλάδος, απεφάσισε να αναχωρήση από αυτά τα μέρη, μετέβη δε εις Ναύπλιον, όπου τότε η Διοίκησις, καταβαλούσα τους εναντιωθέντας εις την στερέωσιν αυτής Πελοποννησίου, είχε κατασταθή ισχυρά.

Εἰς Ναύπλιον εὔρε και τον Οδυσσεά, και επειδή ουδ' εκείνος δεν ἔχαιρε την υπόληψιν του κοινού και της Κυβερνήσεως, συνενώθησαν στενῶς μεταξύ των διά να βοηθῶνται αμοιβαίως εἰς πάσαν περίστασιν. Συμφώνως λοιπόν ἀμφοτέρω ἐζήτησαν ἀπό το Εκτελεστικόν διαταγᾶς να ἐξέλθωσιν εἰς την Στερεάν Ελλάδα, ἔχοντες ἕκαστος ὑπ' αὐτόν χιλίους μισθωτούς στρατιώτας, και ο μεν Οδυσσεύς να διορισθῆ ἀρχηγός της Ανατολικῆς Ελλάδος, ο δε Καραϊσκάκης ἀρχηγός των ὀπλων της επαρχίας Ἀγρᾶφων. Βοηθούμενοι ἀπό τον Κολέττην, τον ὁποῖον εἶχον κατορθῶσει να πείσωσιν, εἶχον πολλές ἐλπίδας ὅτι θέλουν κατορθῶσει τα ζητήματά των. Ἐνῶ εταλαντεύετο ο Κουντουριώτης, διότι ἀπό μεν τους εν Μεσολογγίῳ ἐμάνθανεν ὅτι ο Καραϊσκάκης ἦτον προδότης, ἀπό δε τον Κολέττην ἐβεβαιόνητο ὅτι η κατηγορία εἶχε την πηγὴν της ἀπό την φατρίαν, ο Γεώργιος Αἰνιάν (¹⁰) νεωστὶ τότε ἐλθὼν ἀπό Μεσολόγγιον, κατέπεισε τον Κουντουριώτην να μην ἀποδεχθῆ τα ζητήματα αὐτῶν, κυρίως ὁμως το του Καραϊσκάκη, λέγων ὅτι ο εἰς Ἄγραφα πηγαῖμος αὐτοῦ ἠθέλε ταράξει μεγάλως τα πράγματα της Δυτικῆς Ελλάδος και ἠθέλε καταστήσει ὅλως δόλου ἀνίσχυρον την ἐκεῖ διοίκησιν, εἴαν ἠθέλον ἀκυρωθῆ τα παρ' αὐτῆς περί Καραϊσκάκη ἀποφασισθέντα και πραχθέντα.

Ἀφ' οὐ μεταχειρισθέντες διαφόρους τρόπους δεν κατῶρθωσαν τίποτε, ἀνεχώρησαν δυσἀρεστημένοι ἀπό Ναύπλιον. Ἐμειναν δε εἰς Ἄργος, ἐλπίζοντες ὅτι η ὑποψία του μήπως κατασταθῶσιν ἐπιβλαβεῖς εἰς το ἔθνος, θέλει μεταπίσει την Διοίκησιν να συγκατατεθῆ εἰς τα ζητήματά των· ἀλλὰ βλέποντες την αὐτὴν ἐπιμονήν, ἐζήτησαν πλαγίως να τους δοθῶσι διαταγαὶ να ἐκστρατεύσωσιν εἰς την Ανατολικὴν Ελλάδα με τριακόσιους μισθωτούς στρατιώτας ἕκαστος. Ἡ Κυβέρνησις ἀπεδέχθη το ζήτημά των και ἐξέδωκε τας ἀναγκαῖας διαταγᾶς· και οὕτως αὐτοὶ ἀνεχώρησαν.

Μόλις ἐφθασαν εἰς Σάλωνα, ὅπου ἦσαν συγκεντρωμένα μερικά στρατεύματα, και ἀναγγέλλεται εἰς την Διοίκησιν ὅτι ο Οδυσσεύς ἀνταποκρίνεται και συνεννοεῖται μετὰ των ἐχθρῶν. Ἐνομήσθη και ο Καραϊσκάκης συμμέτοχος διὰ την μετὰ του Οδυσσεῶς φιλίαν· ἀλλὰ δεν ἦτον ἀληθές. Ἡ Κυβέρνησις φοβουμένη τας της ἀγανακτήσεως αὐτῶν ἐνδεχομένης συνεπειᾶς και θέλουσα να τας προλάβῃ, διώρισεν ἔφορον των στρατευμάτων της Στερεᾶς Ελλάδος τον Γεώργιον Αἰνιάν, ὅστις εἶχεν ἰκανὰς σχέσεις μετὰ των λοιπῶν στρατηγῶν και ὀπλαρχηγῶν της Ρούμελης. Ὅταν ο Αἰνιάν ἐφθασεν εἰς Σάλωνα, ο Οδυσσεύς και ο Καραϊσκάκης ἔχοντες μεγαλειτέραν ἰσχύν εἰς το στρατόπεδον και θέλοντες να ἐκδικηθῶσι διὰ τα εἰς Ναύπλιον διατρέξαντα, διήγειραν και πολλοὺς ἄλλους ἐναντίον του, ὥστε ἀπεφάσισαν ὅλοι ὁμοῦ διὰ να μην τον δεχθῶσιν. Ἀλλ' ἐνῶ ο Αἰνιάν εἰδοποιηθεῖς ἐτοιμάζετο να ἀναχωρήσῃ, ο Καραϊσκάκης μετέβαλε γνώμην, μη θέλων να ἐξαγριώσῃ ἐπὶ πλέον την Διοίκησιν ἐναντίον του, και πείθει και τους λοιποὺς να μην ἐναντιωθῶσιν.

Ο Καραϊσκάκης μετά τινων ημερών παρέλευσιν διέλυσε την μετά του Οδυσσέως φιλίαν· διότι, ενώ ρητώς από όλους τους στρατηγούς και αξιωματικούς του στρατοπέδου απηγορεύθη αυστηρώς η μετά των Τούρκων ανταπόκρισις, ο Οδυσσεύς όχι μόνον διά γραμμάτων συνεννοείτο μετ' αυτών, αλλά και προσωπικώς ανταμώθη. Τούτο εδυσσαρέστησεν όλους εν γένει τους στρατηγούς, προ πάντων όμως τον Καραϊσκάκη, ο οποίος επιθυμών επιμόνως να κατασταθή εις Άγραφα, δεν ήθελε να δώση παραμικράν αιτίαν υποψίας ή δυσσαρεσκείας εις την Διοίκησιν, μάλιστα εφρόντιζε να αθωωθή εντελώς και να συγχωρηθή διά όλα τα διατρέξαντα προλαβόντως.

Επειδή δε είχαν παραστήσει εις την Διοίκησιν, ότι οι κάτοικοι της επαρχίας Αγράφων δεν ήθελον τον Καραϊσκάκη και ότι αν ήθελε διορισθή εκεί, ήθελον προέλθη πολλά σκάνδαλα, εστοχάσθη αυτός ότι διά να αναιρέση ταύτα, ήτον ανάγκη να κατορθώση τους κατοίκους να τον ζητήσωσι δι' αναφοράς των. Απέστειλε λοιπόν εκεί τινάς των οικείων του, και οι κάτοικοι των Αγράφων, ή τουλάχιστον έν μέρος ικανόν, είτε διά φόβον του Καραϊσκάκη, είτε αληθώς δυσσαρεστούμενοι από τον Ράγκον, συνελθόντες απεφάσισαν να τον ζητήσωσι παρά της Διοικήσεως, εις την οποίαν και απέστειλαν επί τούτω τέσσαρας αντιπροσώπους αυτών. Η Διοίκησις αφ' ού κατ' αρχάς εναντιώθη, τελευταίον μη θέλουσα να παροξύνη επί πλέον τον Καραϊσκάκη, φερόμενον καλώς, και διά να συμβιβάση οπωσούν το πράγμα, ώστε να μην έχη επιβλαβείς συνεπείας, εις μεν το ήμισυ της επαρχίας κατέστησεν αρχηγόν τον Καραϊσκάκη, εις δε το άλλο ήμισυ άφησεν αρχηγόν τον Ράγκον. Ο Καραϊσκάκης, αν και με τούτο δεν ευχαριστήθη, εσιώπησεν όμως, ελπίζων ότι εις δευτέραν ευκαιρίαν θέλει κατορθώσει εντελώς τον σκοπόν του.

Διά τον συμβάντα κατ' εκείνην την εποχήν δεύτερον ανταρτικόν πόλεμον διετάχθη και ο Καραϊσκάκης, καθώς και όλα σχεδόν τα της Στερεάς Ελλάδος στρατεύματα, να μεταβή εις Πελοπόννησον. Συμμετέσχε των κατά του Ζαΐμη αγώνων εις Κερπινήν, και ακολουθών τον Κολέττην, όντα αρχηγόν της κατά των ανταρτών εκστρατείας, διέβη πολλάς επαρχίας της Πελοποννήσου έως εις Αρκαδίαν και Μεσσηνίαν, ότε κατά πρώτον έφθασε το πρώτον μέρος των Αιγυπτιακών στρατευμάτων.

Ο Κολέττης ανεκαλέσθη τότε και εξεστράτευσε κατά του Ιμβραήμη ο Κουντουριώτης. Υπό την οδηγίαν αυτού διορίσθη και ο Καραϊσκάκης, καθώς και τα λοιπά στρατεύματα, και παρευρέθη εις την εν Κρομμυδίω μάχην, εις την οποίαν ενικήθησαν και εβλάβηθησαν σημαντικά οι Έλληνες. Επειδή δε η αποτυχία αύτη απεδόθη εις την ανικανότητα του Σκούρτη, τον οποίον είχε διορίσει ο Κουντουριώτης επί κεφαλής όλων των στρατευμάτων, ο Καραϊσκάκης, όστις δεν είχε διόλου εις την γλώσσαν του χαλινόν, δεν περιωρίσθη μόνον εις περιφρονητικάς εκφράσεις και πικρούς σαρκασμούς κατά του Σκούρτη, επροχώρησε και εις κατηγορίας κατά του

Κουντουριώτου διά την τοιαύτην εκλογήν, ώστε τον εδυσарέστησε σημαντικά. Έτι μάλλον ηύξησε την δυσарέσκειαν και η δυσπιστία την οποίαν έλαβε προς τον Κουντουριώτην διά την προς τον Μαυροκορδάτον εμπιστοσύνην και σχέσιν του. Ο Καραϊσκάκης έχων αδιάλλακτον εχθρόν τον Μαυροκορδάτον, του οποίου τας οδηγίας εφάινετο ότι ηκολούθει ο Κουντουριώτης, δεν ήλπιζε να περάση καλώς εις την οποίαν ευρίσκετο θέσιν. Συνέβη να δυσарεστηθώσι και άλλοι πολλοί δι' άλλας αίτιας, ώστε ο Καραϊσκάκης γενόμενος κέντρον όλων των τοιούτων εις ολίγον διάστημα καιρού ευρέθη με έν σώμα δισχιλίων περίπου στρατιωτών συμφώνων μετ' αυτού (¹¹).

Ενώ τα πράγματα ήσαν εις τοιαύτην στάσιν, ανηγγέλθη ότι ικανά τουρκικά στρατεύματα επροχώρησαν εις τας επαρχίας της Στερεάς Ελλάδος· ο Καραϊσκάκης με τους αρχηγούς του ομοφρονούντος με αυτόν στρατεύματος, επιθυμών και προλαβόντως να αναχωρήση εκείθεν, άμα ήλθεν η είδησις αύτη, εζήτησε την άδειαν από τον Κουντουριώτην, προβάλλον ότι οι στρατιώται, ως έχοντες τας οικογενείας των εις την Στερεάν Ελλάδα και όντες αναγκασμένοι να υπάγωσι να τας υπερασπισθώσιν, ήθελον λειποτακτήσει, εάν δεν τους εδίδετο η άδεια να εκστρατεύσωσιν εις τας πατρίδας των. Ο Κουντουριώτης βλέπων ότι η αναχώρησις εκείνου του σώματος ήθελε δώσει αφορμήν και εις πολλά άλλα διά να πράξωσι το ίδιοι, δεν συγκατένευσεν αλλ' ο Καραϊσκάκης με τους συν αυτώ ανεχώρησε και χωρίς άδειαν, και μετέβη εις Ναύπλιον. Άμα ανεχώρησεν ο Καραϊσκάκης, ο Κουντουριώτης έγγραψε προς το Εκτελεστικόν όχι μόνον να μην δεχθή τον Καραϊσκάκην και τους συν αυτώ αρχηγούς, αλλά μάλιστα να καθαιρέση των αξιωμάτων αυτούς και να διαλύση τα σώματά των. Το Εκτελεστικόν όμως δεν εστοχάσθη αρμόδιον να μεταχειρισθή τοιούτον αυστηρόν μέτρον εναντίον ενός σώματος από δισχιλίους στρατιώτας, καθ' ην εποχήν ο Ιμβραήμης άρχισε να προοδεύη εις την Πελοπόννησον και οι Τούρκοι εις την Στερεάν Ελλάδα ελεηλάτουν πολλάς επαρχίας· όθεν λαβόν και την γνώμην της Βουλής, επεριποιήθη αυτό, και αφ' ού το εφωδίασε με χρήματα, τροφάς και πολεμοφόδιά, το απέστειλεν εις την Στερεάν Ελλάδα κατά την ζήτησίν του.

Ο τρόπος της υποδοχής ταύτης εφάνη παράδοξος εις πολλούς· διότι ηλπίζετο να βάλη το Εκτελεστικόν εις πράξιν αν όχι όλα, μέρος καν των όσα έγγραψε κατ' αυτών ο Κουντουριώτης, διά να μη λάβωσιν αιτίαν απειθείας και τα λοιπά στρατεύματα, απεδόθη δε εις τον Κολέττην, ο οποίος είχε τότε όλην την ισχύν εις το Εκτελεστικόν, καθώς εις αυτόν απεδόθη και η αιτία της από Νεόκαστρον αναχωρήσεως του Καραϊσκάκη, επί σκοπώ του να ματαιώση την εκστρατείαν ταύτην, την οποίαν ήρπασε τρόπον τινά από τας χείρας του η προς αυτόν έχθρα και αντίπραξις του Μαυροκορδάτου.

Αναχωρήσας από Ναύπλιον ο Καραϊσκάκης μετέβη εις την Στερεάν Ελλάδα (¹²) καθ' ην εποχήν ο Γκούρας είχε λάβει υπό την εξουσίαν του και ετοιμάζε

να πέμψη εις την Κυβέρνησιν τον Οδυσσέα, ο οποίος υποπτεύσας από μέρους των Τούρκων κίνδυνον είχε επιστρέψει πάλιν εις τους Έλληνας. Το έργον του Γκούρα δεν εφάνη αρεστόν ούτε εις τον Καραϊσκάκη, ούτε εις τους λοιπούς αρχηγούς, διότι εφοβούντο το παράδειγμα. Ο Γκούρας υποπτεύσας ότι ηδύναντο και διά της βίας να αποσπάσωσιν από τας χείρας του τον Οδυσσέα και να τον ελευθερώσωσι, τον διευθύνε κρυφίως εις το φρούριον των Αθηνών.

Ο Καραϊσκάκης με όλους τους μετ' αυτού στρατηγούς διέβη εις τα περίξ της πόλεως Σαλώνων, όπου εστρατοπέδευσεν ο Κεχαγιάς του Κιουταχί. Εις την Ανατολικήν Ελλάδα ήτον τότε διωρισμένος γενικός αρχηγός ο Γκούρας, ώστε όλα τα εις την Ανατολικήν Ελλάδα στρατεύματα ήσαν υπό την οδηγίαν του. Αλλ' ο Καραϊσκάκης, είτε διά την φυλάκωσιν του Οδυσσέως, είτε νομίζων ανίκανον τον Γκούραν διά τοιαύτην αρχηγίαν, είτε τέλος διά το ανήσυχον και φιλόδοξον πνεύμα του διεφέρθη εντόνως μετ' αυτού, ώστε η Διοίκησις μη θέλουσα ούτε από τον Γκούραν να αφαιρέση την αρχηγίαν, διότι όχι μόνον δεν ήτον υπεύθυνος, αλλ' είχεν έτι και ικανά σώματα υπακούοντα εις τας διαταγάς του, ούτε τον Καραϊσκάκη να δυσαρεστήση, υποστηριζόμενον από μέγα μέρος Σουλιωτών, εύρε μέσον αρμόδιον προς κατάπαυσιν το να μη μένωσι και οι δύο εις το αυτό στρατόπεδον. Όθεν επειδή του Μεσολογγίου η πολιορκία απέβαινεν ολοέν στενωτέρα, η Διοίκησις διώρισε τον Καραϊσκάκη (¹³) να υπάγη να τοποθετηθή εις κανέν εύθετον μέρος περί το εχθρικόν στρατόπεδον, το πολιορκούν το Μεσολόγγιον, όπου βλάπτων τους εχθρούς από τα οπίσθια, να αποσπά προς αυτόν τας δυνάμεις των και να ελαφρύνη οπωσούν τους πολιορκουμένους. Μεταβάς λοιπόν εις Λιδωρίκι και εκείθεν συνεννοηθείς και με άλλους οπλαρχηγούς της Δυτικής Ελλάδος, επήγε με όλους εις Καρπενήσι, όπου ήτον έν μικρόν σώμα εχθρών, εις τους οποίους μέρος των πλησιοχώρων κατοίκων είχεν υποταχθή.

Επιπεσών εις αυτούς τους ηνάγκασε να κλεισθώσιν εις τας οικίας· επειδή όμως η καταστροφή αυτών ήτον μακροτέρας πολιορκίας έργον, παρ' όσον αι ανάγκαι του Μεσολογγίου τον εσυγχώρουν να διατρίβη μακράν αυτού, ευχαριστήθη μόνον να λάβη μερικάς τροφάς από τους εχθρούς και από τους κατοίκους των περίξ χωρίων και ανεχώρησεν εις Πλάτανον των Κραββάρων.

Δύο ημέρας μετά το φθάσιμον του Καραϊσκάκη εις Πλάτανον έφθασεν εκεί και ο στρατηγός Τζαβέλας με άλλους τινάς αξιωματικούς και ικανόν σώμα στρατιωτών. Μετά ταύτα συνελθόντες όλοι οι προϊστάμενοι ταύτης της στρατιάς εις Άμπλαν, τόπον των Κραββάρων, και συσκεφθέντες απεφάσισαν να επιπέσωσι διά νυκτός εις το εχθρικόν στρατόπεδον, αφ' ού προειδοποιήσωσιν εν καιρώ και τους εντός του Μεσολογγίου, διά να εξέλθωσι ταυτοχρόνως και αυτοί και να γένη μεγαλητέρα η σύγχυσις και η φθορά του εχθρού. Κατ' αυτήν την απόφασιν δύο χιλιάδες περίπου

Ἕλληνες, χωρίς να φέρωσι μεθ' εαυτῶν αποσκευάς, ἀλλὰ ἔχοντες ἕκαστος εἰς τὸν ὄμον τοῦ τεσσάρων ἡμερῶν τροφάς, ἐκίνησαν πρὸς τὸ ἐχθρικόν στρατόπεδον με τὴν μεγαλητέραν δυνατὴν μυστικότητα, τὴν μὲν νύκτα περιπατοῦντες δι' ἀσυνειθίστων δρόμων καὶ ἀτραπῶν, τὴν δὲ ἡμέραν κρυπτόμενοι εἰς δάση καὶ τόπους, ὅπου δὲν εὐχναζον ἄνθρωποι, μόλις μετὰ τετραήμερον νυκτοπορείαν ἐφθασαν εἰς ἐν δάσος τοῦ Ζυγού, δύο ὥρας περίπου ἀπέχον τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου, ὅπου κρυφθέντες ἀπεφάσισαν νὰ διημερεύσωσιν, ἕως οὐ νὰ ἀναλάβωσιν ἐντελῶς τὰς δυνάμεις τῶν, καὶ τὴν ἐπιούσαν νύκτα νὰ βάλωσιν εἰς πρᾶξιν τὸ σχέδιον.

Τινὲς ἀπὸ τὸ ἐχθρικόν στρατόπεδον, μ' ὄλον ὅτι προχωρήσαντες διὰ νὰ κόψωσι ξύλα ἐπλησίασαν πολὺ εἰς τὸ μέρος, ὅπου ἦσαν οἱ Ἕλληνες, δὲν ἠμπόρεσαν μ' ὄλον τούτο νὰ τοὺς ἐννοήσωσι, τὸσον ἐπιδεξίως εἶχον κρυφθῆ εἰς τοὺς θάμνους καὶ τὰ σύδενδρα μέρη καὶ τὸσον μεγάλην σιωπὴν καὶ ἡσυχίαν διετήρησαν. Πρὸς τὸ ἐσπέρας δὲ, ἐπειδὴ ἐφάνησαν πλησίον τῶν Ἑλλήνων τρεῖς χριστιανοὶ ἐκ τῶν ἀκολουθούντων ὡς ὑπηρετᾶται τὸ ἐχθρικόν στρατόπεδον, ὁ Καραϊσκάκης ἐστείλε τινὰς τῶν στρατιωτῶν διὰ νὰ τοὺς συλλάβωσιν, οἱ ὁποῖοι καὶ ἐξετέλεσαν ἐπαξίως τὴν διαταγὴν. Ἀπὸ τοὺς χριστιανούς τούτους ἐπληροφορήθη ὁ Καραϊσκάκης τὴν κατάστασιν τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου καὶ ὠδηγήθη εἰς τὴν ἐφοδον. Ἀφ' οὗ τὸ βαθύ σκοτός τῆς νυκτός διεδέχθη τὸ τὸσον οχληρὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας φῶς τοῦ ἡλίου, ἐξελθόντες ἀφόβως καὶ ἡσύχως ἀπὸ τὰ καταφύγια τῶν συνήχθησαν ὅλοι ὁμοῦ καὶ προετοιμάσθησαν.

Περὶ τὴν δευτέραν ὥραν τῆς νυκτός ὁ Καραϊσκάκης διώρισε καὶ ἕκαμαν τρεῖς φανούς εἰς μέρος, ὅπου οἱ μὲν ἐν Μεσολογγίῳ (πρὸς τοὺς ὁποίους εἶχε δοθῆ τούτο σύνθημα ἐπιθέσεως) νὰ τοὺς ἴδωσιν, εἰς δὲ τοὺς ἐχθρούς, νὰ μείνωσιν ἀόρατοι. Ἐπειτὰ διαίρέσας εἰς τρία σώματα τοὺς Ἕλληνας διὰ νὰ ἐπιπέσωσιν ἀπὸ διάφορα μέρη κατὰ τῶν ἐχθρῶν, αὐτὸς ἐπὶ κεφαλῆς ἐνός, τὸ ὁποῖον ἐμέλλε νὰ προσβάλη εἰς τὰς σκηνάς τοῦ Κιουταχί, ὥρμησε με προθυμίαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Ἐφθασαν εἰς τὸ ἐχθρικόν στρατόπεδον κατὰ τὴν τετάρτην ὥραν τῆς νυκτός, ὅτε οἱ Τούρκοι ἦσαν ἀνυπόπτως βυθισμένοι εἰς τὸ πρωτοῦπνιον, ὠδηγηθέντες ἀπὸ τόπους ἀρμοδίους· οὔτε ἀπὸ τὰς προφυλακὰς τῶν ἐχθρῶν ἐννοήθησαν, οὔτε ἀπὸ τοὺς εἰς τὸ στρατόπεδον, εἰμὴ ὅταν ἐφθασαν πλέον εἰς τὰς ἀκρινὰς σκηνάς· τότε δὲ ἐκκενώσαντες ὅλοι ταυτοχρόνως τὰ πυροβόλα τῶν ἐφώρμησαν εἰς τοὺς ἐχθρούς, οἱ ὁποῖοι ἐκπλαγέντες διὰ τὸ ἀπροσδόκητον ἀφησαν ἐρήμους τὰς πλειοτέρας σκηνὰς τῶν καὶ ἐφευγον εἰς τὸ μέρος ὅπου ἐστρατοπέδευεν ὁ Κιουταχίς, τὸ ὁποῖον ἦτο περιασφαλισμένον με βαθεῖας τάφρους καὶ οχυρώματα. Εφώρμησαν καὶ ἐκεῖ οἱ Ἕλληνες με τὴν ἐλπίδα τοῦ νὰ τοὺς ἀποτινάξωσι καὶ νὰ τοὺς σκορπίσωσιν, ἀλλ' ἀντικρουσθέντες καὶ ἐμποδιζόμενοι καὶ ἀπὸ τὸ βάθος τῶν τάφρων, δὲν ἠμπόρεσαν νὰ προχωρήσωσι. Λαβόντες λοιπὸν καιρὸν οἱ ἐχθροὶ καὶ συνελθόντες ἀπὸ τὸν ἐξαφνικὸν φόβον ἐνεθαρρύνοντο καὶ ἐπεχείρουν νὰ ἐξέρχωνται κατὰ τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι εἶχον στραφῆ τότε εἰς τὰ λάφυρα. Συγχρόνως καὶ τὸ ἱπικὸν τὸ περιπολεῖον κατὰ νύκτα τὸ

στρατόπεδον, συγκεντρωθέν επέπιπτε κατά των Ελλήνων. Αυτοί δε διά το ήδη ανατέλλον φως της Σελήνης (το οποίον ήτον κατά πάντα εναντίον εις το επιχείρημά των), όχι ολιγώτερον δε και διά την εις τους εχθρούς γνωστοποίησιν του συνθήματός των, ηναγκάσθησαν να αναχωρήσωσιν από το εχθρικόν στρατόπεδον. Οι δε εντός του Μεσολογγίου, άμα είδον τους φανούς, προετοιμάσθησαν και ακούσαντες των άλλων την συμπλοκήν, ώρμησαν κατά των εχθρών, τους εξέβαλον από τινας προμαχώνας, έλαβον δι' ικανήν ώραν υπό την εξουσίαν των τα εν αυτοίς κανόνια και επροχώρησαν ικανώς προς το μέρος όπου επολέμουν οι μετά του Καραϊσκάκη, αλλ' αφ' ού εκείνοι ανεχώρησαν, ηναγκάσθησαν και αυτοί να επανέλθωσιν εις τα ίδια.

Η νυκτομαχία αύτη διήρκεσε περισσότερον από δύο ώρας. Εφονεύθησαν από μεν τους μετά του Καραϊσκάκη υπέρ τους εξήκοντα, εν οίς μόνον εις αξιωματικός· των δε εχθρών η φθορά συμπεραίνεται μεν να έγεινε πολλά σημαντική, καθαρά όμως πληροφορία περί της αληθούς ποσότητος δεν υπάρχει, διότι, ως λέγουσιν, ο Κιουταχής, διά να μη γνωστοποιηθή η φθορά και φέρη δειλίαν εις τα στρατεύματά του, διώρισε και έθαψαν πολλά σώματα εις ένα και τον αυτόν τάφον.

Ολίγας ημέρας μετά την νυκτομαχίαν ταύτην (30 Ιουλίου) ο Καραϊσκάκης υπήγε κατά των εις Πετροχώρι στρατοπεδευμένων εχθρών, επί κεφαλής των οποίων ήτον ο Άγος Μουχουρδάρης. Οι Έλληνες επιπεσόντες από διάφορα μέρη, εκυρίευσαν πολλά από τα ποιμνια των εχθρών βόσκοντα περί το χωρίον. Οι Τούρκοι εξελθόντες εις υπεράσπισιν αυτών, συνεπλάκησαν με τους Έλληνας και ηκροβολίζοντο όλην σχεδόν την ημέραν περί δε το εσπέρας οι εχθροί επιστρέφοντες εις τας σκηνάς των κατεδιώχθησαν από τους Έλληνας με ολίγην βλάβην των.

Μετά τούτο ο Καραϊσκάκης εστρατοπέδευσεν εις Δερβέκισταν, ανταποκριθείς δε μετά των εντός του Μεσολογγίου και πληροφορηθείς περί της ανάγκης νέας στρατιωτικής βοηθείας, συνεκάλεσεν όλους τους προκρίτους της στρατιάς του και τους επρόβαλε την ανάγκην και το ζήτημα των εντός του Μεσολογγίου. Μετά τινα σκέψιν λοιπόν απεφασίσθη να εισέλθη εις Μεσολόγγι ο στρατηγός Κήτσος Τζαβέλας με άλλους τινάς αξιωματικούς, έχοντες όλοι ομού έως εξακοσίους στρατιώτας δοθέντας κατ' αναλογίαν από τα διάφορα σώματα, το οποίον και εγένετο περί τας αρχάς του Αυγούστου.

Ο δε Καραϊσκάκης επιθυμών ν' αποδιώξη τον Άγον Μουχουρδάρην από Πετροχώρι και μη έχων ικανήν δύναμιν διά να το εκτελέση διά των όπλων, επενόησε το ακόλουθον στρατήγημα, το οποίον και επέτυχε θαυμασιώτατα. Διώρισε διάφορα μικρά σώματα να περιφέρονται εις τα περί το Πετροχώρι δάση τουφεκίζοντα, ανάπτοντα φωτίας την νύκτα και κάμνοντα καπνούς την ημέραν. Τούτο διέταξε να κάμνωσι και όλοι οι εις τα περίξ χωρία

θερίζοντες. Την δε εβδόμην του Αυγούστου διέταξε το μεγαλύτερον μέρος της στρατιάς του να διαβή το μέρος εκείνο του ποταμού, όθεν έπαιρνον οι εχθροί νερόν, και να τοποθετηθή εκεί πλησίον· αυτός δε με το λοιπόν στράτευμα διέβη εις χωρίον Μποτίνου. Την νύκτα διώρισε και ετουφέκιζον κατά σύνθημα τριγύρω εις Πετροχώριον, άναψαν πολλάς πυράς, έκαμαν θορύβους και φανούς καθ' όλην την διάρκεια της νυκτός, ώστε μόλις άρχισε να φαίνεται το φως της ημέρας, και οι εχθροί λαβόντες βιαίως εκ των πραγμάτων των όσα ήσαν ευμετακόμιστα, έφευγον αφήσαντες όλας τας σκηνάς και τας βαρυτέρας αποσκευάς· από δε τους Έλληνας άλλοι ερρίφθησαν εις τα εν Πετροχωρίω λάφυρα και άλλοι κατεδίωκον ακολουθούντες εξ όπίσω τους εχθρούς. Διότι απ' έμπροσθεν ήτον αυστηρώς απηγορευμένον να τους αντικρούσωσι. Κατ' αυτόν τον τρόπον φεύγοντες καταδιωκόμενοι οι εχθροί, πολλά ολίγας από τας αποσκευάς των διέσωσαν. Τελευταίον μετέβησαν εις το γενικόν στρατόπεδον του Κιουταχή, αφήσαντες ελευθέραν την επαρχίαν Αποκούρου και τα περίξ αυτής.

Αφ' ού ησφαλίσθη τρόπον τινά το Μεσολόγγιον και αφ' ού οι Τούρκοι ανεχώρησαν από το Πετροχώριον, βλέπων ότι η επί πλέον εις τα μέρη ταύτα διατριβή του ήτον περιττή, ή τουλάχιστον μικράς ωφελείας πρόξενος, απεφάσισε να περάση εις Ξηρόμερον διά να προξενή εμπόδια εις την μετακόμισιν των τροφών του Κιουταχή. Αλλ' επειδή όλα τα διαβατά μέρη του Αχελώου εφυλάττοντο από τους εχθρούς, απεφάσισε να υπάγη διά των Αγράφων και Βάλτου. Αναχωρήσας λοιπόν περί τα μέσα του Αυγούστου από Απόκουρον και διαβάς διά Κραβάρων και Καρπενησιού έφθασεν εις Άγραφα, όπου έμαθεν ότι ο Σταμούλης Γάτσος, διωρισμένος παρά των Τούρκων καπιτάνιος αυτής της επαρχίας, ευρίσκετο εις χωρίον Καροπούλαν με περίπου τριακοσίους πενήκοντα στρατιώτας. Διευθύνθη λοιπόν εναντίον αυτού· αλλ' επειδή με μικράν προσβολήν εκλείσθησαν οι περί τον Σταμούλην, ο Καραϊσκάκης μη έχων σκοπόν να αργοπορήση εις πολιορκίαν και νομίζων τα τοιαύτα πάρεργα ως προς τον οποίον είχε σκοπόν, ανεχώρησε και διέβη εις Βάλτον, συγχωρήσας εις τους στρατιώτας του να διαρπάσωσι τα καθ' οδόν χωρία των Αγράφων.

Όταν έφθασεν εις Βάλτον, έμαθεν ότι ο Δημήτρης Γώγου αποκλείσας εις έν στενόν πολλάς οικογενείας Βαλτινών, οι οποίοι δεν ήθελον να υποκύψωσιν εις τους εχθρούς, τους έλαβεν υπό την εξουσίαν του. Κινηθείς λοιπόν εναντίον αυτού, τας μεν οικογενείας τας ελευθέρωσε, τους δε περί τον Γώγον εκυνήγησεν.

Ακολουθών την οδοιπορίαν του, έπεσε την νύκτα εις τους εις Μαχαλάν φυλάττοντας Τούρκους, μη ηξεύρων ότι η θέσις αύτη ήτον πιασμένη απ' αυτούς. Επειδή όμως είχαν πλησιάσει αρκετά, ώστε δεν ήτο πλέον καιρός να οπισθοδρομήσωσιν, ούτε αλλαχόθεν να διαβώσιν, ενθαρρύννας τους στρατιώτας, ώρμησεν εμπρός, και διέβησαν όλοι πολεμούντες, βλάψαντες πολύ περισσότερον τους εχθρούς, παρ' όσον αυτοί εβλάφθησαν από

εκείνους. Ενώ δε επροπορεύετο τοιουτοτρόπως, μη διακρίνας διά το βαθύ της νυκτός σκότος το πλάτος τάφρου τινός προκειμένης και ζητήσας να πηδήση, πίπτει εις αυτήν, χωρίς να εννοηθή από τους ακολουθούντας, οι οποίοι διαβαίνοντες αλλεπαλλήλως και πηδώντες επ' αυτόν, δεν του έδωκαν καιρόν να σηκωθή προτήτερα παρ' όταν δεν ήτον πλέον άλλος να διαβή.

Ύστερον από πολυήμερον διάστημα κακοπαθείας και νυκτοπορείας έφθασε τελευταίον εις Δραγαμέστον, όπου οχυρωθείς έδωκε καιρόν εις τους στρατιώτας του ν' αναπαυθώσιν οπωσούν και να αναλάβωσιν, αυτός δε εμβήκεν εις Μεσολόγγιον να παρατηρήση την κατάστασιν των πολιορκουμένων και να ομιλήση περί τροφών του υπ' αυτόν στρατεύματος με την εκεί Διευθυντικήν επιτροπήν. Αφ' ού συνωμίλησε μετ' αυτής και έκαμε τας παρατηρήσεις του, επαινέσε μεγάλως τους πολιορκουμένους διά την γενναιότητα και καρτερίαν των προς τον κίνδυνον, ωνειδίσειν όμως την επικρατούσαν εις τας τροφάς κατάχρησιν και εξήλθεν αμέσως εις Δραγαμέστον, όπου απεφάσισε να στήση το γενικόν του στρατόπεδον.

Αφ' ού ικανάς ημέρας ανεπαύθη το στράτευμα, ο Καραϊσκάκης έκρινεν εύλογον να γένη κίνημα προς εμπόδισμα της διαβάσεως των τροφών του εχθρικού στρατοπέδου. Λαβών λοιπόν το εκλεκτότερον μέρος της στρατιάς του, επήγε και ενήδρευσε εις ένα τόπον ονομαζόμενον Μάνιανην, όπου είναι έν σύμφυτον δάσος. Οι διωρισμένοι εις τας σκοπιάς είδον μακρόθεν έν σώμα μέγα εχθρών συνοδευόντων πλήθος φορτηγών. Ο Καραϊσκάκης βλέπων το σώμα τούτο πολλά μέγαλον ως προς την εδικήν του δύναμιν, δεν έκρινεν εύλογον να το κτυπήση κατά πρόσωπον, αλλ' αφ' ού άφησε και διέβη το πλειότερον μέρος, επέπεσεν εις την οπισθοφυλακήν, την οποίαν τρέψας εις φυγήν, έλαβε πολλά φορτηγά και εφόνευσε καί τινας των εχθρών.

Κατά ταύτην την εποχήν ο Τσιώγκας και Ράγκος είχαν συγκεντρώσει μερικός δυνάμεις εις Ξηρόμερον, αλλά δεν ηθέλησαν να ενωθώσι με τον Καραϊσκάκην διά το παλαιόν μεταξύ των πάθος και διά να μην τον γνωρίσωσιν αρχηγόν των.

Αυτός λοιπόν μη δυνάμενος με μόνας τας εδικάς του δυνάμεις ν' αντικρούση κατά πρόσωπον σημαντικά σώματα εχθρών, εξέκοπτε μόνον αποσπάσματα και τα έστελλε διά να βλάπτωσι την διάβασιν των τροφών του εχθρού. Ήτον όμως εις τοιούτον τρόπον η οδός ασφαλισμένη από τον Κιουταχήν, ώστε δεν ήτον εύκολον να γένη σημαντική βλάβη εις τους διαβαίνοντας. Εις όλον το από Καρβασαράν έως εις Μεσολόγγιον διάστημα ήσαν τοποθετημένα εχθρικά σώματα, συνιστάμενα από οκτακοσίους έως χιλίους πολεμιστάς, και απέχοντα περί μίαν ή δύο ώρας αλλήλων. Το έν δε εχθρικόν σώμα ήτον εις χρέος να συνοδεύη τα φορτηγά έως εις την θέσιν του άλλου, ώστε οι Έλληνες δεν ελάμβανον ευκαιρίαν διά να τα βλάψωσι. Μ' όλον τούτο ο Καραϊσκάκης λαβών τους μισούς εκ των μετ' αυτού

Ελλήνων, επέπεσε διά νυκτός κατά των εις Καρβασαράν τοποθετημένων εχθρών. Ο Καρβασαράς ήτον το μέρος όπου απεβιβάζοντο αι τροφαί του εχθρικού στρατοπέδου διά να μετακομίζονται εις Μεσολόγγιον. Το μέρος τούτο ενομίζετο ολιγώτερον υποκείμενον εις τας επιδρομάς των Ελλήνων, διά τούτο και δεν ήτον ικανώς ωχυρωμένον από στρατιωτικήν δύναμιν· ήσαν μ' όλον τούτο εις τα ερείπια του παλαιού φρουρίου, το οποίον είχαν επισκευάσει εκ του προχείρου, και εις τας παρά τον αιγιαλόν αποθήκας έως πεντακόσιοι πολεμισταί. Οι Έλληνες επιπεσόντες εξαίφνης, τους μεν εν τω φρουρίω απέκλεισαν, τους δε εις το παραθαλάσσιον ηνάγκασαν να καταφύγωσι με ζημίαν των εις τα ευρεθέντα εκείσε πλοία. Έλαβον οι Έλληνες υπέρ τας εκατόν καμήλους καί τινα εκ των φορτηγών και επέστρεψαν εις το στρατόπεδόν των.

Μετά παρέλευσιν ολίγων ημερών λαβών πάλιν ο Καραϊσκάκης έως οκτακοσίους των εκλεκτοτέρων στρατιωτών επήγε να πιάση θέσιν τινά μεταξύ Λάσπης και Ρίβιου, όπου είναι στενωτέρα η διάβασις, διά να κτυπήση την συνοδίαν την παραπέμπουσαν τας τροφάς των εχθρών, αλλ' όταν αυτός έφθασεν, η συνοδία είχε διαβή. Ενώ λοιπόν ήσαν εις αθυμίαν οι Έλληνες διά την αποτυχίαν, έξαφνα βλέπουν ερχόμενον από το μέρος Μεσολογγίου έν μικρόν εχθρικόν σώμα, εσύγκειτο δε από εξήκοντα πέντε ιππείς πολυτελώς ενδεδυμένους και από τινας πεζούς σύροντας πολλά φορτηγά με αποσκευάς. Ο Καραϊσκάκης διέταξε και προκατέλαβον έμπροσθεν τον τόπον μερικοί, οι δε λοιποί διαμοιρασθέντες εις τα δύο πλάγια της οδού άφησαν τους Τούρκους έως ου εισήλθον εις την ενέδραν· τότε δε αποκλείσαντες αυτούς και από τα όπισθεν, τους εκτύπησαν πανταχόθεν, ώστε εις ολίγων στιγμών διάστημα τους εφόνευσαν όλους εκτός δύο μόνον διασωθέντων διά της φυγής και άλλων δύο ζωγρηθέντων. Μεταξύ των συγκροτούντων το σώμα τούτο ήσαν ο Αγιάνης της Σόφιας, ο Ντελήμπασης, ο Γιουρούκ μπαϊρακτάρης και ο Τατάραγας του Κιουταχή, πηγαίνοντες να κάμωσι νέαν στρατολογίαν. Όλης της αποσκευής, η οποία ήτον πλουσιωτάτη, έγειναν κύριοι οι Έλληνες, από τους ίππους όμως ολίγους έλαβον ζώντας, διότι εφονεύθησαν εις την μάχην.

Μετά ταύτην την ενέδραν καμμία σημαντική πράξις εις την Δυτικήν Ελλάδα δεν έγεινε, μάλιστα τα στρατεύματα, μη έχοντα τροφάς και αναγκαζόμενα να εξοδεύωσιν εξ ιδίων, δεν είχαν προθυμίαν να διαμείνωσιν επί πλέον εις Δραγαμέστον. Βλέπων και ο Καραϊσκάκης αφ' ενός μέρους την δυσαρέσκειαν του στρατεύματος, αφ' ετέρου δε ότι δεν εδύνατο να εμποδίση την εις το στρατόπεδον του Κιουταχή μετακόμισιν των τροφών, απεφάσισε να μεταβή πάλιν πλησίον εις το πολιορκούν το Μεσολόγγι στρατόπεδον, όπου ημπορούσε να λαμβάνη τροφάς από τας πέριξ επαρχίας.

Μετέβη λοιπόν περί τα μέσα Μαρτίου εις Κράβαρι και ετοποθετήθη εις Πλάτανον, αλλά μόλις έφθασε και ασθένησε βαρέως. Κατ' εκείνην την εποχήν εξέλειπον ολοτελώς αι τροφαί εις Μεσολόγγιον· και οι εν αυτό

είχαν πλέον αποφασίσει να εξέλθωσι διά των όπλων, αφ' ού απέρριψαν τας παρά του Κιουταχή και Ιμβραήμη προβληθείσας συνθήκας ως ανοικείους εις άνδρας αγωνισθέντας με τοσαύτην γενναιότητα και επιμονήν. Εζήτησαν λοιπόν από τον Καραϊσκάκην να καταβή εις τους πρόποδας του βουνού, πλησίον εις την πεδιάδα του Μεσολογγίου, διά να δεχθή τους εξερχομένους και να αντικρούση την ορμήν των εχθρών, οι οποίοι αναμφιβόλως ήθελον ακολουθεί διώκοντες. Πολλοί ήθελον διαφύγει την αιχμαλωσίαν και τον θάνατον, εάν ο Καραϊσκάκης δεν ήθελεν είναι ασθενής. Μ' όλον ότι προσπάθησε να πέμψη εις βοήθειαν των εξερχομένων τα υπ' αυτόν στρατιωτικά σώματα, δεν ημπόρεσεν όμως να πείση ειμή έν μέρος μόνον, και εκ τούτων ολίγοι επροχώρησαν έως εις τους πρόποδας, οι δε λοιποί έμειναν καθ' οδόν αποδειλιάσαντες να προχωρήσωσιν. Απεδέχθη ο Καραϊσκάκης και επεριποιήθη όσον εδύνατο τους διασωθέντας από το Μεσολόγγιον και τους παρέπεμψεν εις Σάλωνα διαμείνας αυτός μερικάς ημέρας, έως να ιδή τα κινήματα των εχθρών και να αναλάβη.

Αφ' ού το αθάνατον Μεσολόγγι έπεσεν εις τας χείρας των εχθρών, όλοι της Στερεάς Ελλάδος οι κάτοικοι εκυριεύθησαν από ηθικήν τινα δειλίαν και ταπεινώσιν, άφευκτον επακολούθημα τοιούτων αποτυχιών. Η υπερβολική πείνα, η οποία επεκράτει εις όλας τας επαρχίας, ηνάγκασεν όλον το στρατιωτικόν ομού με τους διασωθέντας από το Μεσολόγγιον να αποσυρθώσιν όπου εύρισκον αφθονώτερα τα προς ζωάρκειαν. Όλοι, όσοι δεν κατεδέχοντο ή εφοβούντο να υποβάλωσι πάλιν τον τράχηλόν των εις τον Οθωμανικόν ζυγόν, και οι γυμνασμένοι περισσότερον εις την στρατιωτικήν κατέφυγον εις την Πελοπόννησον. Οι λοιποί πολίται, μείναντες απροστάτευτοι από στρατιωτικήν δύναμιν και μη έχοντες τρόπον διά να μεταφέρωσιν αλλού τας οικογενείας των, εζήτησαν άσυλον εις τας αποτόμους κορυφάς των ορέων, εις τα δάση και εις τα σπήλαια· αλλά καταδιωκόμενοι και εκεί από τον ανίκητον εχθρόν, την πείναν, και βλέποντες ότι διά να αποφύγωσιν έν είδος θανάτου, έμελλον να υποπέσωσιν εις άλλο σκληρότερον, ηναγκάσθησαν να καταφύγωσιν εις ένα τρόπον σωτηρίας, τον οποίον μόνον τα ανίκητα ταύτα αίτια καταστήνουσιν ολιγώτερον επονείδιστον.

Απεδέχθησαν την πολλάκις παρά των εχθρών προβληθείσαν υποταγήν. Ωστε εις διάστημα ενός μηνός μετά την πτώσιν του Μεσολογγίου, όλαι αι επαρχίαι της Στερεάς Ελλάδος υπετάχθησαν χωρίς πόλεμον εις τον Κιουταχήν, αυτός δε θέλων να καθησυχάση τα έτι εξηγηριωμένα πνεύματα των Ελλήνων, εφέρετο με παραδειγματίστον ημερότητα και συγκατένευσεν ευκόλως εις όλα των τα ζητήματα. Διά να καταστήση δε στερεωτέραν την ησυχίαν και να αφαιρέση πάσαν αιτίαν επαναστάσεως, διέταξε να φυλάττεται η μεγαλειτέρα ευταξία εις τα στρατεύματά του και επαίδευσεν αυστηρώς τους καταφρονήσαντας τας παραγγελίας του.

Ο Καραϊσκάκης αναλαβών από την ασθένειάν του διευθύνθη εις Λάζον, όπου είχαν καταφύγει διάφορα στρατιωτικά σώματα· ενόμιζεν ότι δι' αυτών ήθελε δυνηθή να βλάβη τίποτε ακόμη τους εχθρούς· αλλά ταύτα μη έχοντα πλέον τον αυτόν σκοπόν, δεν ήτον ελπίς να κατορθώσωσι τίποτε· μέρος επραγματεύετο μετά των εχθρών και μέρος έβλεπε τον Κάλαμον. Μόνος δε ο Καραϊσκάκης συνέλαβε την ιδέαν του να υπάγη εις την Διοίκησιν, να ζητήση νέας δυνάμεις και εφόδια διά να κινηθή εις νέαν εκστρατείαν κατά των Τούρκων εις Ρούμελην. Με αυτήν την απόφασιν εκίνησεν από τον Λάζον, έχων μεθ' εαυτού όλους, όσους εύρε συμφώνους με τα εδικά του φρονήματα, οι οποίοι εσυμποσούντο έως οκτακόσιοι. Διαβάς δε από τον Ισθμόν της Πελοποννήσου, έφθασεν εις Ναύπλιον την δεκάτην ογδόην Ιουλίου, καθ' ην εποχήν είχαν αναλάβει των Ελληνικών πραγμάτων την διεύθυνσιν η Διοικητική Επιτροπή.

Πολλοί, και μάλιστα οι σημαντικότεροι των κατοίκων της Στερεάς Ελλάδος, ευρίσκοντο κατ' εκείνην την εποχήν εις Ναύπλιον. Άμα έφθασεν ο Καραϊσκάκης και είδον ότι ο μόνος του σκοπός ήτον το να κατορθώση εκστρατείαν διά την πατρίδα των, όλοι προθύμως ανεδέχθησαν να φροντίσωσι διά παν ό, τι ήτον δυνατόν να συντελέση εις επιτυχίαν αυτής· αλλ' αι απόπειράι των εματαίοναν τας ελπίδας των επειδή η Διοικητική Επιτροπή, μ' όλον ότι έδειχνε μεγαλωτάτην προθυμίαν, δεν επραγματοποιούσε την εκστρατείαν ταύτην, διότι δεν ηδύνατο να χορηγήση τας αναγκαίας τροφάς και πολεμοφόδια· εκτός τούτου ανεφύη και άλλο εμπόδιον διά την τρέχουσαν τότε διαφωνίαν μεταξύ του στρατηγού και αντιστρατήγου Νοταρά περί της συνάξεως των εν Κορίνθω εθνικών σταφίδων, πολλοί απεσταλμένοι των δύο τούτων οπλαρχηγών συνήθροίζον στρατιώτας εις Ναύπλιον, υποσχόμενοι μισθούς και προπληρόνοντες μάλιστα και ικανά. Τούτο αδυνάτισε και ωλιγόστευσε το στράτευμα του Καραϊσκάκη, ώστε η εκστρατεία αύτη, αν και επιθυμείτο από τους πλειοτέρους, δεν ήθελε λάβει ποτέ έκβασιν, εάν δεν ήθελον συντρέξει αφ' ενός μεν μέρους ο κίνδυνος των Αθηνών, όπου είχαν ήδη φθάσει αι προφυλακαί του εχθρικού στρατοπέδου, αφ' ετέρου δε αι σταλείσαι από τας Φιλελληνικάς εταιρίας τροφαί και πολεμοφόδια. Εις τας συνεισφοράς ταύτας των γενναίων Φιλελλήνων δικαίως πρέπει να αποδώση τις την επιτυχίαν και υποστήριξιν των έργων του Καραϊσκάκη.

Ύστερον από μεγάλα εμπόδια και επιμόνους αντενεργείας, τας οποίας μόλις ημώρησε να υπερνικήση ο Καραϊσκάκης εις Ναύπλιον ⁽¹⁴⁾ απεφασίσθη τέλος πάντων Γενικός αρχηγός της Στερεάς Ελλάδος και διετάχθη να εκστρατεύση εις βοήθειαν των Αθηνών. Ανεχώρησεν από Ναύπλιον την 19 Ιουλίου, αλλ' αντί να έβγη εκείθεν αν όχι με πλειοτέρους, τουλάχιστον με όσους είχαν όταν ήλθεν από την Στερεάν Ελλάδα, μόλις ευρέθη με διακοσίους στρατιώτας και από αυτούς μερικοί έφυγον καθ' οδόν, συρόμενοι από την επιθυμίαν των μισθών, τους οποίους υπέσχοντο οι πολεμούντες περί σταφίδων, ώστε με μόνον εκατόν τριάκοντα στρατιώτας

έφθασεν εις Σαλαμίνα. Με αυτούς επεχειρίσθη το μέγα της νέας επαναστάσεως της Ρούμελης έργον. Και είναι παράδοξον πώς ημπόρεσε να συγκροτήσει στερεόν στρατόπεδον χωρίς ικανήν στρατιωτικήν δύναμιν και χωρίς χρήματα, ενώ όλα τα στρατεύματα και της Πελοποννήσου και της Ρούμελης συνέρρεον εις την διανομήν των σταφίδων της Κορίνθου. Αλλ' εις την συγκρότησιν του στρατοπέδου τούτου κατά μέγα μέρος συνετέλεσαν και οι στρατηγοί Ν. Κριζιώτης, Βάσος και Λέκας, οι οποίοι είχαν τοποθετηθή εις Ελευσίνα διά να προφυλάξωσι τα Δερβενοχώρια· δεν ήθελον όμως διαμείνει επί πολύ μόνοι των εις ταύτην την θέσιν, εάν δεν επεστηρίζοντο από την ελπίδα της ταχείας αφίξεως του Καραϊσκάκη. Το επιχείρημα τούτο του Καραϊσκάκη, καθ' ην εποχήν μάλιστα τα λοιπά στρατεύματα ενησχολούντο εις τον σταφιδόπολεμον, συνετέλεσε πολλά εις το να στήση, τα πρώτα θεμέλια της δόξης του, την οποίαν εστερέωσεν ακολούθως διά των λαμπρών έργων του.

Άμα έφθασεν εις Σαλαμίνα ο Καραϊσκάκης, ανταμώθη με τους στρατηγούς Βάσον και Κριζιώτην, ελθόντας εκεί διά να τον προϋπαντήσωσι. Μη θέλων να χάση καιρόν, τους εσυμβουλεύθη εις ποίον μέρος είναι ωφελιμώτερον να συγκροτήσει στρατόπεδον. Επειδή δέ τις επρόβαλε τον Πειραιά, ο Καραϊσκάκης ων άπειρος των τόπων, έκρινεν εύλογον να υπάγωσιν όλοι ομού διά να παρατηρήσωσι την θέσιν ταύτην και ούτω να επιχειρήσωσι την συγκρότησιν του στρατοπέδου. Την επομένην λοιπόν ημέραν εμβήκαν εις πλοιάρια όλοι οι ανωτέρω στρατηγοί, έχοντες μαζί των έως είκοσι στρατιώτας, και απέβησαν εις τον Πειραιά. Αλλ' ενώ παρατηρούντες την θέσιν επροόδευον προς την ξηράν, εμπίπτουσιν εις μίαν ενέδραν εχθρικήν πολύ ανωτέραν από αυτούς κατά την πληθύν των ανθρώπων. Βλέποντες λοιπόν ότι δεν ήσαν ικανοί ν' αντιπαραταχθώσι κατ' αυτών, τρέπονται εις φυγήν και διασώζονται εις τα πλοιάριά των· εφονεύθη όμως εις από τους μετ' αυτών στρατιώτας και επιάσθησαν ζώντες έξ.

Ο Καραϊσκάκης μη δυνηθείς να παρατηρήση καλώς την θέσιν του Πειραιώς, υποπτεύσας μάλιστα ότι επροδόθη το σχέδιον (¹⁵), δεν έκρινε πλέον ωφέλιμον, και ίσως ούτε δυνατόν, το να συγκεντρωθή εις τον Πειραιά στρατόπεδον. Όθεν απεφάσισε να τοποθετήσει το στράτευμα εις Ελευσίνα μερικόν καιρόν, έως ου δηλαδή να λάβη την αναγκαίαν αύξησιν, και έπειτα να υπάγη διά ξηράς να τοποθετηθή πλησίον του Κιουταχή, διά να ελαφρύνη το βάρος των πολιορκουμένων, αναγκάζων τον εχθρόν να διαμοιράζη τας δυνάμεις του. Αλλ' ο Κιουταχής υποπτεύσας ταύτα, απεφάσισε να κάμη έφοδον εις την πόλιν και να προλάβη την κυρίευσίν της, πριν καταφθάση ο Καραϊσκάκης να συγκροτήσει το μελετώμενον στρατόπεδον.

Το πρωί λοιπόν της τρίτης του Αυγούστου έκαμεν έφοδον από το μέρος της πύλης των Γύφτων (¹⁶) και από τους προμαχώνας των Αγίων Θεοδώρων και Αγίων Αναργύρων, μέρη τα οποία είκοσιτέσσαρας ώρας αδιακόπως προεκανονοβόλησεν· αλλ' από μεν την πύλην των Γύφτων αντεκρούσθησαν

ανδρείως και ωπισθοδρόμησαν οι εχθροί, εισήλθον όμως εις την πόλιν από τα κρημνισθέντα μέρη του περιβόλου του μεταξύ των δύο ανωτέρω προμαχώνων.

Η μεγάλη έκτασις της πόλεως και του περιβόλου των Αθηνών δεν ήτον δυνατόν να φυλαχθή όχι από χιλίους πολεμιστάς, οι οποίοι την υπερασπίζοντο, αλλά και από δεκαπλασίαν δύναμιν, ενώ μάλιστα οι πολιορκούντες εχθροί ελέγετο να είναι είκοσι περίπου χιλιάδες. Οι πολιορκούμενοι μ' όλο τούτο αντέστησαν με μεγάλην ανδρίαν και προθυμίαν, αλλά μη προφθάνοντες να ανοικοδομώσι τα από τους εχθρικούς κανονοβολισμούς κρημνιζόμενα μέρη του περιβόλου, ηναγκάζοντο να οπισθοδρομώσι προς την Ακρόπολιν, πολεμούντες όμως μ' επιμονήν και μη αφήνοντες τους εχθρούς να κυριεύσωσιν ατιμωρητί ουδέ μικρόν μέρος της πόλεως.

Εις την μάχην ταύτην πολλοί εξ αμφοτέρων των μερών και εφονεύθησαν και αιχμαλωτίσθησαν. Οι Έλληνες όμως είχαν την υπεροχήν του να πολεμώσιν από τας οικοδομάς και τα τείχη και διά τούτο δεν έπαθον τόσην φθοράν, εις όσην κατά φυσικόν λόγον πρέπει να υπέπεσον οι εχθροί. Καθ' όσον όμως είναι δυνατόν να πιθανολογήση τις τας ζημίας αμφοτέρων των μερών, από μεν τους Έλληνας εφονεύθησαν έως είκοσιν, επληγώθησαν έως εβδομήκοντα και επιάσθησαν ζώντες έως πενήκοντα, εκ των οποίων δέκα μεν ήσαν άνδρες, αι δε λοιπαί γυναίκες και παιδιά· από δε τους εχθρούς εξωγήθησαν μεν ολίγοι, εν οις όμως ο πρώτος των πυροβολιστών του Κιουταχή, εφονεύθησαν δε υπέρ τους τριακοσίους και επληγώθησαν πολύ περισσότεροι. Οι πολιορκούμενοι δεν παρεχώρησαν εις τον εχθρόν εξ ολοκλήρου όλην την πόλιν, αλλ' οχυρωθέντες εις τας πλησίον της Ακροπόλεως οικοδομάς από το μέρος του Καρασογιού έως της πύλης των Αλβανών (¹⁷) αντέστησαν εις τους εχθρούς και απέκρουσαν την ορμήν των ικανάς ημέρας.

Η πτώσις της πόλεως των Αθηνών ηνάγκασε τον Καραϊσκάκη να επιταχύνη τα κατά των εχθρών κινήματα. Εξέδωκε λοιπόν προσκλήσεις διά να συνέλθωσιν όλα τα στρατεύματα εις Ελευσίνα, όπου έμελλε να συγκροτηθή το γενικόν στρατόπεδον. Έφθασε κατ' εκείνας τας ημέρας και το τακτικόν υπό τον Φαβιέρον, συγκείμενον από χιλίους διακοσίους περίπου, και έν σώμα υπό τον Γεώργιον Χελιώτην, σταλμένον εις βοήθειαν του Καραϊσκάκη από τον στρατηγόν Νοταράν. Εγένοντο λοιπόν όλοι οι ετοιμασθέντες διά την εκστρατείαν ταύτην περίπου τέσσαρες χιλιάδες εξακόσιοι.

Την πέμπτην του Αυγούστου περί το εσπέρας εκίνησαν από Ελευσίνα όλα τα ανωτέρω στρατεύματα και περί τα μεσάνυκτα έφθασαν εις Χαϊδάρι, όπου επυροβόλησαν μονόφορα διά να κάμωσι γνωστόν τον ερχομόν των εις τους πολιορκουμένους και να τους προδιαθέσωσιν εις τον αγώνα, όστις έμελλε

να συμβή την ερχομένην ημέραν. Από τον τουφεκισμόν τούτον ενόησαν και οι Τούρκοι τον ερχομόν των Ελληνικών στρατευμάτων, και ο Κιουταχής διπλασιάσας αμέσως τας νυκτερινάς φυλακάς προετοιμάζετο όλην την νύκτα διά να συγκροτήση μάχην την ακόλουθον ημέραν.

Ο Καραϊσκάκης γνωρίζων ότι αι δυνάμεις του δεν ήσαν ικαναί διά να εφορμήση αυτός πρώτος κατά του εχθρού και ών βέβαιος ότι οι Τούρκοι, αφ' ού αυτός ήθελεν οχυρωθή εις ταύτην την θέσιν, έπρεπε να κινηθώσι κατ' αυτού (διότι δεν ηδύναντο να μένωσιν ήσυχοι, έχοντες εις τα οπίσθιά των τοιούτον σώμα), απεφάσισε να κατασκευάση οχυρώματα, εις τα οποία να τοποθετήση μέρος των ατάκτων στρατευμάτων διά ν' απαντήσωσι πρώτα την εχθρικήν ορμήν. Όλον δε το τακτικόν εκρίθη εύλογον να τοποθετηθή εις μίαν κοιλάδα, όπισθεν δε και εκ πλαγίων αυτού να τοποθετηθή το άτακτον· περιπλέον το υπό τον Κριζιώτην και Βάσον σώμα διωρίσθη να εφορά τα κινήματα του στρατεύματος και όπου ήθελεν ίδει ανάγκην, να τρέχη εις βοήθειαν.

Κατ' αυτόν τον τρόπον παραταχθέντες ολίγον προ της ανατολής του ηλίου επερίμενον τους εχθρούς. Αυτοί δε αντιταχθέντες, αφ' ού εκανονοβόλησαν ικανώς με δύο κανόνια, τα οποία διά νυκτός έστησαν αντικρύ του Ελληνικού στρατεύματος, ώρμησαν με προθυμίαν εναντίον των Ελλήνων. Διηθημένοι δε εις όσα σώματα έβλεπον παρατεταγμένους και τους Έλληνας, προσέβαλεν έκαστον εις τους αντιτεταγμένους· αλλά δύο, τα πολυπληθέστερα και δυνατώτερα, επέπεσον το μεν προς τους κλεισμένους εις τα οχυρώματα, οι οποίοι ήσαν το Θετταλομακεδονοθρακικόν σώμα υπό την οδηγίαν του Περραιβού και Στέφου, το δε προς το τακτικόν. Αντεκρούσθησαν όμως με ανδρείαν και από τα δύο μέρη· και επειδή δεν ημπόρεσαν ούτε το έν ούτε το άλλο σώμα να μετακινήσωσιν από τον τόπον του, εκρύφθησαν όπισθεν εις τας εξοχάς της γης και μέσα εις τα κοιλώματα, κατά την συνήθειαν των Αλβανών· αλλά πριν λάβωσι καιρόν να οχυρωθώσι τόσοσιν πλησίον, εφώρμησαν πανταχόθεν οι Έλληνες, τους έτρεψαν εις φυγήν και τους κατεδίωξαν έως εις τας θέσεις των, ότε ολίγον έλειψε να κυριεύσωσι και τα κανόνια των.

Εις την περίστασιν ταύτην ο Φαβιέρος έδωκε γνώμην να εξακολουθήσωσι την καταδίωξιν έως να έμβωσιν εις την πόλιν, προβάλλων ότι η επιτυχία αύτη των Ελλήνων θέλει προξενήσει τόσην δειλίαν εις τους εχθρούς, ώστε να μην αντιπαραταχθώσι πλέον και ν' αφήσωσι την πόλιν χωρίς πόλεμον. Ο Καραϊσκάκης όμως δεν έκρινεν ωφέλιμον την επί πλέον καταδίωξιν διότι εφοβείτο τον σκορπισμόν και εξάπλωσιν των Ελλήνων εις τόπον επίπεδον, όπου ο εχθρός ήτον επικρατέστερος διά το ιππικόν, και διότι ο εχθρός είχεν ακόμη αρκετόν αριθμόν στρατιωτών, οι οποίοι δεν είχαν λάβει μέρος εις ταύτην την μάχην. Διά ταύτα ανεκάλεσε τα Ελληνικά στρατεύματα από την καταδίωξιν και τα διέταξε να πιάσωσι τας οποίας είχαν εξ αρχής θέσεις. Ο Φαβιέρος ελυπήθη κ' εδυσαρεστήθη καθ' υπερβολήν, διότι δεν εισηκούσθη

το πρόβλημά του, και την δυσαρέσκειάν του την έκαμε γνωστήν εις τον Καραϊσκάκην.

Εις την μάχην ταύτην από μεν τους Έλληνας εφονεύθησαν οκτώ και επληρώθησαν είκοσι δύο, από δε τους εχθρούς ελέγετο να εφονεύθησαν περισσότεροι των τετρακοσίων και να επληρώθησαν διπλάσιοι. Όλοι οι παρευρεθέντες εις ταύτην την μάχην Έλληνες ηγωνίσθησαν με ανδρείαν· η μεγαλητέρα όμως φθορά του εχθρού έγεινεν από τον λόχον των ανδρειών Φιλελλήνων, από το τακτικόν και από το οχύρωμα των υπό τον Περραιβόν. Τα εις την αριστεράν πλευράν σώματα επί μεν της εφόδου των εχθρών ηκροβολίζοντο μόνον, διότι δεν ήλθε κατ' αυτών σημαντικόν σώμα, συνετέλεσαν όμως εις την τροπήν των Τούρκων, η οποία έλαβε την αρχήν της πρώτον από το μέρος των.

Εις το λοιπόν της ημέρας ταύτης διάστημα, καθώς και εις όλην την ερχομένην, δεν έγεινεν ούτε από το έν μέρος, ούτε από το άλλο κανέν πολεμικόν κίνημα. Καθείς ωχυρώνετο εις την θέσιν του και ετοιμάζετο εις μέλλουσαν συμπλοκήν. Ο Κιουταχής μη νομίζων ικανήν την οποίαν είχε δύναμιν, προσκάλεσε και τον Ομέρ πασάν Καρυστινόν και άλλα σώματα, τα οποία είχε τοποθετήσει προηγουμένως αλλαχού, ώστε όλοι οι εις μάχην ετοιμασθέντες συνίσταντο εις έξ χιλιάδας πεζούς και δισχιλίους ιππείς. Οι δε Έλληνες επεσκεύασαν τα οχυρώματά των και έστησαν και τέσσαρα μικρά κανόνια.

Την επομένην ημέραν πριν της ανατολής του ηλίου αντιπαρετάχθησαν αμφοτέρα τα μέρη εις μάχην. Οι Έλληνες εφύλαξαν την ιδίαν τάξιν, την οποίαν είχαν και εις την προλαβούσαν συμπλοκήν, εκτός του Φαβιέρου ⁽¹⁸⁾ όστις αποχωρήσας από το όλον του τακτικού διακοσίους στρατιώτας τους ετοποθέτησε τεσσαράκοντα βήματα μακράν του περιβολίου το οποίον κατείχον οι λοιποί τακτικοί και μέρος άτακτων. Εδόθη εις τους Τούρκους το σημείον της επιθέσεως, και αμέσως εφώρμησαν κατά των Ελλήνων, έκαστον σώμα προς ους ήτον διωρισμένον, το δε ιπικόν όλον σχεδόν ώρμησε κατά των προτεταγμένων τακτικών· αυτοί εδέχθησαν τους ιππείς με μεγάλην ανδρίαν και, κατά την οποίαν είχαν διαταγήν, οι εις την πρώτην σειράν τεταγμένοι πυροβολήσαντες μετέβησαν όπισθεν, το ίδιον έπραξαν και οι εις την δευτέραν. Επειδή όμως οι εχθροί αν και εφονεύοντο ικανοί, ως μη απέχοντες ουδ' είκοσι βήματα των Ελλήνων, επροχώρουν μ' όλον τούτο πάντοτε και κατά πρόσωπον και εκ πλαγίων με σκοπόν να περικυκλώσωσι το σώμα τούτο των τακτικών, οι της τρίτης σειράς δεν επρόφθασαν να πυροβολήσωσιν, αλλά διαλυθείσης της τάξεως αυτών από τους ιππείς, ηναγκάθησαν να τραπώσιν εις φυγήν. Ιππείς και τακτικοί επεριπλέχθησαν, ώστε και οι εις τον τοίχον του περιβολίου Έλληνες δεν εδύναντο να πυροβολήσωσι διά τον φόβον του να βλάψωσι και τους οικείους των· εις ολίγων στιγμών διάστημα όσοι εκ των τακτικών

επρόλαβον, κατέφυγον εις τους οικείους των· οι δε περικυκλωθέντες, οι οποίοι ήσαν έως τεσσαράκοντα, κατεκόπησαν και αιχμαλωτίσθησαν.

Αφ' ού διεχωρίσθησαν οι τακτικοί από το ιππικόν, άρχισεν ο πυροβολισμός πανταχόθεν, και οι μεν ιππείς κτυπώμενοι από τους εις το περιβόλιον Έλληνας, τους οποίους δεν ημπούσαν να μετακινήσωσιν, ηναγκάσθησαν να οπισθοδρομήσωσιν· οι δε εις τα άλλα Ελληνικά σώματα προσβαλόντες, μη δυνηθέντες να τρέψωσιν αυτά εις φυγήν με την πρώτην έφοδον, ετοποθετήθησαν πλησίον και υποκρυφθέντες όπισθεν των εξοχών της γης και εντός των κοιλωμάτων των ρυάκων, αντεμάχοντο με τους Έλληνας, των οποίων ο τουφεκισμός ήτον αδιάκοπος· αφ' ού δε εκ διαλειμμάτων έκαμαν και ικανάς εφόδους κατά των Ελληνικών προμαχώνων και απεκρούσθησαν, τελευταίον εδόθησαν εις συνεχή κανονοβολισμόν. Αυτό τούτο έκαμον και οι Έλληνες, αλλ' η εκ των Ελληνικών κανονίων βλάβη ήτον πολλά μικρά, ως προς εκείνην την οποίαν επροξενούσαν τα των εχθρών, διότι τα Ελληνικά κανόνια ήσαν ασυγκρίτως μικρότερα των τουρκικών και διότι δύο εξ αυτών αποκατέστησαν ανίκανα ως συντριβέντων των τροχών των.

Ο τρόπος ούτος του πολεμείν διήρκεσεν έως το εσπέρας. Επειδή δε ικανός αριθμός Ελλήνων επληρώθησαν, τους οποίους δεν είχαν ευκολίαν δι' έλλειψιν φορηγών να τους μεταφέρωσιν εις Ελευσίνα ή άλλον τόπον ασφαλείας, επειδή το νερόν δεν ήτον ικανόν εις όλον το στρατόπεδον, επειδή εξέλιπαν και αι τροφαί, όσας είχαν λάβει μαζί των οι Έλληνες, επειδή όλα ταύτα, λέγω, παρατηρούμενα από τους στρατιώτας, επροξένουν ζωηράν αθυμίαν και ψιθυρισμόν, ο Καραϊσκάκης φοβούμενος μήπως την ερχομένην νύκτα λειποτακτήσωσι τινές και το παράδειγμά των δώση αιτίαν να διαλυθή αισχρώς το στρατόπεδον και ίσως να πάθη και καμμίαν αδιόρθωτον ζημίαν, διώρισε να ετοιμασθώσιν όλοι διά να αναχωρήσωσι πλησιαζούσης της νυκτός.

Ολίγον λοιπόν προ της δύσεως του ήλιου εκίνησαν συγχρόνως οι Έλληνες προς Ελευσίνα. Αλλ' οι Τούρκοι, οι οποίοι καθ' όλον το διάστημα της ημέρας δεν είχαν προξενήσει σημαντικήν φθοράν εις τους Έλληνας, ώστε να υποπεύσωσι φυγήν, ιδόντες αυτούς περιστρεφομένους εις τας θέσεις των, υπέθεσαν ότι έμελλον να κάμωσι γενικήν έφοδον· συγκεντρωθέντες λοιπόν ενεδυναμώνοντο εις αυτάς με σκοπόν να αντικρούσωσι την ορμήν των. Όταν δε είδον ότι οι Έλληνες έφευγον, δεν ήτον καιρός πλέον να τους καταδιώξωσι, διότι είχαν αρκετά απομακρυνθή απ' αυτούς.

Εις την φυγήν των οι Έλληνες δεν έπαθον καμμίαν ζημίαν, αποπλανηθέντες όμως διά το σκότος της επελθούσης νυκτός, άλλοι μεν την επιούσαν ημέραν έφθασαν εις το στρατόπεδον, άλλοι δε μόλις την δευτέραν και τρίτην. Τα δε κανόνια, μη δυνάμενοι να τα μετακομίσωσιν οι παραλαβόντες ταύτα χωρικοί, τα έκρυσαν εις μέρος απόκρυφον· αλλά προδοθέντα εκυριεύθησαν μετά ταύτα από τους εχθρούς. Εις την τελευταίαν μάχην εφονεύθησαν και

αιχμαλωτίσθησαν Έλληνες υπέρ τους εβδομήκοντα, εκ των οποίων οι περισσότεροι τακτικοί· από δε τους εχθρούς, ως ελέγετο μετά ταύτα από Αλβανούς, εφονεύθησαν υπέρ τους πεντακοσίους, επληρώθησαν δε πολύ περισσότεροι, εκ των οποίων ολίγοι διέφυγαν τον θάνατον μη έχοντες, εν καιρώ θέρους μάλιστα, την ανήκουσαν περιποίησιν.

Μετά την μάχην ταύτην ανεχώρησαν από το στρατόπεδον πολλοί από τους Δερβενοχωρίτας, Αιγινήτας και Σαλαμινίους, καθώς και από τους Στερεοελλαδίτας, όσοι δεν επαγγέλλοντο τον στρατιώτην, αλλ' ήλθον διά να λάβωσι μέρος εις ταύτην την μάχην. Το δε τακτικόν χωρίς την γνώμην και συγκατάθεσιν του Καραϊσκάκη μετεβιβάσθη από τον Φαβιέρον εις Αμπελάκι, χωρίον της Σαλαμίνας, επί λόγω του να αναλάβη εις μερικάς ημέρας από τους κόπους της εκστρατείας. Ο Καραϊσκάκης εδυσσαρεστήθη καθ' υπερβολήν και δεν είχε πλέον διόλου συστολήν εις την φύσει αχαλίνωτον γλώσσαν του· δεν έμεινεν όμως ούτε ο Φαβιέρος αδιάφορος εις τα κατ' αυτού λεγόμενα· ελπίζων μάλιστα να ωφεληθή από την αποτυχίαν ταύτην, την οποίαν αυτός απέδιδεν εις τον Καραϊσκάκην, και υποθαλπόμενος από τους εν Ναυπλίω εχθρούς του Καραϊσκάκη, ανέφερον εις την Κυβέρνησιν ότι δεν είναι δυνατόν να οδηγηθή καλώς τακτικόν στράτευμα από άνθρωπον ανίδεον διόλου της τακτικής. Επεθύμει και ήλπιζε να κατασταθή γενικός αρχηγός της εκστρατείας ταύτης, ή αν τούτο δεν εκατορθώνετο, τουλάχιστον να επιτύχη ώστε το τακτικόν να μην υπόκειται διόλου εις τον Καραϊσκάκην.

Η Διοίκησις, γνωρίζουσα αφ' ενός μέρος πόσον αναγκαίος ήτον ο Καραϊσκάκης εις την εκστρατείαν ταύτην διά τα προσωπικά του προτερήματα και διά την οποίαν έχαιρεν υπόληψιν από το στρατόπεδον, μη θέλουσα δε αφ' ετέρου να δυσσαρεστήση και τον Φαβιέρον, τον οποίον ομοίως ενόμιζεν ωφέλιμον διά τα πράγματα της Στερεάς Ελλάδος, επροσπάθησε να συμβιβάση την μεταξύ των διαφοράν· και διά να οικονομήση την αίτησιν του Φαβιέρου, χωρίς να πειράξη την φιλοτιμίαν του Καραϊσκάκη, έγραψε προς τον δεύτερον να συμβουλευέται τον Φαβιέρον εις τα πολεμικά του σχέδια, ως άνθρωπον έμπειρον εις τα πολεμικά και φίλον της πατρίδος. Αλλά τόσον τούτο το μέσον καθώς και όσα άλλα μετεχειρίσθησαν άλλοι προς συμβιβασμόν απέβησαν μάταια. Ο Καραϊσκάκης επιμένων διέταξε τον Φαβιέρον να μεταφέρη το τακτικόν εις το στρατόπεδον της Ελευσίνας, όπου ήτον υποψία να γένη κίνημα παρά των εχθρών· ο Φαβιέρος όμως δεν υπήκουσεν, επρόβαλε δε ως δικαιολόγημα ότι οι τακτικοί συναναστρεφόμενοι μετά των ατάκτων διαφθείρουσι τα ήθη των. Τούτο παρώξυνε μεγάλως τον Καραϊσκάκην, ώστε δεν άφινε να του διαφύγη καμμία περίστασις, εις την οποίαν ηδύνατο να κατακρίνη και να υβρίση σκληρώς τον Φαβιέρον.

Οι εχθροί του Καραϊσκάκη, εκ των οποίων τινές ευρίσκοντο και εις το ίδιον στρατόπεδόν του, επιθυμούντες ν' αφαιρέσωσι από αυτόν την αρχηγίαν και

αποτυχόντες του να το κατορθώσωσι διά της Κυβερνήσεως, έβαλαν προ οφθαλμών να διαλύσωσι το στρατόπεδον, διό και εξήτουν αφορμήν, ήτις κατά δυστυχίαν δεν άργησε να παρουσιασθή. Ο Κιουταχής έγραψε διαταγάς προς τους κατοίκους των χωρίων της Αττικής (οι οποίοι ήσαν μεν υποτεταγμένοι εις τους Τούρκους, συνεννοούτο όμως τινές εξ αυτών και με τους Έλληνας) ότι εντός ολίγων ημερών εκστρατεύει εις Ελευσίνα διά να καταστρέψη τους εκεί εμφωλεύοντας Έλληνας, γνωστοποιεί δε τούτο εις τους κατοίκους διά να μη δειλιάσωσιν από το κίνημα, αλλά να μένωσιν ήσυχοι εις τα χωρία των. Τα γράμματα ταύτα εφέρθησαν εις το στρατόπεδον του Καραϊσκάκη. Συνέβη δε ταυτοχρόνως να έλθη και ετέρα είδησις περί της εκστρατείας ταύτης από το ίδιον στρατόπεδον του Κιουταχή. Ωστε οι εχθροί του Καραϊσκάκη, οι οποίοι επεθύμουν του στρατοπέδου την διάλυσιν, επαρουσίαζον εις τους στρατιώτας μέγιστον τον κίνδυνον, εάν δεν προλάβωσι να φύγωσιν από Ελευσίνα, και τον όλεθρον άφευκτον, αν πολιορκηθώσιν. Ο Καραϊσκάκης επροσπάθησε να εμπνεύση θάρρος εις τους στρατιώτας· βλέπων όμως ότι ο θόρυβος εγένετο από στιγμήν εις στιγμήν μεγαλήτερος, εκάλεσεν όλους τους αξιωματικούς του στρατοπέδου και τους παρεκίνησεν, εάν δεν θέλωσι να μείνωσιν εις την θέσιν των διά να πολεμήσωσι τον εχθρόν, τουλάχιστον ας υπομείνωσιν εις το στρατόπεδον, έως ου να ιδώσιν ερχόμενον τον εχθρόν, και τότε δύνανται χωρίς εντροπήν να μεταβώσιν εις άλλο οχυρότερον μέρος. Ενώ εγίνοντο αι συνομιλίας αύται, ήρχοντο αγγελίαι από στιγμήν εις στιγμήν ότι οι στρατιώται λειποτακτούσιν αδιακόπως από το στρατόπεδον· οι επιθυμούντες μάλιστα την διάλυσιν του στρατοπέδου επαρουσίαζαν την λειποταξίαν μεγαλητέραν και τον κίνδυνον σημαντικότερον. Επειδή δε ο Καραϊσκάκης επιμένων δεν έδιδε γνώμην να φύγωσι, τινές των αξιωματικών προσκαλούντες και τους άλλους εις την φυγήν ενώπιον του Καραϊσκάκη, είπον ότι δεν κάθονται να γένωσι θύματα της φιλοδοξίας του Καραϊσκάκη, τότε ο Καραϊσκάκης απεκρίθη με αγανάκτησιν «Πηγαίνετε όπου αγαπάτε. Ο Καραϊσκάκης θέλει επιμείνει εις την θέσιν του, και ας χαθή. Όταν όμως σας ερωτήσωσιν οι άνθρωποι τι εκάμετε τον αρχηγόν σας, ειπέτε ότι τον παρεδώσαμεν εις τους εχθρούς, διότι δεν ηθέλησε να γένη αρχηγός της λειποταξίας». Ο λόγος ούτος εκφωνηθείς με τόνον και πάθος, οποίον απαιτούσεν η περίστασις, έκαμε ζωηράν εντύπωσιν εις όλους τους παρευρεθέντας αξιωματικούς και στρατιώτας, δεν ημπόρεσεν όμως να εμποδίση και τους ενεργούντας την διάλυσιν του στρατοπέδου. Αυτοί παρασύραντες και τους στρατιώτας ανεχώρησαν από Ελευσίνα περί τα μεσάνυκτα και μετέβησαν εις Σαλαμίνα⁽¹⁹⁾.

Ο Καραϊσκάκης συντροφευμένος από τους σημαντικώτερους αξιωματικούς επήγεν εις τον τόπον, όπου εσυνείθιζον να θέτωσι την νυκτερινήν εμπροσθοφυλακήν, και ανάψαντες φωτίας διενυκτέρευσαν εκεί διά να δώσωσι τρόπον τινά θάρρος εις τους δειλιάσαντας στρατιώτας. Μ' όλα όμως τα μέτρα ταύτα, μόλις έμειναν εις το στρατόπεδον οι σημαντικώτεροι αξιωματικοί και έως τριακόσιοι στρατιώται, και ούτοι δε αφού τους

παρεκάλεσε θερμώς ο Καραϊσκάκης να διαμείνωσιν εις το στρατόπεδον την νύκτα εκείνην διά να μη φύγωσιν με κατασχύνην, και τους υπεσχέθη ότι συγκατατίθεται ν' αναχωρήσωσι την επομένην ημέραν. Μ' όλα ταύτα ο Καραϊσκάκης μη έχων απόφασιν ν' αναχώρηση, εκτός εάν έβλεπε σημαντικήν εχθρικήν δύναμιν, προσπαθούσε να ενθαρρύνη τους μείναντας αξιωματικούς και στρατιώτας, και οι λόγοι του (αφ' ού προΐούσης της ημέρας άρχισε να διαλύεται κατ' ολίγον ο φόβος, τον οποίον είχεν αποκαταστήσει μεγαλύτερον το βαθύ της νυκτός σκότος) έκαμαν τοιαύτην προσβολήν, ώστε μ' όλον ότι εφάνησαν ερχόμενοι οι εχθροί, αυτοί δεν εσυλλογίζοντο πλέον διά φυγήν, αλλ' ετοιμάζοντο δι' αντίκρουσιν. Οι εχθροί επλησίασαν έως βολής τουφεκίου εις το Ελληνικόν στρατόπεδον, και αφ' ού έκαμάν τινας αποπείρας και είδον ότι οι Έλληνες δεν φεύγουσιν, ανεχώρησαν οπίσω εις τας Αθήνας. Όλοι απέδωκαν εις μόνον τον Καραϊσκάκην την διατήρησιν του στρατοπέδου, και οι διαμείναντες αξιωματικοί και στρατιώται ευχαριστήθησαν πολλά διότι επείσθησαν εις την γνώμην αυτού και δεν ανεχώρησαν. Ο Καραϊσκάκης έγραψεν αμέσως αναφοράν εις την Κυβέρνησιν εναντίον των πρωταιτίων της λειποταξίας. Επειδή όμως αυτοί μετανοήσαντες εξήτησαν την συγχώρησιν, δεν ενέκρινε να επιμείνη, και ούτως εις ολίγας ημέρας συνήλθον πάλιν όλοι εις το στρατόπεδον.

Οι εν τω φρουρίω απελπισθέντες του να ιδώσι την πολιορκίαν διαλυομένην ογλίγωρα, έλαβον υποψίαν ότι η σταθερότης και η επιμονή του Κιουταχή θέλει αποκλείσει το φρούριον ως και το Μεσολόγγιον. Και καθώς φυσικά συμβαίνει εις τους αποκλεισμένους, αισθανόμενοι ως και των μικροτάτων πραγμάτων την έλλειψιν και δυσαραεστούμενοι, κατέφυγον εις την ζήτησιν των μισθών των, πρόφασιν εις την οποίαν καταφεύγουσιν, όταν πλησιάζη ο κίνδυνος, όλοι όσοι δεν κινούνται από το αίσθημα του πατριωτισμού και της φιλοτιμίας ⁽²⁰⁾. Ο δε φρούραρχος, μη δυνάμενος ν' αναβάλλη την επίμονον αίτησίν των, ηναγκάσθη και την εθεράπευσε πραγματικώς με δόσιν μέρους του μισθού των, διότι μ' ελπίδας μόνον και υποσχέσεις δεν εδύνατο πλέον να τους αναπαύση. Αλλά μ' όλον ότι έγεινεν η οικονομία αυτή, πολλοί έφευγον κρυφίως από το φρούριον. Ο Γκούρας βλέπων τούτο και ακούων πολλούς μη ευχαριστουμένους να διαμείνωσιν εις την πολιορκίαν, εστοχάσθη ως απαραίτητως αναγκαίον ν' αυξήση την εν τω φρουρίω δύναμιν, ώστε και άν ποτε μέρος της φρουράς ήθελεν αποφασίσει ν' αναχωρήση, η φυγή του να μην γείνη επαισθητή εις τους όσοι ήθελον μείνει. Απέστειλε λοιπόν τον εξαδέλφόν του Ιωάννην Μαμούρην εις τον Καραϊσκάκην διά να ζητήση στρατιωτικήν δύναμιν, τον διέταξε δε, αν δεν δυνηθή να κατορθώση διά του Καραϊσκάκη τίποτε, να στρατολογήση αυτός αριθμόν τινα στρατιωτών και να τους οδηγήση ο ίδιος εις το φρούριον· του έδωκε δε και τ' αναγκαία διά την στρατολογίαν ταύτην χρήματα.

Αν και η αποτυχία της εις Χαϊδάρι εκστρατείας ηνάγκασε την Κυβέρνησιν να λάβη μέτρα διά να δυναμώση περισσότερον το στρατόπεδον του

Καραϊσκάκη, η βραδύτης όμως, με την οποίαν ενεργούσε διά την έλλειψιν των μέσων, εβίασε τον Καραϊσκάκην να φροντίση περί εσωτερικής ενδυναμώσεως της Ακροπόλεως Αθηνών· αλλά μη έχων χρήματα δεν εδυνήθη να πείση κανέν σώμα διά να εισέλθη εις το φρούριον. Όταν λοιπόν ήλθεν ο Μαμούρης και του εξήγησε την ανάγκην του φρουρίου, απεφάσισε να εμπυχώση το σώμα των Επτανησίων διά να εισέλθη εις το φρούριον, καθώς ήτον προ πολλού σχεδιασμένον. Το σώμα τούτο συνίστατο από διακοσίους περίπου στρατιώτας και εφοδιασθέν με τα διά συνεισφοράς συναχθέντα υπέρ αυτού χρήματα, απεφάσισε να εισέλθη, εις το φρούριον, οδηγούμενον από τον Ιωάννην Μαμούρην, όστις είχε την ανήκουσαν εμπειρίαν των οδών και των από τους εχθρούς αφυλάκτων διαβάσεων. Προσετέθησαν εις τούτους και πενήκοντα περίπου στρατιώται, τους οποίους μισθώσας έλαβε μαζί του ο Μαμούρης.

Συνελθόντες λοιπόν όλοι ούτοι εις Αμπελάκι της Σαλαμίνας και γενόμενοι κατά πάντα έτοιμοι, εμβήκαν εις τα πλοία την δωδεκάτην του Σεπτεμβρίου και απέβησαν εις τα παράλια της Αττικής. Προχωρήσαντες προς το φρούριον από δρόμους μη φυλαττομένους από τους εχθρούς, πλησίασαν ικανώς, αλλά μετά επτά ωρών συνεχή οδοιπορίαν αποκαμώντες οι προπορευόμενοι, εστάθησαν ολίγον διά να περιμείνωσι τους ακολουθούντας· αυτοί όμως δεν εφάνησαν, διότι ταραχθέντες ως από πανικόν τινα φόβον είχαν αποκοπή από τους προπορευομένους και είχαν επιστρέψει οπίσω εις τα παράλια, όπου ήσαν τα πλοία περιμένοντα να ιδώσι την έκβασιν του επιχειρήματος. Ο Μαμούρης αφ' ενός μέρους διά την βραδύτητα των λοιπών στρατιωτών, αφ' ετέρου δε βλέπων ότι το φως της Σελήνης, η οποία είχεν ήδη προχωρήσει εις τον ορίζοντα, ήθελεν είναι επιβλαβές δι' αυτούς, διότι έμελλον να διαβώσι μεταξύ των εχθρικών χαρακωμάτων, συσκεφθείς και με τους λοιπούς στρατιώτας, απεφάσισε με κοινήν γνώμην να μην επιχειρήσωσιν εκείνην την νύκτα διά να έμβωσιν εις το φρούριον, αλλά κρυφθέντες εις κανέν μέρος να επιχειρήσωσι τούτο την ερχομένην νύκτα. Μετέβησαν λοιπόν εις Καρέαν, εις το μοναστήριον του Αγίου Ιωάννου, όπου παρέμειναν το λοιπόν της νυκτός διάστημα και την ακόλουθον ημέραν· αλλ' επειδή παρετήρησαν νέους προμαχώνας εις το μέρος, όπου έμελλον να εισέλθωσι, και επειδή υπώπτευσαν ότι εγνώσθησαν από τους εχθρούς, διότι τινές εξ αυτών κατά τύχην περιπατούντες είχαν πλησιάσει αρκετά εις το μοναστήριον, ακούσαντες και την νύκτα μέγαν πυροβολισμόν των εχθρών, δεν έκριναν συμφέρον να δοκιμάσωσι την είσοδον, φοβούμενοι τα επακόλουθα της αποτυχίας δεινά. Όθεν επέστρεψαν την νύκτα εις το μέρος όπου είχαν αποβή και εμβάντες εις τα πλοία ομού με τους οπισθοδρομήσαντας πρότερον επέστρεψαν εις Σαλαμίνα.

Διά την αποτυχίαν ταύτην ελυπήθη μεγάλως ο Καραϊσκάκης, βλέπων δε όσον δυσκολοτέραν, τόσον αναγκαιοτέραν την εις το φρούριον είσοδον νέας δυνάμεως, επρόβαλεν εις τους λοιπούς, εν Ελευσίनि στρατηγούς να μισθώσωσιν εκατόν είκοσι στρατιώτας, να τους ενώσωσι με το Επτανήσιον

σώμα, το οποίον δεν είχεν απελπισθή του να εισέλθη εις το φρούριον μ' όλην την αποτυχίαν, και να τους αποστείλωσιν εις το φρούριον με τας αναγκαίας προφυλάξεις. Εγένετο δεκτόν το πρόβλημά του· και αφ' ού έγεινεν η αναγκαία ετοιμασία, επεφορτίσθη ο Κριζιώτης να τους οδηγήση έως εις τον τόπον της αποβάσεως. Εμβάντες λοιπόν εις τα πλοία την εικοστήν εβδόμην του Σεπτεμβρίου, απέβησαν πλησίον των Τριών Πύργων και μετά δύο σχεδόν ωρών συνεχή οδοιπορίαν έφθασαν πλησίον εις την Ακρόπολιν. Αλλ' επειδή συναπαντήθησαν κατά τύχην από έν σώμα ιππικού των εχθρών, νομίσαντες ότι επροδόθη το σχέδιόν των ετράπησαν εις φυγήν. Οι εχθροί, μ' όλον ότι ήκουσαν τον θόρυβον των φευγόντων, δεν εκινήθησαν αμέσως εις καταδίωξιν είτε διά το σκότος της νυκτός, είτε διότι ενόμισαν εαυτούς ολίγους, και τούτο έδωκε καιρόν εις τους Έλληνας να διασωθώσι. Φεύγοντες μ' όλον τούτο διεκόπησαν εις διάφορα κόμματα· μέρος μεν, εν οις και ο επίτροπος του αρχηγού του σώματος των Επτανησίων (²¹), έφυγον προς τα βουνά και εκείθεν την ερχομένων ημέραν μετέβησαν εις το εν Ελευσίनि στρατόπεδον. Εκ δε των προς την θάλασσαν φυγόντων έν σώμα κατεδιώχθη από τους εχθρούς εις τον τόπον της αποβάσεως, αλλά πολέμησαν γενναίως και βοηθούμενον από τα πλοία διεσώθη αβλαβές, έξ δε καταφυγόντες εις μίαν εκκλησίαν κειμένην πλησίον των Τριών Πύργων ύστερον από ικανήν αντίστασιν εφονεύθησαν εκτός ενός, όστις διεσώθη κολυμβών, έν μέρος δε, συνιστάμενον από εικοσιπέντε σχεδόν εκ του σώματος των Επτανησίων, κατέφυγεν εις έν νησίδιον πλησίον της ξηράς, όπου οχυρωθέν εκ του προχείρου και αντιπολεμήσαν γενναίως προς πλήθος πεζών και ιπέων εχθρών και υπομείναν αφόβως τον συνεχή και αλλεπάλληλον κανονοβολισμόν όλην την ημέραν και την ακόλουθον νύκτα, διεσώθη τελευταίον αβλαβές από τον Κριζιώτην, όστις επήγεν εις βοήθειάν του με δύο πλοίαρια, με τα οποία και τους μετέφερεν εις τα μεγάλα πλοία, τα οποία δεν ημπορούσαν να πλησιάσωσιν εκεί διά την ρηχότητα των νερών.

Η δευτέρα αύτη αποτυχία κατέλυπησε τον Καραϊσκάκη και ομού με αυτόν όλους τους ευαισθήτους πατριώτας, αλλά την λύπην του την εκορύφωσεν η είδησις του θανάτου του Γκούρα (²²), την οποίαν επίτηδες απεσταλμένοι από το φρούριον έφερον εις το στρατόπεδον. Δεν ήτον πλέον καιρός μακρών και βραδέων σκέψεων διότι εκτός της αθυμίας, την οποίαν φυσικώ τω λόγω επροξένησεν εις τους πολιορκουμένους, το συμβεβηκός τούτο ήτον υπονία διαιρέσεων και διχονοιών, το οποίον ημπορούσε να αυξήση τα δεινά των πολιορκουμένων. Συνεκάλεσε λοιπόν όλους τους στρατηγούς και αξιωματικούς τους συγκροτούντας το εν Ελευσίनि στρατόπεδον και ωμίλησεν ούτω· «Το φρούριον των Αθηνών κινδυνεύει και η πτώσις του θέλει είναι πτώσις όλης της Στερεάς Ελλάδος· δεν έχει εις άλλους τας ελπίδας του, παρά εις ημάς· δεν είναι εντροπή μας να το αφήσωμεν απροστάτευτον;» Όλοι ομοφώνως απεκρίθησαν ότι προσφέρουσι και την ιδίαν των ύπαρξιν διά την σωτηρίαν του φρουρίου. «Λοιπόν, επανέλαβεν ο Καραϊσκάκης, εγώ δεν βλέπω άλλον τρόπον αρμοδιώτερον και

προχειρότερον, ειμή να δεχθή να εισέλθῃ εἰς τὸ φρούριον ἐπὶ κεφαλῆς τῆς αποσταλησομένης εἰς αὐτὸ βοήθειας εἰς ἀπὸ ἡμᾶς, ὅστις ἠθέλην ἔχει ἰδιαιτέρον στρατιωτικὸν σῶμα, τὸ ὁποῖον νὰ τον ἀγαπά ἐνταυτῷ καὶ νὰ τον σέβεται· διὰ νὰ μὴν ἀποτύχωμεν δε καὶ ταύτην τὴν φορὰν, τὸ ὁποῖον θέλει εἶναι ὀλεθριώτατον, δὺω βλέπω ἀρμοδιωτέρους, τὸν εαυτὸν μου καὶ τὸν στρατηγὸν Κριζιώτην». Ἐπειδὴ δε εἶπον μερικοὶ ὅτι δὲν συμφέρει ὁ Γενικὸς ἀρχηγὸς νὰ κλεισθῆ μέσα εἰς τὸ φρούριον, ἀλλὰ νὰ μείνῃ ἔξω καὶ νὰ προσπαθῆ περὶ διαλύσεως τῆς πολιορκίας· — «Ἐκτὸς τούτου, ἐπρόσθεσεν ὁ Καραϊσκάκης, ἐνὸς δὲν ἠμπορῶ νὰ χρησιμεύσω εἰς τὸ φρούριον, ὅσον ὁ ἀδελφός μας Κριζιώτης· διότι πρῶτην φορὰν πατῶ ταῦτα τὰ χῶματα· ὁ δε Κριζιώτης ὡς διατρίψας πολὺν καιρὸν εἰς τὰ ἐδῶ γνωρίζει καὶ τὰς θέσεις καὶ τοὺς κατοίκους καὶ προ πάντων, διὰ τὰς ὁποίας ἔχει σχέσεις μετὰ τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ πολεμικῶν, θέλει κατασταθῆ σεβαστὸς εἰς τοὺς πολιορκουμένους καὶ θέλει διαθέσει ἀρίστα τὰ πράγματα τοῦ φρουρίου». Ὅλοι ὁμοφώνως ἐπαίνεσαν τὴν γνώμην τοῦ Καραϊσκάκη καὶ παρεκίνησαν τὸν Κριζιώτην διὰ νὰ δεχθῆ τὸ πρᾶγμα. Ὁ δε Κριζιώτης κινούμενος ἀπὸ φιλοτιμίαν ἀπεδέχθη χωρὶς δυσκολίαν τὸ πρόβλημα.

Ἀλλ' ἅμα ἐκοινοποιήθη τὸ πρᾶγμα εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ, συνήχθησαν ἀμέσως περὶ αὐτὸν καὶ μ' ὅλον ὅτι τὸν ἀγαπούσαν καὶ τὸν ἐσέβοντο εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν, μ' ὅλον τούτο δὲν ἔλειψαν νὰ τοῦ προξενήσωσιν ἰκανὰς δυσκολίας· τοῦ ἐπαρρησίασαν κατ' ἀρχὰς τὸν κίνδυνον, με σκοπὸν διὰ νὰ τὸν ἀποτρέψωσιν ἀπὸ τούτου τὸ ἐπιχείρημα. Ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτὸς ἐπρόβαλεν, ὅτι εἶναι ἔτοιμος νὰ καταφρονήσῃ πάντα κίνδυνον, διὰ νὰ μὴν παραβῆ τὴν ὑπόσχασίν του, ἐστράφησαν εἰς τὴν ἀληθῆ αἰτίαν, ὅτι χωρὶς ἰκανὰ χρήματα δὲν πρέπει νὰ ἐπιχειρισθῆ τοσοῦτον ἐπικίνδυνον ἔργον.

Τὸ κεφάλαιον τῶν χρημάτων τὸ ἐστοχάσθη ἀπ' ἀρχῆς ὁ Καραϊσκάκης, ἀλλὰ μὴ βλέπων τινὰ πόρον ἐσχεδίασε νὰ υποχρεώσῃ, τοὺς στρατηγούς νὰ καταθέσωσι μέρος καὶ τὰ λοιπὰ νὰ βιάσῃ τοὺς πλουσιωτέρους ἐκ τῶν πλησιεστέρων χωρίων διὰ νὰ τὰ δώσωσι. Πολλὰ σύντομα συνήχθησαν τὰ χρήματα καὶ ἐγένεεν ἡ ἐτοιμασία. Ἀλλὰ διὰ νὰ μὴν ἀποτύχῃ καὶ ταύτην τὴν φορὰν τὸ ἐπιχείρημα τῆς εἰς τὸ φρούριον εἰσόδου, ἐκρίθη ἀρμόδιον ὥστε ὅλον τὸ ἐν Ἐλευσίνῃ στράτευμα καὶ τὰ ἐν Μεγάρῳ τότε νεωστὶ ἐλθόντα ἀπὸ Κόρινθον νὰ υπάγωσι νὰ τοποθετηθῶσι πλησίον τοῦ εἰς Πατήσια στρατοπέδου τοῦ Κιουταχί καὶ τὴν νύκτα, καθ' ἣν ἦτον συμφωνημένον νὰ εἰσέλθῃ ὁ Κριζιώτης εἰς τὸ φρούριον, νὰ ἐπιπέσωσιν, ἢ τουλάχιστον νὰ πλησιάσωσιν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, διὰ νὰ μὴ δυνηθῶσιν οἱ ἐχθροὶ νὰ υπάγωσιν εἰς βοήθειάν τῶν ἐν τῇ πόλει, ὅταν ὁ Κριζιώτης ἠθέλε δοκιμάσει τὴν εἰσοδον.

Τὴν νύκτα τῆς ἐνδεκάτης τοῦ Ὀκτωβρίου ἦτον προσδιορισμένον νὰ δοκιμάσῃ ὁ Κριζιώτης τὴν εἰσοδον· ἐμέλλε δε προηγουμένως νὰ υπάγῃ νὰ ἐτοιμασθῆ εἰς Ἀμπελάκι, νὰ παραλάβῃ ἐκεῖθεν καὶ τὸ σῶμα τῶν Ἐπτανησίων καὶ διὰ τῶν πλοίων νὰ μεταβῆ εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀττικῆς. Τὴν

ενδεκάτην λοιπόν περί το γεύμα ειδοποιήσας ο Καραϊσκάκης και τους εις Μέγαρα ευρισκομένους, εκίνησε μ' όλον το στράτευμα προς τας Αθήνας διά του Μενιδίου· ήσαν δε όλοι ομού υπέρ τας τρεις χιλιάδας.

Άμα είδον οι εν Μενιδίω Τούρκοι τους Έλληνας, ειδοποίησαν όλους τους κατοίκους, όντας εξαπλωμένους και εργαζομένους εις την προκειμένην πεδιάδα, να συνέλθωσιν εις το χωρίον διά να προφυλαχθώσιν· η από ιππείς όμως συγκειμένη εμπροσθοφυλακή των Ελλήνων προλαβούσα αιχμαλώτισεν ένα Οθωμανόν και δύο εκ των κατοίκων· ακροβολίσθη δε ολίγον και με τους εχθρούς έμπροσθεν του χωρίου. Διαβάντες εκείθεν οι Έλληνες έφθασαν περί την δύσιν του ηλίου εις Ζευγολατείον, χωρίον μικρόν έρημον, μίαν ώραν σχεδόν απέχον του εχθρικού στρατοπέδου. Άμα ενύκτωσεν οπωσούν και συνήλθον όλοι οι στρατιώται, διώρισεν ο Καραϊσκάκης ν' ανάψωσι φωτίας όσας πλειοτέρας δυνηθώσι, διά να φανερώσωσι τον ερχομόν των εις του εχθρούς και να τους παρουσιάσωσι την δύναμίν των μεγαλειτέραν απ' ό, τι πραγματικώς ήτον. Οι εχθροί όμως είχαν ήδη πληροφορηθή περί τούτων από δύο ιππείς προαποσταλέντας επίτηδες από τους εις Μενίδι ευρισκομένους Τούρκους.

Την πέμπτην ώραν της νυκτός ήτον συμφωνημένον να πλησιάση ο Κριεζώτης εις το φρούριον, και την ώραν ταύτην έπρεπε και τα έξω στρατεύματα να προσβάλωσιν εις το στρατόπεδον του Κιουταχή. Ο Καραϊσκάκης λοιπόν συγκαλέσας όλους τους αξιωματικούς του στρατεύματος επρόβαλε να γένη έφοδος γενική εις το εχθρικόν στρατόπεδον. Αλλ' επειδή πολλοί εναντιώθησαν, λέγοντες ότι δεν ήτον φρονήσεως έργον να επιπέσωσιν εις ωχυρωμένον στρατόπεδον, αντεπρόβαλε να εκλεχθώσιν οι ανδρειότεροι και τολμηρότεροι, διά να πλησιάσωσι καν εις το στρατόπεδον του εχθρού, να τουφεκίσωσιν από πλησίον και να κάμωσι κάποιον αντιπερισπασμόν, οι δε λοιποί να σταθώσιν οπίσω διά να υποστηρίξωσι τους πρώτους, αν συμβή να κινδυνεύσωσιν. Επειδή όμως ουδέ τούτο το σχέδιον δεν έγινεν απ' όλους δεκτόν, και από φιλονεικίαν εις φιλονεικίαν μεταβαίνοντες δεν κατώρθωνον τίποτε, ο Καραϊσκάκης υποπτεύσας ότι έγίνετο οργανισμός διά να ματαιωθή ολοτελώς τούτο το κίνημα και ων ανήσυχος διά τον κίνδυνον των περι Κριζιώτην και επομένως του φρουρίου, είπε προς τους παρεστώτας αποφασιστικά· «Η ώρα ήλθε και όποιος αγαπά την πατρίδα ας έλθη κατόπι διά να σώσωμεν το φρούριον». Εκίνησε δε αμέσως πρώτος προς το εχθρικόν στρατόπεδον, και το παράδειγμά του ενέπνευσε θάρρος εις όλους, ώστε εκίνησαν προθύμως κατόπι του και ήθελον ίσως πλησιάσει όλοι εις το εχθρικόν στρατόπεδον, εάν εις από τους σημαντικούς Σουλιώτας αρχηγούς δεν ήθελεν οπισθοδρομήσει, λέγων· «Δεν πηγαίνω να θυσιάσω όσους στρατιώτας διέσωσα από το Μεσολόγγι». Το παράδειγμα τούτου έγινεν αιτία να μην ακολουθήσωσι και οι λοιποί, άλλοι μην εννοούντες το πράγμα, οι περισσότεροι όμως χωρίς να ηξεύρωσι τίποτε, αλλ' υποθέτοντες ότι έγινε κατά διαταγήν του αρχηγού.

Ο Καραϊσκάκης επροχωρούσε προς τους εχθρούς, χωρίς να ηξεύρη ότι δεν ακολουθούν οι λοιποί. Τελευταίον όταν πλησίαζον αρκετά εις το εχθρικόν στρατόπεδον, ώστε διέκρινον τους περί τας φωτίας στρατιώτας, του αναγγέλλουν οι περί αυτόν ότι οι λοιποί δεν έρχονται και ότι είναι κίνδυνος μόνοι των, ενώ είναι τόσον ολίγοι, να παρουσιασθώσι πλησίον εις τον εχθρόν· αυτός μ' όλον τούτο επέμενε εις το να προχωρή και μόλις επείσθη από τας παρακινήσεις των φίλων του να σταθή ολίγον μακράν από τας προφυλακάς του εχθρού, επί λόγω του να συσσωματωθώσιν όλοι ομού πριν εννοηθώσιν από τους εχθρούς. Σταθείς δε ολίγον και ιδών ότι δεν ακολουθούσαν άλλοι, έβαλεν εις γραμμήν τους συνακολουθήσαντας, όντας έως εκατόν πενήκοντα, και διέταξε να πυροβολήσωσι προς το εχθρικόν στρατόπεδον. Ο σκοπός του τουφεκισμού δεν ήτον πλέον διά βλάβην του εχθρού, αλλά διά να τους ειδοποιήση μόνον περί της πλησιάσεως και να μην τον αφήση να κινηθή προς το μέρος, όθεν έμελλε να εισέλθη ο Κριζιώτης εις το φρούριον (εάν ήθελε γένει γνωστόν το επιχείρημα). Συγχρόνως με τους προχωρήσαντας επυροβόλησαν και οι μείναντες εις το Ζευγολατείον ταχθέντες εις γραμμάς, και αφ' ού ετριπλασίασαν αμφότερα τα μέρη τον πυροβολισμόν των, οι προχωρήσαντες επέστρεψαν όπου και οι λοιποί, και ενωθέντες όλοι ομού επανήλθον την αυτήν νύκτα εις το στρατόπεδον.

Ήτον σύνθημα της εις το φρούριον εισόδου του Κριζιώτου το να ριφθώσιν εννέα κανόνια. Ο Καραϊσκάκης βλέπων ότι επροχώρει η νύκτα, ήτον εις μεγάλην αγωνίαν περί του επιχειρήματος· διότι δεν ηκούετο σύνθημα· αλλά τελευταίον περί την δεκάτην ώραν της νυκτός ηκούσθη ο κρότος των κανονίων της Ακροπόλεως, και ο Καραϊσκάκης, όλος χαρά, δεν είχε πλέον όρεξιν ύπνου, αν και αγρύπνησε και εκακοπάθησεν ικανώς όλην εκείνην την νύκτα. Το αίτιον του να μη προφθάση ο Κριζιώτης εις το φρούριον κατά την διωρισμένην ώραν υπήρξεν η εναντιότης των ανέμων· κανέν άλλο εναντίον συνάντημα δεν συνέβη εις αυτόν. Αποβάς περί το μεσονύκτιον εις το μεταξύ του Πειραιώς και Μουνυχίας παράλιον και αναπαυθείς ολίγον, εκίνησε προς το φρούριον ενθαρρύνων και παρακινών τους στρατιώτας· διαβάς δε εν τω μέσω των εχθρών, πριν τους δώση καιρόν να τον εννοήσωσι και να τον κτυπήσωσιν, εισήλθεν ασφαλώς εις το φρούριον ⁽²³⁾.

Προ καιρού ο Καραϊσκάκης είχε γνωρίσει ότι κατά πρόσωπον πολεμών τον εχθρόν, δεν ήτον δυνατόν να διαλύση την πολιορκίαν των Αθηνών. Ενόμιζε λοιπόν ωφέλιμον προς διάλυσιν της πολιορκίας ταύτης το να εκστρατεύση εις τας έμπροσθεν επαρχίας της Στερεάς Ελλάδος, όπου όσον ήθελε προχωρεί, τόσον ήθελεν αυξάνει τας δικάς του δυνάμεις με την προσθήκην των εις τους εχθρούς υποδουλωμένων Ελλήνων και ήθελε βλάπτει τας του εχθρού με το εμπόδισμα των τροφών και της διαβάσεως νέων στρατευμάτων. Αλλά διά να βάλη εις πράξιν τοιούτον σχέδιον έπρεπε να έχη πολύ περισσότερας δυνάμεις απ' όσας είχεν υπό την οδηγίαν του. Επ' αυτό τω σκοπώ είχε γράψει προ καιρού εις την Διοίκησιν διά να τον ενδυναμώση και με άλλα στρατεύματα. Επειδή δε είχεν ήδη τελειώσει η

σύναξις των σταφίδων της Κορίνθου και τα εκεί συνελθόντα στρατεύματα ήσαν πλέον περιττά, η Διοίκησις τα διέταξε να υπάγωσιν εις το εν Ελευσίνι στρατόπεδον υπό τη οδηγίαν του Καραϊσκάκη διά να συμπράξωσιν εις τα υπέρ της Στερεάς Ελλάδος πολεμικά επιχειρήματά του.

Ο Καραϊσκάκης, αφ' ού το φρούριον κατέστη εις την ανήκουσαν ασφάλειαν, βλέπων ότι ήτον αρμόδιος καιρός να εκστρατεύση κατά το προμελετηθέν σχέδιον, προσκληθείς και από τον Γ. Δυωβουνιώτην και Ι. Ρούκην όντας τότε υποτεταγμένους εις τους εχθρούς, απεφάσισε να κινηθή· έκρινε όμως αναγκαίον να κοινοποιήση προηγουμένως το σχέδιον τούτο και εις τους εις Μέγαρα στρατοπεδευμένους Σουλιώτας αρχηγούς, διά να τους πείση να συνεκστρατεύσωσι προθύμως και αυτοί· και τούτο διότι υπόπτευεν ότι, έχοντες προς αυτόν αντιζηλίαν, εμπορούσαν να μην ακολουθήσωσιν εις την εκστρατείαν, προφασιζόμενοι ότι δεν τους εσυμβουλεύθη. Επροσκάλεσε λοιπόν όλους τους αρχηγούς και πρώτους αξιωματικούς αυτού του σώματος και τους εκκοινοποίησε το σχέδιον. Αυτοί απεκρίθησαν ότι το εγκρίνουν και το αποδέχονται, αλλ' ότι ως υπηρετήσαντες και αυτοί σημαντικά την πατρίδα, ενόμιζον ανάξιον του χαρακτήρος των να μην έχωσιν ιδιαίτερον αρχηγόν. Ο Καραϊσκάκης, είτε από μετριοφροσύνην, είτε από πολιτικήν, απεδέχθη το πρόβλημά των και απεφάσισαν εκ συμφώνου να διαιρεθή η γενική αρχηγία εις τριμελή επιτροπήν, να ήναι μέλη αυτής ο Καραϊσκάκης, ο Νικήτας και όποιος έμελλε να εκλεχθή από τους Σουλιώτας.

Όταν εγένετο η συνομιλία αύτη, ο Καραϊσκάκης δεν είχε μαζί του κανένα σχεδόν από τους υπ' αυτόν στρατηγούς και αξιωματικούς. Έκρινε λοιπόν αναγκαίον να τους προσκαλέση και να τους κοινοποιήση τα γενόμενα. Η ομιλία αύτη είχε ήδη διαδοθή εις το στρατόπεδον και εγένετο πολύς ψιθυρισμός· είχε δε ούτος την αρχήν του από την μεταξύ Σουλιωτών και λοιπών Στερεοελλαδιτών υπάρχουσαν διαίρεσιν ⁽²⁴⁾, η οποία τόσον είχε εξάψει τα πνεύματα αμφοτέρων των μερών, ώστε ουδ' εις το παραμικρόν δεν παρεχόρει παντελώς το έν εις το άλλο. Όταν ο Καραϊσκάκης εκκοινοποίησε το πράγμα εις τους συνελθόντας αξιωματικούς του στρατοπέδου, όλοι αντέτειναν με αγανάκτησιν ⁽²⁵⁾. Επροσπάθησεν ο Καραϊσκάκης να τους καταπραΰνη, λέγων ότι το πράγμα τούτο αν ήναι πειρακτικόν, είναι διά την εδικήν του φιλοτιμίαν· αυτός όμως παραχωρεί διά το συμφέρον της πατρίδος· αλλ' αυτοί επιμένοντες κατήντησαν να του ειπώσιν, ότι υπ' αυτόν μόνον αρχηγόν είν' έτοιμοι να θυσιάσωσι και την ιδίαν των ζωήν, δεν ανέχονται όμως να τον ακολουθήσωσιν εις εκστρατείαν, καθ' ην θέλει έχει και άλλους συναρχηγούς. Αν δε αυτός έχει σταθεράν απόφασιν να κάμη κατά την γνώμην των Σουλιωτών, ας μη λογαριάση πλέον αυτούς διά συντρόφους του. Επρόσθεσαν δε ότι τότε μόνον ηδύναντο ν' αποδεχθώσι της αρχηγίας την διαίρεσιν, όταν ήθελε το διορίσει η Κυβέρνησις ⁽²⁶⁾.

Ο Καραϊσκάκης βλέπων το αμετάπειστον της γνώμης των, ειδοποίησε τους Σουλιώτας διά γράμματος, εις το οποίον υπεγράφησαν και όλοι οι αξιωματικοί του στρατοπέδου, τους επρόβαλε δε, αν θέλουν, να συνακολουθήσωσιν εις την υπέρ της Στερεάς Ελλάδος εκστρατείαν, μενόντων των πραγμάτων εις την οποίαν ήσαν κατάστασιν. Οι Σουλιώται ηρνήθησαν αποφασιστικά το να λάβωσι μέρος εις ταύτην την εκστρατείαν. Αλλ' έν συμβεβηκός, το οποίον ημπορεί να νομισθή, ως ευτύχημα διά τον Καραϊσκάκην και την Στερεάν Ελλάδα, συνετέλεσεν εις την επιτυχίαν της εκστρατείας και εμψύχωσε τους περί τον Καραϊσκάκην.

Μέγα μέρος των εν Κορίνθω υπό διαφόρους οπλαρχηγούς συνελθόντων στρατευμάτων νομίζον ότι αδικείται εις τους μισθούς του από τους πρωτίστους Σουλιώτας αρχηγούς, απεχωρίσθη από αυτούς· συσσωματωθέν δε και συνδεθέν με όρκους και άλλους δεσμούς ωνομάσθη Ηπειρωτοσουλιωτικόν σώμα και απεφάσισε ν' ακολουθήση τον Καραϊσκάκην, της βοηθείας του οποίου ενόμισεν ότι είχεν ανάγκην. Οι συγκροτούντες τούτο το σώμα ήρπασαν ικανόν μέρος σταφίδων ανήκον εις ιδιώτας Κορινθίους διά να πληρωθώσι μισθούς, χρεωστούμενους εις αυτούς παρά της Διοικήσεως ή παρά των αρχηγών των. Υποπτεύοντες δέ τινα καταδρομήν επρόβαλον εις τον Καραϊσκάκην να τον συνακολουθήσωσιν επί υποσχέσει του να υπερασπισθή τα οποία ενόμιζον ότι είχαν δίκαια. Ο Καραϊσκάκης νομίζων ότι δεν ήτον όλον το άδικον από μέρος των και επειδή με την συνδρομήν αυτών ηδύνατο να βάλη εις ενέργειαν την υπέρ της Στερεάς Ελλάδος εκστρατείαν, εδέχθη ευχαρίστως το πρόβλημά των, υποσχεθείς να διορθώση το πράγμα από μέρους της Κυβερνήσεως.

Ενώ δε εγίνοντο ταύτα, ο Φαβιέρος μείνας αρκετόν καιρόν εις Αμπελάκι άπρακτος, διά να παύση την κατακραυγήν των ανθρώπων ότι δεν λαμβάνει μέρος εις τον πόλεμον, απεφάσισε να κινηθή εις κανέν επιχείρημα. Ελθών λοιπόν εις Ελευσίνα επρόβαλεν εις τον Καραϊσκάκην ότι εσχεδίασε να επιπέση εις τους εις Θήβας στρατοπεδευμένους εχθρούς και ότι επιθυμεί να λάβη συμβοηθούς εις το επιχείρημά του έως τριακοσίους ατάκτους στρατιώτας. Ο Καραϊσκάκης μαθών ότι η διάβασις του στρατεύματος έμελλε να γένη από τόπον πεδινόν και γνωρίζων τον χαρακτήρα και την συνήθειαν των Ελλήνων στρατιωτών, παρέστησεν εις τον Φαβιέρον το δυσκατόρθωτον της επιχειρήσεως, του επρόσθεσε δε· «Αν κατορθώσης να διώξης τους Τούρκους από την πόλιν των Θηβών και να την κυριεύσης, δυσκόλως μεν, ίσως όμως δυνηθής να την διαφυλάξης εις δευτέραν εχθρικήν συμπλοκήν· εάν όμως αποτύχης, ολίγους των τακτικών θέλεις διασώσει διωκομένους εις την πεδιάδα από το ιππικόν των εχθρών». Αλλ' επειδή ο Φαβιέρος επέμενε, ο Καραϊσκάκης, διά να μη λέγεται ότι εμπόδισε το πράγμα από κακοβουλίαν του, παρεχώρησε και διέταξε τον Δ. Καλλέργην και Στέφον Σέρβον (τους οποίους ονομαστί εξήτησεν ο Φαβιέρος) να παραλάβωσι τους στρατιώτας των, όντας έως τριακοσίους, και να ακολουθήσωσι τον Φαβιέρον εις τούτο το επιχείρημα.

Την εννάτην λοιπόν του Οκτωβρίου οι δύο ούτοι αξιωματικοί κινήσαντες από Ελευσίνα και ενωθέντες εις Κούντουρα με τους τακτικούς, επροχώρησαν εκείνην την νύκτα έως εις τον Ασωπόν, όπου έμειναν ν' αναπαυθώσιν ολίγον. Ιδόντες δε οι Έλληνες και προ πάντων οι άτακτοι, ότι ο δρόμος ήτον διά της πεδιάδος, και φοβηθέντες μη απαντηθώσιν από εχθρικών ιππικών, ή αποτυχόντες του επιχειρήματος καταδιωχθώσι, δεν ηθέλησαν να προχωρήσωσι· και μέρος μεν εκ των ατάκτων αντέτεινε φανερά, μέρος δε εκρύπτετο καθ' οδόν, ώστε ο Φαβιέρος, αφ' ού επροχώρησεν ολίγον και είδεν ότι όσον προώδευε το στράτευμα, τόσον ωλιγόστευε, απελπισθείς του να δυνηθή να φέρη τον σκοπόν του εις έκβασιν, διώρισε τους Έλληνας να οπισθοδρομήσωσι, και ούτως οι μεν μετά του Καλλέργη και Στέφου επέστρεψαν πάλιν εις Ελευσίνα, το δε τακτικόν μετά του Φαβιέρου μετέβη και εστάθη εις Μέγαρα.

Ο Καραϊσκάκης επιθυμών να κάμη βασιμωτέραν την εις την Στερεάν Ελλάδα εκστρατείαν του, ώστε να ελπίζη πιθανώτερον περί της επιτυχίας της, επρόβαλεν εις τον Φαβιέρον να συνακολουθήση μετά του τακτικού. Αλλ' αυτός, ενώ υπεσχέθη κατ' αρχάς, ύστερον ηρνήθη είτε διά την μεταξύ αυτού και του Καραϊσκάκη δυσαρέσκειαν, είτε πεισθείς εις τους Σουλιώτας αρχηγούς, ή τελευταίον διότι ενόμιζε δύσκολον την διατήρησιν των τακτικών εις επαρχίας εν μέρει μεν έρημους, εν μέρει δε συμπρατούσας μετά των εχθρών. Ο Καραϊσκάκης ελυπήθη διά την άρνησιν· μ' όλον τούτο απεφάσισε να βάλη εις πράξιν το περί της εκστρατείας ταύτης σχέδιον και χωρίς την σύμπραξιν του τακτικού.

Αφ' ού όλα τα της εκστρατείας έγειναν έτοιμα, ο Καραϊσκάκης συνεκάλεσεν όλους τους συγκροτούντας το στρατόπεδον στρατηγούς και αξιωματικούς, και αφ' ού με την συγκατάθεσιν αυτών διώρισε τον Βάσον αρχηγόν του εν Ελευσίनि στρατοπέδου, επρόβαλεν εις τους λοιπούς, όσοι έμελλον να συνακολουθήσωσιν, ότι διά να επιτύχωσιν εις την εκστρατείαν ταύτην είναι απαραιτήτως αναγκαίον να έχωσι τους στρατιώτας των εις την πλέον αυστηράν ευταξίαν και υποταγήν· να μη συγχωρήσωσι δε ή παραβλέψωσι κανέν είδος καταχρήσεως· διότι η εις τους εχθρούς υποταγή της Ρούμελης κατά μέγα μέρος επήγασεν από αυτάς τας καταχρήσεις. «Έπειτα (είπε) πώς θέλουν έλθη με ημάς οι κάτοικοι των επαρχιών, εις τας οποίας μέλλομεν να υπάγωμεν, εάν ημείς φερώμεθα προς αυτούς και από τους ιδίους Τούρκους χειρότερα;» Απεδέχθησαν όλοι με προθυμίαν τα λεγόμενα. Αλλ' ο Καραϊσκάκης διά πλειοτέραν ασφάλειαν διέταξε να γενή έγγραφον υποσχετικόν περί της ευταξίας ταύτης, το οποίον υπογραφέν απ' όλους τους στρατηγούς και αξιωματικούς, παρεδόθη εις χείρας του. Περιείχето δε προς τοις άλλοις εις το έγγραφον τούτο ότι ο ατακτής θέλει παιδεύεται αυστηρώς από τον αρχηγόν, χωρίς να δύναται κανείς από τους συμφωνήσαντας να τον εξαιρέση της ευθύνης, και αν ήθελεν ανήκει ιδίως εις αυτόν. Όλον το σώμα το οποίον απεφασίσθη διά την εκστρατείαν ταύτην εσυμποσούτο από δύο χιλιάδας πεντακοσίους πολεμιστάς. Με τούτους

επεχείρησεν ο Καραϊσκάκης το μέγα έργον της επαναστάσεως της Ρούμελης.

Την εικοστήν πέμπτην του Οκτωβρίου περί το μεσημέρι εκίνησεν από την Ελευσίνα το στράτευμα· έμεινε δε την νύκτα εις τα Κουντουριώτικα Καλύβια και την ερχομένην ημέραν μετέβη εις Κάζαν, όπου διέμεινε και την επιούσαν νύκτα. Ο Καραϊσκάκης διά να πληροφορηθή ακριβώς αν δεν υπάρχουν εις κανέν μέρος της διαβάσεως εχθροί, διά να προλάβη αφυλάκτους τους εις Δομπραΐναν και να προξενήση καμμίαν βλάβην εις αυτούς διά το αιφνίδιον, έκρινεν αναγκαίον να στείλη μίαν εμπροσθοφυλακήν. Διόρισε λοιπόν εις τούτο τον Αλέξην Γαρδικιώτην Γρίβαν, όστις λαβών τριακοσίους περίπου στρατιώτας εκίνησεν ολίγον μετά την δύσιν του ήλιου προς την Δομπραΐναν. Μόλις όμως εμβήκεν εις τον δρόμον και ήρχισε ραγδαιοτάτη βροχή, η οποία δεν άφησε να τελεσφορήση τούτο το επιχείρημα. Οι στρατιώται διά το βαθύ της νυκτός σκότος και διά την βροχήν απεπλανήθησαν και διεσκορπίσθησαν, και μόλις έν σώμα από τριάκοντα μόνον έφθασε πλησίον εις την Δομπραΐναν και τοποθετηθέν εις ένα αντικρύ αυτής λόφον επαρατηρούσε τα κινήματα των εχθρών· αλλά χωρικοί τινες εργαζόμενοι εις την παρακειμένην πεδιάδα, ιδόντες αυτούς και νομίσαντες ότι ήλθον να λαφυραγωγήσωσιν, ως και άλλοτε συνέβαινεν, ανήγγειλαν το πράγμα εις τους εχθρούς. Αυτοί δε έπεμψαν αμέσως τριάκοντα ιππείς διά να προφυλάξωσι τα ζώα των και τα των κατοίκων και να καταδιώξωσι τους Έλληνας. Ενώ επροχώρουν οι ιππείς ούτοι προς τον λόφον, απαντώσιν ένα στρατιώτην Βούλγαρον από την εμπροσθοφυλακήν του Ελληνικού στρατεύματος, ο οποίος επροχώρει μόνος προς την Δομπραΐναν, νομίζων ότι οι φαινόμενοι ιππείς ήσαν Έλληνες. Οι εχθροί συλλαβόντες αυτόν ζώντα έμαθον ότι ήρχετο κατ' αυτών ο Καραϊσκάκης, και αμέσως επιστρέψαντες ωχυρώνοντο εις τους πύργους και εις τας δυνατωτέρας οικίας του χωρίου.

Ολίγον προ της δύσεως του ήλιου έφθασεν ο Καραϊσκάκης εις Δομπραΐναν και αμέσως προσέβαλεν εις το χωρίον με όσους έτυχε να φθάσωσι συγχρόνως με αυτόν· οι δε λοιποί Έλληνες, φθάνοντες ανά σώματα (επειδή από τας βροχάς και το μάκρος της οδοιπορίας είχαν διακοπή καθ' οδόν) ερρίπτοντο αμέσως κατά των εχθρών· τέλος περικυκλώσαντες πανταχόθεν το χωρίον και εφορμήσαντες το εκυρίευσαν, εκτός των τριών πύργων και των περί το μέσον του χωρίου τέσσαρων ή πέντε οικιών, όπου κατέφυγον οι εχθροί καί τινες των οικογενειών, όσαι ή επρόκριναν να μείνωσι μετά των εχθρών, ή δεν εδυνήθησαν να φύγωσιν, όταν έφυγον και οι λοιποί κάτοικοι του χωρίου. Εκυρίευσαν οι Έλληνες έως τριάκοντα ίππους πολεμιστηρίους καί τινα φορτηγά, τα οποία μετεκόμιζον τα εφόδια των εχθρών.

Ο Καραϊσκάκης επροσπάθησε να πείση τους Έλληνας να μείνωσιν εις Δομπραΐναν διά να φυλάξωσι πολιορκημένους τους εχθρούς, αλλ' αυτοί, μη όντες εις κατάστασιν ν' αγρυπνήσωσι διά την εκ της μακράς οδοιπορίας

κακοπάθειαν, δεν επείσθησαν, αλλ' αφ' ού ελαφυραγώγησαν το χωρίον, μετέβησαν την νύκτα εις Κακόσι. Οι εχθροί λοιπόν μείναντες την νύκτα εκείνην αφύλακτοι ωχυρώθησαν καλήτερον και έστειλαν εις τα πλησιέστερα εχθρικά στρατόπεδα διά να πέμψωσι βοήθειας όσον το δυνατόν ταχύτερον. Εις την συμπλοκήν ταύτην από τους Έλληνας εφονεύθη εις και επληγώθησαν πέντε· ασήμαντος πρέπει να εστάθη και η ζημία των εχθρών· διότι επολεμούσαν από τας οικίας.

Την ερχομένην ημέραν εισήλθαν πάλιν οι Έλληνες εις τας οικίας της Δομπραΐνας και επολέμουν τους εχθρούς, αλλ' αυτοί οχυρωθέντες την νύκτα και επελπίζοντες εις τας οποίας επεκαλέσθησαν βοήθειας, επέμενον με τολμηρότητα. Ο Καραϊσκάκης υποπεύων ότι έμελλον να φθάσωσιν ογλήγορα εχθρικά βοήθειαι, έβαλε σκοπιάς εις όλους τους δρόμους τους φέροντας προς την Δομπραΐναν και αμέσως του ανήγγειλαν ότι εκατόν περίπου ιππείς ήρχοντο από το εν Θήβαις στρατόπεδον. Τρέχει αυτοπροσώπως ο ίδιος μετά τινων πεζών και ολίγων εφίππων και προκαταλαβών έν μέρος όπου εστένευεν αρκετά ο δρόμος, εκτύπησεν, οπισθοδρόμησε και edίωξεν εις τα οπίσω τους εχθρούς, αφ' ού τους επροξένησεν ικανήν ζημίαν.

Επιθυμών δε ο Καραϊσκάκης να εξώση τους εχθρούς από την Δομπραΐναν όσον το δυνατόν συντομώτερα, διά να μην καταφθάσωσι νέαι βοήθειαι και τους ενδυναμώσωσι περισσότερο, διέταξε και μετεκόμισαν έν κανόνιον από την εις τον λιμένα Δομπραΐνης ευρισκομένην Ελληνικήν γολέτταν (²⁷), αλλ' η βλάβη την οποίαν και δι' αυτού επροξενούσεν εις τους εχθρούς ήτον ασήμαντος, διότι οι πύργοι, προς τους οποίους διευθύνετο, ήσαν δυνατής κατασκευής και εχρειάζοντο πολλαί και αλλεπάλληλοι βολαί διά να εξασθενήση ή να κατεδαφισθή μέρος αυτών. Ο Καραϊσκάκης μ' όλον τούτο είχε δώσει διαταγήν να κανονοβολώσι καθ' ημέραν μεταφέροντες το κανόνιον πλησίον εις το χωρίον, διά να έχωσιν ενασχόλησιν τρόπον τινά και εμψύχωσιν οι στρατιώται και διότι η είδησις, του ότι το Ελληνικόν στρατόπεδον είναι προμηθευμένον και με κανόνια, ηδύνατο να ενθαρρύνη τους υπό τον εχθρόν Έλληνας, επειδή εβεβαιόνοντο τρόπον τινά ότι οι περι τον Καραϊσκάκην δεν ήλθον διά να λαφυραγωγήσωσι και να φύγωσιν.

Ενώ δε μίαν ημέραν ετοποθέτησαν το κανόνιον εις τινα θέσιν μόλις απέχουσαν ως βολήν τουφεκίου από τον εις το κέντρον του χωρίου πύργον και πλήθος στρατιωτών συνέρρευσεν εις την θέσιν ταύτην και εις τας ακρινάς του χωρίου οικίας, συμβαίνει μία ραγδαιοτάτη βροχή συντροφευμένη με σφοδρότατον άνεμον, το οποίον έκαμε τους στρατιώτας να μεταβώσι κατ' ολίγους εις τας κατοικίας των. Ο Καραϊσκάκης, αν και δεν ήτον εις το μέρος όπου εγίνετο η συμπλοκή, υπώπτευσεν όμως εκείνο το οποίον και τω όντι είχε συμβή και έδραμε διά να φροντίση να μετακομισθή το κανόνιον εις τόπον ασφαλή. Έως να φθάση εις τον τόπον, όπου ήτον το κανόνιον, ολίγοι στρατιώται διέμειναν, οι λοιποί είχαν ήδη φθάσει εις

Κακόσι, απ' όσους δε απαντούσε καθ' οδόν εκείνοι μόνον επέστρεφον, όσοι τον εντρέποντο, και είχαν φιλοτιμίαν. Έπιασε και μόνος του το σχοινίον, διά του οποίου εσύρετο το κανόνιον, έφθασε και ο Νικήτας και άλλοι τινές αξιωματικοί και ούτω το μετεκόμιζον εις το στρατόπεδον. Ενώ εγίνοντο ταύτα, αναγγέλλουσιν εις τον Καραϊσκάκην ότι έν σώμα Ελλήνων, το οποίον είχαν υπάγει εις τα αμπέλια της Δομπραΐνας, επερικυκλώθη από τους εχθρούς και είναι εις μέγιστον κίνδυνον. Αφιερώνει αμέσως εις τον Νικήταν και τους λοιπούς αξιωματικούς την φροντίδα της μετακομίσεως του κανονίου και αυτός διευθύνεται προς το μέρος όπου ήσαν οι κινδυνεύοντες με μόνον ένα από τους υπηρέτας του και ένα εθελοντήν, αφ' ού όμως εμήνυσε να εξέλθωσι και άλλοι στρατιώται από το χωρίον. Αλλά μόλις επροχώρησεν ολίγον και απαντά ερχομένους τους Έλληνας, εις βοήθειαν των οποίων επήγαινε. Ενώ επέστρεφεν ο Καραϊσκάκης εις την κατοικίαν του καταβεβαρημένος από την βροχήν, από την λάσπην και από τον κόπον, ιδών πλησίον του τον εθελοντήν (²⁸), τον οποίον εγνώριζεν ότι διά περιέργειαν και φιλοτιμίαν εξέθεσε τον εαυτόν του εις τους κόπους και τους κινδύνους της εκστρατείας· «Βλέπεις (λέγει προς αυτόν) εις ποία βάσανα είμεθα υποκειμένοι; και μ' όλα ταύτα ποίος μας το γνωρίζει; — Αν κατά το παρόν (απεκρίθη ο νέος) τα πάθη δεν αφίνουν να γνωρισθώσιν αι εκδουλεύσεις και οι αγώνες σου, δεν πρέπει ν' απελπισθής. Θέλει έλθει καιρός να γνωρίσωσι την αξίαν εκάστου και ν' αποδώσωσι τον ανήκοντα έπαινον και την δικαίαν αμοιβήν. —

Γράφε καν (επανάλαβεν ο Καραϊσκάκης) γράφε ό, τι βλέπεις και τούτο θέλει είναι αρκετή ανταμοιβή δι' ημάς.

Το φθάσιμον των Ελληνικών στρατευμάτων εις Δομπραΐναν έγεινε αμέσως γνωστόν εις όλας τας πέριξ επαρχίας, αλλ' οι κάτοικοι δεν ετόλμησαν να λάβωσι τα όπλα, υποπτεύοντες μήπως η εκστρατεία είναι προσωρινή και μόνον διά λαφυραγωγίαν. Ταύτην την ατολμίαν βλέπων και ο Ρούκης εζήτησεν από τον Καραϊσκάκην να στείλη εις αυτόν στρατιωτικήν τινα δύναμιν, διά να εμψυχώση τους κατοίκους και να τους κινήση πάλιν εις πόλεμον κατά του εχθρού. Ο Καραϊσκάκης πεπεισμένος και ο ίδιος διά την ανάγκην ταύτην, απέστειλε τον Γαρδικιώτην Γρίβαν και Νάκον Πανουργιά με περίπου τετρακοσίους στρατιώτας, γράψας και προς τον Δυοβουνιώτην και προς τους λοιπούς αρχηγούς των όπλων να λάβωσι προθύμως μετοχήν εις τον παρόντα κρίσιμον αγώνα.

Διεδόθη και εις την Πελοπόννησον η είδησις της εις Δομπραΐναν αφίξεως και στρατοπεδεύσεως του Καραϊσκάκη και πολλοί από τους εκεί ευρισκομένους Στερεοελλαδίτας συσσωματούμενοι ήρχοντο εις βοήθειάν του. Η προθυμία της εις Ρούμελην εκστρατείας ανεφάνη και εις τους υπό την οδηγίαν των Σουλιωτών αρχηγών στρατιώτας, οι οποίοι ήρχισαν ήδη και ν' αποσπώνται, όταν και οι ίδιοι αρχηγοί των απεφάσισαν να μεταβώσι και αυτοί εις Δομπραΐναν και να συμμεθέξωσιν εις τον ιερόν τούτον αγώνα.

Μόνον από τους αρχηγούς τούτους ο Κώστας Μπότζαρης και Κήτζος Τσαβέλας δεν ωδήγησαν αυτοπροσώπως τα υπό την οδηγίαν των σώματα εις ταύτην την εκστρατείαν είτε διά να μην αναγνωρίσωσι με την πράξιν αρχηγόν τον Καραϊσκάκη, είτε διότι είχαν σκοπόν να λάβωσι μέρος εις την τότε συγκροτουμένην Εθνικήν Συνέλευσιν.

Οι κάτοικοι των πέριξ επαρχιών αν και έβλεπον ότι το Ελληνικόν στρατόπεδον ηύξανεν ολοέν και η εκστρατεία αύτη αποκατεστήνετο σημαντικωτάτη διά την εις Βιτιρνίτζαν διάβασιν του Δ. Μακρή και Γ. Δράκου και διά την εις Ταλάντι απόβασιν των Ολυμπιακών στρατευμάτων, μ' όλα ταύτα δεν ετόλμων να λάβωσι τα όπλα κατά των εχθρών και να συμπράξωσι με τον Καραϊσκάκη. Ως και αυτά τα περί το στρατόπεδον χωρία, μ' όλον ότι δεν ήσαν πλησίον Τούρκοι, δεν ετόλμησαν να κινηθώσιν, αλλ' εζήτησαν από τον Καραϊσκάκη δύναμιν. Ο Καραϊσκάκης αφ' ού ενεθάρρυνε τους απεσταλμένους των, έστειλεν εις βοήθειάν των τον Αντώνιον Κοντοσόπουλον και Γιαννάκη αδελφόν του Οδυσσέως με διακοσίους περίπου στρατιώτας, οι οποίοι μετέβησαν αμέσως κ' ετοποθετήθησαν εις τα χωρία Ζαγαρά και Κουτουμουλά. Οι κάτοικοι των χωρίων τούτων θέλοντες να δείξωσιν εις τους εχθρούς, (μετά των οποίων, φαίνεται, συνεννοούντο) ότι εξ ανάγκης εδέχθησαν τους Έλληνας, και ν' αποκτήσωσι με τούτο καταφύγιον εις εναντίαν περίστασιν, ειδοποίησαν τον Μουσταφάμπεην αρχηγόν των κατά τας επαρχίας ταύτας τουρκικών στρατευμάτων, ευρισκόμενον τότε εις Λεβαδειάν· αυτός δε ετοιμασθείς εκίνησεν αμέσως προς τα χωρία ταύτα. Οι Έλληνες μη ελπίζοντες να ήναι τόσον μεγάλη η εχθρική δύναμις, εξαπλωθέντες εις τόπον περισσότερον απ' όσον ήσαν ικανοί να φυλάξωσι και μη οχυρωθέντες καλώς ουδ' εις αυτόν, ηναγκάσθησαν εις πρώτην έφοδον των εχθρών να τραπώσιν εις φυγήν, ήτις απέβη εις αυτούς πολλά επιζήμιος· διότι εφονεύθησαν υπέρ τους τριάκοντα πέντε και εσυλλήφθησαν ζώντες μερικοί, εν οίς και ο Γιαννάκης αδελφός του Οδυσσέως, τον οποίον όμως εφόνευσαν μετ' ολίγον.

Οι εις Ζαγαρά πολεμήσαντες Τούρκοι, όντες έως οκτακόσιοι και έχοντες επί κεφαλής τον Μουσταφάμπεην, ήλθον την ερχομένην ημέραν εις βοήθειαν των εις Δομπραϊναν αποκλεισμένων. Ο Καραϊσκάκης μη γνωρίζων πόση ήτον η δύναμις αύτη των εχθρών και επειδή δεν ήτον θέσις αρμοδία εις τον δρόμον του διά να προσπαθήση να εμποδίση την διάβασίν των, διέταξε τους Έλληνας να φυλάττωσι καλώς τας μεταξύ Δομπραϊνας και Κακοσίου θέσεις των. Οι Τούρκοι, άμα επλησίασαν εις το χωρίον, χωρίς να στρατοπεδεύσωσι και να ησυχάσωσιν οπωσούν, ώρμησαν αμέσως εναντίον σώματός τινος Ελλήνων οχυρωμένου εις μίαν εκκλησίαν, απέχουσαν ως βολήν τουφεκίου από τας ακρινάς οικίας της Δομπραϊνας. Οι Έλληνες υπέμειναν την ορμήν των, οι δε Τούρκοι τοποθετηθέντες όπισθεν των πέριξ πετρών αντεπολέμουν, αλλά μετ' ολίγας στιγμάς οι Έλληνες εξελθόντες από τους προμαχώνας των και εφορμήσαντες κατ' αυτών τους εδίωξαν έως εις τας οικίας και ετοποθετήθησαν αυτοί όπου ήσαν οι Τούρκοι. Μετά τινα

αντιτουφεκισμόν, επειδή ο στρατηηγός Νικήτας εσηκώθη διά να εφορμήση πλησιέστερον κατά των εχθρών, οι Έλληνες νομίσαντες τούτο σημείον οπισθοδρομήσεως, αμέσως επέστρεψαν όλοι εις την εκκλησίαν, οι δε Τούρκοι κατέλαβον πάλιν την προτέραν των θέσιν.

Ηκολούθει ακόμη με ζωηρότητα η μάχη, όταν εφάνη έν σώμα εχθρών πεζών και ιππέων συνιστάμενον από χιλίους περίπου πολεμιστάς και ερχόμενον από Αττικήν εις βοήθειαν των εις Δομπραΐναν πολιορκουμένων. Οι Έλληνες, χωρίς να παραχθώσι διόλου διά την παρουσίαν αυτής της σημαντικής εχθρικής δυνάμεως, επέμειναν αντιμαχόμενοι εις τους εχθρούς έως την νύκτα, ότε ούτοι ανεχώρησαν εις Δομπραΐναν. Το από την Αττικήν ελθόν στράτευμα δεν έλαβε διόλου μέρος εις την μάχην ταύτην, το οποίον έδωκεν αφορμήν εις τους Έλληνας να συμπεράνωσιν ότι την ερχομένην ημέραν έμελλε να γένη σημαντική συμπλοκή. Κανέν σώμα δεν ηθέλησε να μείνη εις την εκκλησίαν, φοβούμενον μην αποκλεισθή από τους εχθρούς και δεν δυνηθή πλέον να λάβη βοήθειαν· ο Καραϊσκάκης λοιπόν διέταξε τους φυλάττοντας ταύτην την θέσιν ν' αναχωρήσωσι την νύκτα, αφού καταστρέψωσι τα περί την εκκλησίαν οχυρώματα.

Ο Καραϊσκάκης βλέπων ότι η δύναμις των εχθρών κατέστη σημαντική και υποθέτων ότι ο Μουσταφάμπεης, Αλβανός πολεμιστής και φιλότιμος, έμελλεν αφεύκτως να κινηθή κατά του στρατοπέδου αυτού των Ελλήνων, διέταξε και κατεσκευάσθη διά νυκτός έν οχύρωμα εις την πλευράν του στρατοπέδου την βλέπουσαν προς Δομπραΐναν επί των ερειπίων παλαιού τινος τείχους και εσύστησε τας αναγκαίας περί το στρατόπεδον φυλακάς. Οι Τούρκοι όμως ούτε την νύκτα εκείνην, ούτε τας ακολούθους ημέρας δεν έκαμαν κανέν κίνημα· ευχαριστήθησαν μόνον να βάλωσι φρουράν εις την εκκλησίαν, την οποίαν άφησαν οι Έλληνες, και να την οχυρώσωσιν. Οι Έλληνες ενθαρρυνόμενοι από την ακινησίαν των Τούρκων, εξήρχοντο πολλάκις κατ' αυτών και έδιδον αιτίαν πολέμου, αλλ' αυτοί δεν εκινούντο εις σημαντικήν συμπλοκήν, ηκροβολίζοντο μόνον μακρόθεν και επέστρεφον εις τα ίδια. Τελευταίον ο Μουσταφάμπεης αφήσας έως επτακοσίους πολεμιστάς εις Δομπραΐναν, παρέλαβε τα λοιπά στρατεύματα και ανεχώρησε.

Δεν εβράδυναν πολύ οι Έλληνες να γνωρίσωσι την αιτίαν της απραξίας και της από Δομπραΐναν αναχωρήσεως των εχθρών. Ο Μουσταφάμπεης άμα έφθασεν εις Δομπραΐναν, έμαθε την εις Ταλάντι απόβασιν των Ολυμπίων, οι οποίοι απέκλεισαν στενώς τους φυλάττοντας τας αποθήκας Τούρκους. Επειδή δε από το Ταλάντι εφέροντο αι τροφαί και εις τα λοιπά τουρκικά στρατόπεδα, εστοχάσθη πλέον κατεπείγον να τρέξη εις εκείνο το μέρος, παρά να πολεμήση το στρατόπεδον του Καραϊσκάκη, το οποίον δεν ήτον τόσον επικίνδυνον· διότι και αν ήθελεν επιτύχη να διώξη τους Τούρκους από Δομπραΐναν, δεν ηδύνατο να επιφέρη σημαντικήν αλλοίωσιν εις τα τουρκικά πράγματα.

Ο Καραϊσκάκης βλέπων ότι οι εχθροί, αν και με ολίγον ιππικόν, εκυρίευν όλην σχεδόν την έμπροσθεν της Δομπραΐνας πεδιάδα και θέλων να συστείλη και από τούτο το μέρος τους εχθρούς, διέταξε τον αρχηγόν του ατάκτου Ελληνικού ιππικού Χατζή Μιχάλην Ταλιάνον, ευρισκόμενον εις Μέγαρα, να μεταβή εις Δομπραΐναν· και αυτός υπακούσας αμέσως μετέβη εις το στρατόπεδον την νύκτα της εννάτης του Νοεμβρίου. Ο Καραϊσκάκης θέλων να ωφεληθή από την άγνοιαν των εχθρών διά να κάμη καμμίαν βλάβην εις αυτούς, διέταξε να μην εβγάλωσι τους ίππους εις μέρη όπου ήτον δυνατόν να φανώσιν εις τους εχθρούς, και την νύκτα της ενδεκάτης του αυτού μηνός διώρισε τον Γιαννάκην Σουλτάνην να υπάγη με πεντήκοντα στρατιώτας να κάμη ενέδραν εις τους αμπελώνας της Δομπραΐνας, όπου εσυνείθιζον να πηγαίνωσι συχνά οι εχθροί διά σταφύλια και διά βοσκήν των ίππων των, και εάν μεν παρουσιασθώσιν ολίγοι εχθροί, να τους κτυπήση προσπαθών να τους εμποδίση την επιστροφήν, διά να δώση αιτίαν να τρέξωσιν εις βοήθειάν των οι λοιποί Τούρκοι από την Δομπραΐναν· εάν δε ήναι πολλοί και ιππείς, να προσποιηθή φυγήν προς το μέρος της θαλάσσης και να αναβή εις τον πλησίον λόφον, όπου ο τόπος είναι άβατος εις το ιππικόν. Όποιον δε από τα δύο ταύτα ήθελε συμβή, το Ελληνικόν ιππικόν, το οποίον έμελλε να είναι έτοιμον, άμα ήθελεν ακούσει τους πρώτους πυροβολισμούς, έπρεπε να εξέλθη και να προσπαθήση ν' αποκόψη την επιστροφήν των εχθρών. Συγχρόνως έμελλε και ο Δήμος Τζέλιος να τοποθετηθή εις την επάνωθεν της Δομπραΐνας θέσιν, ώστε οπότεν ήθελεν ιδεί εξερχομένους πολλούς εχθρούς από το χωρίον, να εφορμήση εις αυτό.

Δύο ώρας προ της ανατολής του ηλίου εκίνησεν ο Γιαννάκης Σουλτάνης από το Κακόσι και μετά τρεις ώρας συναπαντάται με έν σώμα πολεμίων, συγκείμενον από τριάκοντα περίπου ιππείς, και αμέσως πυροβολεί κατ' αυτών. Ούτοι οπισθοδρομήσαντες περισσότερον βολής τουφεκίου, εστάθησαν· οι δε Έλληνες επροσποιήθησαν φυγήν. Αλλ' οι Τούρκοι είτε υποπτεύσαντες, είτε κατά τύχην, δεν ηκολούθουν κατόπι και επομένως δεν απεμακρύνοντο πολλά από το χωρίον. Το Ελληνικόν ιππικόν αφ' ού ματαίως επρόσμενεν ικανήν ώραν διά ν' απομακρυνθώσιν οι εχθροί, τελευταίον ώρμησεν ομού με τον Καραϊσκάκην κατ' αυτών ακολουθείτο δε και από τετρακοσίους περίπου πεζούς. Οι Τούρκοι μη όντες ικανοί ν' αντιπαραταχθώσιν επιστρέφουσιν αμέσως εις Δομπραΐναν και συσσωματωθέντες με τους εκείθεν εξελθόντας πεζούς και ιππείς, ετοποθετήθησαν πλησίον του κάτω πύργου και αντέκρουον τους Έλληνας. Ο Καραϊσκάκης ιδών ότι ακροβολιζόμενος κατ' αυτόν τον τρόπον με τους Τούρκους δεν τους έβλαπτε τίποτε και επιθυμών να τους αποσπάση τρόπον τινά από τας οικίας και να τους απομακρύνη προς την πεδιάδα, έκαμε σημείον εις τους Έλληνας να προσποιηθώσι φυγήν· αλλ' αυτοί εκλαβόντες ως αληθή την φυγήν, αντί να οπισθοδρομήσωσι κατ' ολίγον και με τάξιν, έφευγον βιαίως προς το στρατόπεδον· ωφελούμενοι από την αταξίαν ταύτην οι ιππείς των εχθρών, τρέχουσι κατά του Ελληνικού ιππικού, καταφθάνουσι

και περικυκλώνουσι τον Γιαννάκη Σουλτάνη, ο οποίος επιστρέψας από την ενέδραν εις το στρατόπεδον και μη θέλων να μένη αργός, ενώ εγένετο μάχη, είχε λάβει ένα από τους τυχόντας ίππους του Καραϊσκάκη μη όντα ούτε ικανόν, ούτε συνειθισμένον εις πόλεμον, με τον οποίον είχε υπάγει εις το πεδίο της μάχης και ενωθή με το ιππικόν.

Ο Καραϊσκάκης είδεν εις ποίον κίνδυνον εξετέθη ο Σουλτάνης και αμέσως στρέφει πρώτος τον ίππον του, παρακινήσας δε και τους λοιπούς ιππείς να τον ακολουθήσωσιν, ώρμησεν εις βοήθειαν. Ο Σουλτάνης, αν και επερικυκλώθη από τους εχθρούς, αν και ο ίππος του δεν ήτον διόλου επιτήδειος και ικανός ούτε διά πόλεμον ούτε διά φυγήν, αντεμάχετο μ' όλον τούτο μόνος προς πολλούς και αντείχε, μ' όλον ότι είχε λάβει ήδη τέσσαρας πληγάς. Ο Καραϊσκάκης καταφθάνει με τον υπασπιστήν του ιππικού ⁽²⁹⁾ και με τέσσαρας ή πέντε των ευτολμοτέρων ιππέων επιπίπτουν εις τους εχθρούς, φονεύουν δύο εξ αυτών, τρέπουν τους λοιπούς εις φυγήν και διασώζουν τον Σουλτάνη, μένοντα ακόμη επί του ίππου και αντιμαχόμενον. Αλλ' αι πληγαί ήσαν καίριαι και ο ήρωος ούτος μετ' ολίγας στιγμάς απέθανεν.

Αν και εις την μάχην ταύτην καμμίαν άλλην ζημίαν δεν έλαβον οι Έλληνες, ενώ επροξένησαν όχι ολίγην εις τους εχθρούς, ο θάνατος όμως του Σουλτάνη ελύπησεν όλους κατάκαρδα· ο γενναίος ούτος πολεμιστής, ενώ ήτον εις των ανδρειοτέρων και φρονιμωτέρων πολεμικών της Ελλάδος, είχε τον στολισμόν της μετριοφροσύνης, ο οποίος τον κατέστην εις όλους αγαπητόν· όσον ήσυχος ήτον εις καιρόν ησυχίας, τόσον ανησυχούσεν εν καιρώ μάχης· δεν ήτον δε κίνδυνος, από τον οποίον να δειλιάση· η ανδρία του εγνωρίσθη προ πάντων εις τας κατά των εχθρών εφόδους επί της πολιορκίας του Μεσολογγίου, ότε και έλαβε δύο κατά διαφόρους καιρούς πληγάς. Αρχηγός του σώματος των Παλαμηδιωτών, εφέρετο αξιολογώτατα και αγαπάτο από όλους, προ πάντων όμως από τον Καραϊσκάκη, ο οποίος έδειξε ζωηροτάτην λύπην διά τον θάνατόν του. Απέθανε δε εις την αρχήν ενός λαμπρού σταδίου, το οποίον τα προτερήματά του και αι περιστάσεις έδειχνον ότι του προετοίμαζον.

Ο Καραϊσκάκης μαθών μετά τινας ημέρας, ότι οι εις Ταλάντι αποβάντες Ολύμπιοι ενικήθησαν κ' εδιώχθησαν, υπώπτευσεν ότι ο Μουσταφάμπεης θέλει κινηθή κατά του υπό την οδηγίαν του Γαρδικιώτου Γρίβα και Νάκου Πανουργιά σώματος, τοποθετημένου εις Δίστομον και Αράχωβαν, διά να το καταστρέψη και ούτω να επέλθη με περισσοτέραν δύναμιν και τόλμην κατά του Καραϊσκάκη. Διά να προλάβη λοιπόν το πράγμα και διά ν' αποφύγη την οποίαν η διαίρεσις του στρατεύματός του ημπορούσε να επιφέρη βλάβην, βλέπων συγχρόνως ότι καθήμενος εις Δομπραίναν, ενώ δεν ηδύνατο να καταστρέψη, τους εχθρούς, έδιδεν υποψίαν εις τους κατοίκους διά της αργοπορίας του ότι δεν ήτον εις κατάστασιν να προβή, επειδή τελευταίον εξέλιπον διόλου και αι τροφαί, απεφάσισε ν' αναχωρήση διά να ενωθή με το

λοιπόν σώμα και με τους επαναστατήσαντας στρατηγούς Ρούκην και Δυωβουνιώτην. Το ν' αφήση στράτευμα να πολιορκεί την Δομπραΐναν, το έκρινε περιττόν· διότι οι κάτοικοι των επαναστατησάντων χωρίων είχαν μεταβή εις την Πελοπόννησον. Όταν εκίνησεν από Κακόσι πανστρατιά περί τας δύο ώρας της νυκτός της δεκάτης τετάρτης του Νοεμβρίου, διορίσας ως οπισθοφυλακήν το ιππικόν, με το οποίον εστάθη και ο ίδιος, μετέβη δε εις Χώστια, όπου ήσαν τοποθετημένα και τα υπό τους Σουλιώτας στρατιωτικά σώματα. Οι Τούρκοι δεν ενόησαν διόλου την αναχώρησιν των Ελλήνων, την έμαθον δε από ένα των εντοπίων χωρικών, όστις αυτομόλησεν εις τους εχθρούς· δεν ετόλμησαν όμως να καταδιώξωσιν εξ όπισω τους Έλληνας την νύκτα, αλλά μόνον το πρωί περί τα ξημερώματα εφάνη μέρος του ιππικού των περί τα Χώστια. Ο Καραϊσκάκης έπεμψεν αμέσως κατ' αυτού το Ελληνικόν ιππικόν, αλλ' οι Τούρκοι μη τολμήσαντες ν' αντιταχθώσιν, οπισθοδρόμησαν προς την Δομπραΐναν.

Ο Καραϊσκάκης μη έχων ικανάς τροφάς διά το στρατόπεδον και επιθυμών να ωφελήση τους στρατιώτας με την διαρπαγήν των ποιμνίων των Στεφανικιωτών, οι οποίοι, επίμονοι εις την τουρκολατρείαν των, συνείργησαν εν μέρει και εις την καταστροφήν των εν Ζαγαρά αγωνισθέντων Ελλήνων, διώρισεν εξακοσίους στρατιώτας να υπάγωσιν εις το χωρίον Στεφανίκου διά να το καταστρέψωσιν, αν δυνηθώσιν, ειδή μή, ν' αρπάσωσιν όλα των κατοίκων τα ποίμνια. Την απόφασιν ταύτην την εκοινοποίησεν ο Καραϊσκάκης και προς τους Σουλιώτας αξιωματικούς και τους επρόβαλε να πέμψωσιν έν μέρος ανάλογον· αλλ' οι Σουλιώται συνελθόντες εις την οικίαν του επαραπονέθησαν διατί να κάμη την απόφασιν ταύτην χωρίς να συμβουλευθή και αυτούς, και μετά τινα λογοτριβήν περί τούτου ανενέωσαν πάλιν της αρχηγίας το πρόβλημα.

Όλοι οι αξιωματικοί του στρατεύματος του Καραϊσκάκη αντέτεινον επιμόνως λέγοντες, ότι δεν θέλουν γνωρίσει άλλον αρχηγόν παρά τον Καραϊσκάκη, ώστε κατήντησαν σχεδόν και εις προφορικές ύβρεις μετά των Σουλιωτών. Ο Καραϊσκάκης όμως βλέπων ότι η ημέρα προέβαινε και το στράτευμα δεν έπρεπε να χάνη καιρόν, αφ' ετέρου μέρους φοβούμενος μεγαλήτερα σκάνδαλα, παρεκάλεσε τους μετ' αυτού να παραχωρήσωσι, αυτοί δε μόλις επείσθησαν, αφ' ού προεσυμφωνήθη τρόπον τινά ότι η εξουσία του Σουλιώτου αρχηγού θέλει περιορίζεται μόνον εις τα υπ' αυτόν Σουλιωτικά σώματα, εις δε τα γενικά του στρατοπέδου θέλει συσκέπτεται μόνον με τον Καραϊσκάκη.

Αφ' ού έγεινε δεκτόν το ζήτημα, ο Καραϊσκάκης επρόβαλεν εις τους Σουλιώτας να κάμωσιν αμέσως την εκλογήν του αρχηγού των· και συνήλθον επί τούτω εις ιδιαίτερον μέρος· αλλ' αφού ικανήν ώραν συνεσκέφθησαν και δεν εδυνήθησαν ν' αποφασίσωσι τίποτε, αποστέλλουν δύο εξ αυτών προς τον Καραϊσκάκη, όστις επρόσμενε την απόκρισιν, διά την οποίαν και μόνην ανέβαλε και την εδικήν του αναχώρησιν και το

κίνημα των διορισθέντων διά την καταδρομήν του Στεφανίκου· του αναγγέλλουν δε ότι η εκλογή δεν είναι δυνατόν να γένη την στιγμήν ταύτην, καθ' ην ετοιμάζονται διά ν' αναχωρήσωσιν· όταν όμως φθάσωσιν εις μέρος ήσυχον, όπου θέλουν σταθή μερικὰς ημέρας, τότε θέλουν κάμει την εκλογήν. Ο Καραϊσκάκης αγανάκτησε μεγάλως δι' αυτήν την απόκρισιν, νομίζων ότι η αναβολή γίνεται διά νέα σκάνδαλα, και αμέσως εσηκώθη και ανεχώρησε, διατάξας τους περί αυτόν να τον ακολουθήσωσιν· είπε δε και με θυμόν προς τους πλησίον του, ότι η μάχαιρα θέλει διαλύσει τας απαιτήσεις των Σουλιωτών.

Με όλους τους περί αυτόν αξιωματικούς μετέβη εις την οικίαν του Λάμπρου Βεΐκου, ο οποίος ενομιζέτο ο αίτιος τούτων των ταραχών και εις του οποίου ήσαν συναγμένοι όλοι οι Σουλιώται αξιωματικοί, και καθώς ήτον κυριευμένος από τον θυμόν, άρχισε να ονειδίζη τους Σουλιώτας ονομάζων παράλογα και αντιπατριωτικά τα κινήματά των «Εάν (είπε) δεν είχετε σκοπόν, ή δεν ημπορούσατε να κάμετε την εκλογήν του αρχηγού σας, διατί να την προβάλετε με τόσην επιμονήν, η οποία (αν ήθελον επιμείνει και οι Στερεοελλαδίται αξιωματικοί) ήθελεν αποβή ολεθριωτάτη εις όλην την Στερεάν Ελλάδα και εις σας τους ιδίους ακόμη; Αφ' ού δε εκάμετε το πρόβλημα και έγεινε δεκτόν, διατί δεν το εκτελείτε αμέσως, αλλά το αναβάλλετε; Εκ τούτου δεν δύναται τις να συμπεράνη άλλο, ειμή ότι δεν εκινήθητε διά να επιτύχητε την αρχηγίαν, αλλά διά να φέρετε σκάνδαλον εις το στρατόπεδον και να ματαιώσετε την εκστρατείαν». Οι Σουλιώται χωρίς να ζητήσωσι να δικαιολογηθώσι διά το παρόν φέρσιμόν των, ετράπησαν εις παράπονα και εις διηγήσεις εκδουλεύσεων, θανάτων και ζημιών, τα οποία έπαθον πολεμούντες υπέρ τόπου, από τον οποίον οι μεν περί τον Καραϊσκάκην έμελλον ν' απολαύσωσιν αμέσως ωφέλειαν, αυτοί δε μικράς ελπίδας έπρεπε να έχωσιν. Ο Καραϊσκάκης αφ' ού είδε διαφοράν εις τον τρόπον των Σουλιωτών και ότι δεν υπήρχε το προ ολίγου αγέρωχον, τους παρεκίνησε ν' αφήσωσι κατά μέρος όλα τα διατρέξαντα και ν' ακολουθήσωσιν ως αδελφοί εις την εκστρατείαν και ότι εις το τέλος του αγώνος κάνεις δεν θέλει μείνει αδικημένος. Τελευταίον τους κατέπεισε να στείλωσι μέρος στρατεύματος και αυτοί εις καταδρομήν του χωρίου, το οποίον ανωτέρω ανεφέραμεν.

Αφ' ού τοιουτοτρόπως διελύθη και αύτη η τρικυμία, το στρατόπεδον μετέβη εις το μοναστήριον του Αγίου Σεραφείμ του νέου εις Δομπόν. Ο Καραϊσκάκης, επειδή έμελλε να διαβή το στράτευμα από δυσχωρίας τινάς, θέλων να έχη ασφαλή τα οπίσθια, απεφάσισε και άφησε δύναμιν εις το μοναστήριον από εκατόν πενήκοντα στρατιώτας· την δε επομένην ημέραν ολίγον προ της ανατολής του ηλίου ανεχώρησε και έφθασε το εσπέρας εις το μοναστήριον του Αγίου Λουκά εις Στείρι ⁽³⁰⁾. Εν ώ κατεσκήνωσεν αυτού το στράτευμα, επέστρεψαν τινές των στρατιωτών, των εκστρατευσάντων κατά του χωρίου Στεφανίκου, και ανήγγειλαν την αποτυχίαν της εκστρατείας ταύτης, απέδωκαν δε αυτήν εις την διαφωνίαν των σταλέντων

αρχηγών. Οι λοιποί στρατιώται μετέβησαν κατ' ευθείαν εις Δίστομον, όπου μετέβη την ερχομένην ημέραν και όλον το λοιπόν στρατόπεδον.

Εις τούτο το χωρίον είχε σκοπόν ο Καραϊσκάκης ν' αναπαύση μερικάς ημέρας το στράτευμα από την κακοπάθειαν της οδοιπορίας, αλλά μόλις έφθασε και του παρουσιάζεται νέων αγώνων στάδιον.

Ο Μουσταφάμπεης διαλύσας ταχύτατα την εις Ταλάντι εκστρατείαν των Ολυμπίων, ενωθείς και με τον Κεχαγιάμπεην του Κιουταχή, απεφάσισε να διαβή εις Σάλωνα διά να βοηθήση τους εκεί πολιορκουμένους από τον Γ. Δυωβουνιώτην και Νάκον Πανουργιά· επ' αυτώ τω σκοπώ ήλθε με όλον το στράτευμα εις Δαύλειαν καθ' ην ημέραν έφθασαν και τα υπό τον Καραϊσκάκην στρατεύματα εις Δίστομον.

Ο Μουσταφάμπεης έμεινε την νύκτα ταύτην εις το επάνωθεν της Δαύλειας μοναστήριον επονομαζόμενον της Ιερουσαλήμ ⁽³¹⁾ και εκεί ομιλών με τους περί αυτόν ανέφερεν ότι την επομένην ημέραν έμελλε να διαβή από την Αράχωβαν διά να υπάγη εις Σάλωνα· ακούσας τούτο εις των διακόνων του Μοναστηρίου, ειδήμων της Αλβανικής γλώσσης, μεταβαίνει την νύκτα εις Δίστομον και το αναγγέλλει εις τον Καραϊσκάκην. Ολίγον προ του μεσονυκτίου έλαβεν ο Καραϊσκάκης την είδησιν ταύτην και αμέσως διώρισε τον Γαρδικιώτην Γρίβαν και Γεώργιον Βάιον με πεντακοσίους στρατιώτας να υπάγωσιν εις Αράχωβαν, να προκαταλάβωσι τα οχυρότερα μέρη αυτής και να κτυπήσωσι τους εχθρούς, αν επιχειρήσωσι να διαβώσι. Συγχρόνως έστειλε και σκοπιάς (καραούλια) διά να τον ειδοποιήσωσι πότε και πόθεν έμελλον να διαβώσιν οι εχθροί, διά να κινηθή εναντίον των.

Την επομένην ημέραν το πρωί οι εχθροί διηρέθησαν εις δύο και το μεν πεζικόν διέβη διά τινος στενής οδού, η οποία φέρει από το μοναστήριον εις Αράχωβαν, το δε ιππικόν και τα φορτηγά διά του Ζεμένου. Άμα ανήγγειλαν αι σκοπιαί το κίνημα των εχθρών, ο Καραϊσκάκης απέστειλε τον Χριστόδουλον Χατζή Πέτρου να υπάγη εις βοήθειαν των προαποσταλέντων εις Αράχωβαν από τινος δρόμον διά του βουνού του Διστόμου· αυτός δε μετ' ολίγον παραλαβών περίπου οκτακοσίους στρατιώτας χωρίς αποσκευάς εκίνησε προς τον Ζεμενόν, όθεν είχαν ήδη διαβή οι εχθροί διευθυνόμενοι προς Αράχωβαν.

Το πεζικόν των εχθρών, ενώ επλησίαζεν εις Αράχωβαν, ειδοποιήθη από τινος των κατοίκων ότι φυλάττεται το χωρίον από στρατιώτας Έλληνας· μαθόν όμως συγχρόνως την ολιγότητα αυτών, έλαβε θάρρος και ώρμησε προς το χωρίον. Οι Έλληνες κλεισμένοι εις την εκκλησίαν του Αγίου Γεωργίου και εις τας οχυρωτέρας οικίας, αντέκρουσαν την ορμήν των και επολέμησαν τρεις περίπου ώρας. Έμβαινον ήδη εις την Αράχωβαν και οι διά Ζεμένου διαβάντες Τούρκοι, όταν οι μεν υπό τον Χριστόδουλον επλησίαζον εις το χωρίον από το αντικρινόν μέρος, ο δε Καραϊσκάκης είχε ήδη διαβή

τον Ζεμενόν. Οι Τούρκοι είτε διότι δεν ήλπιζον να υπάρχει εις τούτο το μέρος τοιαύτη Ελληνική δύναμις, είτε διότι δεν ήσαν εις καλήν τάξιν, εδειλίασαν. Μόλις αντεστάθησαν ολίγον εις την πρώτην προσβολήν των Ελλήνων και αμέσως ετράπησαν εις φυγήν προς το μέρος των Σαλώνων. Απαντώσιν όμως και εκείθεν ερχομένους τον Γ. Δυωβουνιώτην, Νάκον Πανουργιάν και Γιαννούσην ⁽³²⁾. Μη δυνηθέντες λοιπόν να προχωρήσωσι και καταδιωκόμενοι όπισθεν από τους περί τον Καραϊσκάκη, εστράφησαν προς το μέρος του Παρνασσού και συνήλθον όλοι ομού με τας αποσκευάς των και τα ζώα των εις ένα λόφον επάνωθεν της Αράχωβας, ωχυρωμένον προχείρως πρό τινος καιρού παρά των εντοπίων· οι δε Έλληνες καταλαμβάντες τας περί αυτό το μέρος θέσεις έστησαν πολιορκίαν. Εις την μάχην ταύτην από μεν τους Έλληνας δεν εφονεύθη κανείς, επληρώθησαν όμως έξ, από δε τους εχθρούς εφονεύθησαν έως δέκα, εν οϊς και εις ευνοούμενος υπηρέτης του Μουσταφάμπεη, επληρώθησαν δε έως τριάκοντα.

Οι Έλληνες μη έχοντες αποσκευάς μαζί των και όντες γυμνοί, καθώς εκίνησαν από Δίστομον, δεν ημπούρεσαν διά την υπερβολικήν ψύχραν να διαμείνωσιν εις την πολιορκίαν. Κατ' αρχάς εσυναλλάχθησαν, αλλ' έπειτα μη δυνάμενοι ν' απαντήσωσι το κρύος ουδέ κατ' αυτόν τον τρόπον, άφησαν διόλου την πολιορκίαν και μετέβησαν εις τας οικίας της Αράχωβας, όπου διενυκτέρευσαν άγρυπνοι, απαντώντες την υπερβολήν του κρύους με τας φωτίας και τον οίνον ⁽³³⁾. Οι Τούρκοι την νύκτα εκείνην ηδύναντο ν' αναχωρήσωσιν αβλαβείς ή με ολίγην ζημίαν προς όποιον μέρος ήθελον αποφασίσει· αλλ' οι αρχηγοί των δεν κατεδέχθησαν· έγγραψαν δε εις όλα τα πέριξ εχθρικά στρατόπεδα και εις τον ίδιον Κιουταχήν να τους πέμψωσιν όσον το δυνατόν ταχύτερον νέας δυνάμεις διά να διορθώσωσι το συμβάν εις αυτούς ατύχημα. Προ πάντων επέμεινε ο Κεχαγιάμπεης, ων φιλότιμος και επιστηριζόμενος εις την προς αυτόν αγάπην του Κιουταχή.

Την επομένην ημέραν, πριν ακόμη ανατείλη ο ήλιος, ο Καραϊσκάκης ετοποθέτησε περί τους εχθρούς όλον το Ελληνικόν στράτευμα, το οποίον δεν τους άφινε πλέον ουδέ κεφαλήν να προβάλωσιν έξω από το οχύρωμά των. Αφ' ού δε συνήχθησαν εις Αράχωβαν και όσοι είχαν απομείνη εις Δίστομον και όσοι ήσαν εις την πολιορκίαν των Σαλώνων και ήλθε και ο Δ. Μακρής με τους περί αυτόν, ο Καραϊσκάκης απέστειλε μέρος του στρατεύματος εις Ζεμενόν και μέρος εις την οδόν την φέρουσαν εις το μοναστήριον της Ιερουσαλήμ διά να εμποδίσωσι τας βοηθείας, αι οποίαι έμελλον να έλθωσιν εις τους εχθρούς. Άμα έφθασεν εις τα διάφορα Τουρκικά στρατόπεδα η είδησις του αποκλεισμού του Μουσταφάμπεη και Κεχαγιάμπεη και αι προσκλήσεις αυτών διά να δράμωσιν εις βοήθειάν των, διάφορα σώματα εκίνησαν προς Αράχωβαν· και από μεν το μέρος του Ζεμένου ήρχοντο έως οκτακόσιοι Τούρκοι οδηγούμενοι από τινα Αμπτουλάν Αλβανόν. Οι φυλάττοντες την διάβασιν ταύτην Έλληνες αποσυρθέντες εις τας δύο πλευράς, άφησαν τους εχθρούς να εισέλθωσιν εις

το στενόν, έπειτα εφορήσαντες από τας δύο πλευράς τους έτρεψαν εις φυγήν· εφόνευσαν υπέρ τους πενήκοντα, ήρπασαν μερικά φορτία και τους λοιπούς κατεδίωξαν ικανόν διάστημα προς την Δαύλειαν. Οι δε διά του μοναστηρίου της Ιερουσαλήμ ερχόμενοι δεν ετόλμησαν, ουδέ καν να δοκιμάσωσι την διάβασιν, αλλ' ελθόντες εις λόφον τινά όπου ήτον δυνατόν να τους ιδώσιν οι πολιορκούμενοι, επυροβόλησαν μόνον χωρίς να προχωρήσωσιν. Όταν οι πολιορκούμενοι είδον τον πυροβολισμόν, είτε διότι ήτον τούτο σύνθημα εξόδου, είτε διότι εμψυχώθησαν, εδοκίμασαν να εξέλθωσιν από το περίφραγμα των προς το μέρος της Ιερουσαλήμ. Από το κίνημα τούτο των εχθρών εταράχθησαν τινές των Ελλήνων, οι οποίοι εφύλαττον το προς τον Παρνασσόν μέρος, και ανακατώθησαν ως διά φυγήν. Αλλ' ο Καραϊσκάκης δραμών αυτοπροσώπως προς τούτο το μέρος, τους μεν Έλληνας εμψύχωσε, τους δε πολιορκουμένους αντέκρουσε και δεν άφησε να εξέλθωσιν. Μετά τούτο διευθύνθη αμέσως μέ τινας στρατιώτας προς το μέρος όπου επυροβόλησαν οι εχθροί, διά να απαντήσει και τούτων την ορμήν· αλλ' αυτοί δεν ετόλμησαν να προχωρήσωσι.

Οι Τούρκοι στενοχωρούμενοι μεγάλως από την έλλειψιν νερού και τροφών, απελπισθέντες του να λάβωσι βοήθειαν από τα πλησίον στρατόπεδα, επρόβαλον εις τον Καραϊσκάκη να τους συγχωρήση την έξοδον. Αυτός εδέχθη μεν το πρόβλημα τούτο, αλλ' εζήτησε να παραδοθώσιν εις αυτόν αι πόλεις Λεβαδείας και Σαλώνων και διά την ασφάλειαν της εκτελέσεως να μείνωσιν ενέχυρα εις αυτόν οι δύο αρχηγοί του εχθρικού στρατεύματος, ο Μουσταφάμπεης και ο Κεχαγιάμπεης. Οι αρχηγοί των Τούρκων ελπίζοντες ακόμη εις την βοήθειαν του Κιουταχή δεν εδέχθησαν τούτο το πρόβλημα, το οποίον και άλλως δεν εσυμβιβάζετο με την φιλοτιμίαν των και με την πολιτικήν της αυλής των.

Αλλ' η προσδοκωμένη βοήθεια του Κιουταχή δεν εφάινετο και ο καιρός προχωρών κατέστηεν αφορήτους τας ελλείψεις των· το δε χειρότερον, αι συμβάσαι βροχαί την 22, 23 και 24 του Νοεμβρίου και η παρακολουθήσασα χιών τους έφεραν εις τον έσχατον βαθμόν της απελπισίας. Και άλλο όχι μικρόν δυστύχημα τους κατετάραξε καθ' υπερβολήν. Ο Μουσταφάμπεης περιερχόμενος και εμψυχώνων τους Τούρκους, επήγεν εις έν μέρος, το οποίον εκτυπάτο συνεχέστερον από τους Έλληνας, και διά να ενθαρρύνη τους εν αυτό εκάθισε και ετουφέκιζεν ο ίδιος, αλλά μη προφυλαττόμενος όσον έπρεπε πληγώνεται εις την κεφαλήν από βόλι Ελληνικόν, το οποίον, ως ερχόμενον από μακρινόν μέρος, δεν εφάνη κατ' αρχάς θανατηφόρον, το κρύος όμως και η έλλειψις των αναγκαίων και της ανηκούσης περιποιήσεως το κατέστησαν τοιούτον, ώστε οι Τούρκοι, αν και ο Κεχαγιάμπεης τους ενεθάρρυνεν, ότι είν' αδύνατον να μην φθάση βοήθεια παρά του Κιουταχή, και τους παρεκάλει να επιμείνωσιν ολίγον ακόμη εις τα δεινά, δεν είχαν πλέον προθυμίαν να υπακούσωσιν· ήτον δε τω όντι τρομερά η κατάστασίς των. Περιωρισμένοι εις στενώτατον τόπον, του οποίου το έδαφος αποκατέστη λασπωδέστατον διά τας συνεχείς βροχάς και διά το πλήθος των

ζώων, τα οποία ήσαν κλεισμένα ομού με αυτούς, δεν ηδύναντο να έχωσι κανέν είδος αναπαύσεως, ουδέ καν να καθίσωσι και να εξαπλωθώσι· στερημένοι τροφών, ποτών και ξύλων, δεν είχαν κανέν μέσον του να αποφύγωσι την υπερβολήν της ψύχρας, η οποία από στιγμήν εις στιγμήν απέβαινε σημαντικωτέρα και επαισθητοτέρα. Πολλών είχαν ήδη βλαφή ηι πόδες από τον παγετόν και την υγρασίαν και ο θάνατος, ο οποίος είχε ήδη αρχίσει να ολιγοστεύη τον αριθμόν των, παρουσιαζόμενος ως απαραίτητος εις τα όμματα εκάστου, ενέπνεε τρομεράν αθυμίαν. Ό, τι όμως εκορύφωσε τας δυστυχίας των ήτον η υπερβολική χιών, η οποία άρχισε να πίπτη την 24 του Νοεμβρίου και τους επαπειλούσε να τους ενταφιάση ζωντανούς. Τοιαύτα δεινά μην ημπορούντες πλέον να υπομείνωσιν, ώρμησαν εις φυγήν προς το μοναστήριον της Ιερουσαλήμ. Έγεινε δε η αρχή από τους Γκέκηδες.

Η υπερβολή του χειμώνας, η οποία ηνάγκασε τους εχθρούς να αποφασίσωσι την φυγήν, έκαμε και τους Έλληνας να παραιτήσωσι τας περί το Τουρκικόν στρατόπεδον θέσεις των και να συνέλθωσιν εις τας οικίας της Αράχωβας· ολίγοι δε μόνον διέμεινον ως φυλακή. Συνέβη δε πριν της εξόδου των εχθρών να κοινοποιηθή ψευδώς ότι έφυγον οι πολιορκούμενοι. Οι Έλληνες έδραμον αμέσως προς το εχθρικόν στρατόπεδον, αλλ' ιδόντες ότι οι εχθροί διέμεινον εις τας θέσεις των, επέστρεψαν οπίσω εις τας κατοικίας των. Όταν δε συνέβη αληθώς η φυγή, πολλοί μη δίδοντες πίστιν δεν εξήλθον εις καταδίωξιν, μ' όλον ότι ο ίδιος Καραϊσκάκης εφώναξεν αναγγέλλων την φυγήν και παρακινών ονομαστί τους σημαντικωτέρους του στρατεύματος διά να εξέλθωσιν εις καταδίωξιν. Ο Γαρδικιώτης Γρίβας και ο Χριστόδουλος Χατζή Πέτρου, οι οποίοι ήσαν φυλακή κατ' εκείνην την ημέραν εις το μέρος όπου έκαμαν το κίνημα οι εχθροί, μη έχοντες περισσοτέρους των τριάκοντα στρατιωτών, δεν ηδυνήθησαν ν' απαντήσωσι την ορμήν των. Υποχωρήσαντες λοιπόν ολίγον κατώτερον της οδού και αναγγείλαντες εις τον Καραϊσκάκην το πράγμα, έμειναν ούτως, έως ού διέβη το πλειότερον μέρος των εχθρών. Έπειτα δε αφ' ού συνήλθον και άλλοι πολλοί ομού με αυτούς, ώρμησαν εις το μέσον των εχθρών και διεχώρισαν τους όπισθεν ερχομένους. Καταδιώκοντες δε τους φεύγοντας, εφόνευσαν όχι κατά σειράν τον πρώτον απαντώμενον, αλλ' όποιον έβλεπον ικανώτερον να διασωθή· τους δε λοιπούς τους άφινον θύματα των όπισθεν ακολουθούντων Ελλήνων. Δεν μετεχειρίσθησαν πυροβόλα διόλου εις ταύτην την συμπλοκήν, διότι αποκατέστησαν άχρηστα διά την υπερβολήν της χιόνος. Δύο ώρας προ της δύσεως του ηλίου έκαμαν αρχήν της φονικωτάτης ταύτης καταδίωξεως οι Έλληνες, επέμειναν δε έως μίαν ώραν της νυκτός, και τότε επέστρεψαν. Άλλος όμως εχθρός σκληρότερος επέπεσεν εις τους Τούρκους τους διαφυγόντας την Ελληνικήν μάχαιραν. Αδυνατισμένοι από την κακοπάθειαν και αποκαμωμένοι από την βίαν της φυγής και τον δρόμον, μόλις εκάθοντο διά ν' αναπαυθώσι, και αμέσως επάγωναν και δεν ήσαν πλέον ικανοί να σηκωθώσι και να κινηθώσιν, αλλ' απέθνησκον εις την οποίαν ήθελον ευρεθή στάσιν.

Ο Καραϊσκάκης, μη ακούων κρότον πυροβόλων εις την καταδίωξιν και επειδή οι φυλάττοντες τον προς το μοναστήριον δρόμον είχαν προ ολίγου αναχωρήσει από τας θέσεις των διά την υπερβολήν της ψύχρας, ενόμισεν ότι οι Τούρκοι διέφυγον αβλαβείς. Επαρακινούσε μ' όλον τούτο τους Έλληνας και τους απέστειλεν εις την καταδίωξιν· ήτον όμως εις μεγίστην αθυμίαν και λύπην. Τόσον δε παράδοξος του εφάνη η καταστροφή των εχθρών, όταν επιστρέφοντες τινές με λάφυρα την ανήγγειλαν, ώστε επήγε και ο ίδιος αρκετόν διάστημα διά να ίδη με τα ίδια του όμματα αν τω όντι ήτον τοιαύτη, οποίαν την περιγράφον. Οι φονευθέντες εκείνην την εσπέραν εχθροί ήσαν έως εξακόσιοι, επιάσθησαν δε και πολλοί ζώντες, αλλά μόλις έως πενήντα ημπόρεσε να διασώση ο Καραϊσκάκης· οι λοιποί όντες βλαμμένοι εις τους πόδας από το υπερβολικόν κρύος απέθανον μετ' ολίγον· εχάθησαν δε και οι δύο αρχηγοί του στρατοπέδου των εχθρών, και τας κεφαλάς των έφερον οι στρατιώται εις τον Καραϊσκάκην εις πίστωσιν. Ο Καραϊσκάκης ελπίζων πάντοτε ως ενδεχομένην την συμβάσαν καταστροφήν των εχθρών, είχεν υποσχεθή σημαντικάς αμοιβάς εις τον όστις ήθελε δυνηθή να συλλάβη ζώντα κανένα από τους δύο τούτους αρχηγούς, αλλά δεν επέτυχεν· επειδή ο μεν Κεχαγιάμπεης μη δυνάμενος να κάμη γνωστόν τον εαυτόν του εις τους Έλληνας διά την άγνοιαν της γλώσσης των, εφονεύθη ολίγον μακράν από το οχύρωμα των Τούρκων. Ο δε Μουσταφάμπεης είχεν αποκεφαλισθη εις τον καιρόν της εξόδου από τον ίδιον αδελφόν του, διά να μην συλληφθή ζων από τους Έλληνας, μη ων εις κατάστασιν να φύγη ομού με τους λοιπούς· την δε κεφαλήν του παρέδωκεν εις τινας των οικείων του διά να την λάβωσι μαζί των και να μη γενή γνωστός εις τους Έλληνας· αλλ' αυτοί μη δυνάμενοι, φαίνεται, να την διασώσωσι, την έρριψαν καθ' οδόν, όπου την εύρον οι στρατιώται οι οποίοι την μετεκόμισαν εις τον Καραϊσκάκην.

Απ' όλον το εχθρικόν σώμα, το οποίον υπερέβαινε τους χιλίους οκτακοσίους, μόλις διεσώθησαν έως τριακόσιοι και εκ τούτων όχι όλοι υγιείς. Εκυρίευσαν δε οι Έλληνες είκοσι τρεις σημαίας, όλας τας αποσκευάς και όλα τα ζώα των εχθρών. Μ' όλον ότι τρεις ημέρας κατά συνέχειαν οι Έλληνες διά την επιθυμίαν των λαφύρων περιήρχοντο ερευνώντες εις τα μέρη όπου ήτον ελπίς ότι διεσπάρησαν οι εχθροί, πολλά πτώματα δεν ευρέθησαν, διότι εσκεπάσθησαν από την χιόνα, και τούτο έδωκεν αιτίαν να υποτεθή κατ' αρχάς η φθορά των εχθρών όχι τόσον μεγάλη, όσον πραγματικώς ήτον· ακολουθως όμως, λυομένης της χιόνος και ανακαλυπτομένων των πτωμάτων, εγνώσθη το μέγεθος της φθοράς των εχθρών. Από δε τους Έλληνας καθ' όλον το διάστημα της πολιορκίας και την έξοδον των εχθρών εφονεύθησαν μόνον δώδεκα και επληγώθησαν έως είκοσι (³⁴).

Ο Καραϊσκάκης αφ' ού διένειμεν εις τους ανδραγαθήσαντας αναλόγους αμοιβάς ως προς τα ολίγα μέσα τα οποία είχεν εις την εξουσίαν του, διέταξε να εγερθή τρόπαιον εις Αράχωβαν από τας κεφαλάς των Τούρκων εν είδει

πύργου. Το έργο του, λείψανον της βαρβαρότητας των ηθών, δεν έκρινε δι' άλλον λόγον αναγκαίον να το μεταχειρισθή, ειμή να κάμη να φανώσιν ένοχοι εις τους Τούρκους οι κάτοικοι του χωρίου και να χάσωσι την ελπίδα του να υποταχθώσι πάλιν εις τους εχθρούς (35). Επέγραψαν δε εις αυτό· «ΤΡΟΠΑΙΟΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΒΑΡΒΑΡΩΝ». Εις τας δύο πλευράς του έχοντος την επιγραφήν ταύτην λίθου ετέθησαν αι κεφαλαί του Κεχαγιάμπεη και Μουσταφάμπεη.

Μετά την καταστροφήν ταύτην των εχθρών απεφάσισε να οχυρώση την Βελίτζαν με στρατιωτικήν δύναμιν επί σκοπώ του να βλάψη τους εις Δαύλειαν εχθρούς και να δυνηθή να συνεννοηθή με τα Ολύμπια στρατεύματα, προς τα οποία είχε γράψει και κατ' ευθείαν και διά μέσου της Κυβερνήσεως διά να επανέλθωσι πάλιν εις Ταλάντιον. Έστειλε δε πρώτον τον Γ. Δυωβουνιώτην, Ι. Ρούκην και Χ. Περραιβόν με τριακοσίους στρατιώτας, οι οποίοι διέβησαν την νύκτα πλησίον της Δαύλειας, μ' όλον ότι εστρατοπέδευεν εις αυτήν σημαντική εχθρική δύναμις. Ο δε Καραϊσκάκης αφ' ού ωχύρωσε το Δίστομον, διορίσας εις αυτό το σώμα του Κώστα Μπότζαρη, οδηγούμενον από τον Ιωάννην Μπαϊρακτάρην, και τοποθετήσας Λειβαδίτας τινάς οπλαρχηγούς, αφ' ού έστειλεν εις Σάλωνα την αναγκαίαν προς πολιορκίαν δύναμιν υπό τον Γεώργιον Δράκον (36), αυτός με όλον το λοιπόν στράτευμα διαβάς από την Αγόριανην και Σουβάλαν μετέβη την 30 Νοεμβρίου εις Βελίτζαν.

Απεφάσισε να διατρίψη μερικάς ημέρας αυτόθι, πρώτον μεν διότι ήλπιζε να επανέλθωσιν οι Ολύμπιοι, μετά των οποίων ενούμενος ήλπιζε να εμποδίση ολοτελώς την διά ξηράς διάβασιν εχθρικών στρατευμάτων και τροφών, και δεύτερον διότι επεθύμει να προξενήση τινά βλάβην εις τα διαβαίνοντα εκείθεν εχθρικά στρατεύματα. Αλλά το μεν της επιστροφής των Ολυμπίων σχέδιον, αν και εξητήθη επιμόνως, δεν έλαβεν έκβασιν, ει μη μετά δύο μήνας και τότε πάλιν χωρίς καρπόν· δεν απέβη όμως ματαία η εις Βελίτζαν διατριβή του, όσον διά το δεύτερον επειδή εκέρδησε νίκην όχι ασήμαντον.

Την πέμπτην του Δεκεμβρίου ανηγγέλθη από τας σκοπιάς ότι έμελλε να διαβή διά της Φοντάνας εκείνην την ημέραν έν σώμα εχθρών υπό τον Οσμάντην Κόρτζαν, συνιστάμενον από επτακοσίους περίπου στρατιώτας εκτός των υπηρετών και των ακολουθούντων ως έμποροι το στρατόπεδον. Ο Καραϊσκάκης διώρισε τους μεν πεζούς να κρυφθώσιν εις τα ερείπια του Τουρκοχωρίου, όπου εσυμπέραιναν ότι έμελλον να διευθυνθώσιν οι εχθροί διά να μείνωσι την νύκτα, το δε ιππικόν να προχωρήση εις τα πλάγια της οδού, από την οποίαν ήρχοντο οι εχθροί, ώστε να τους εμποδίση την επιστροφήν, όταν ήθελον κτυπηθή από τα έμπροσθεν. Αλλά το σχέδιον δεν επέτυχεν εντελώς διά την ανυπομονησίαν των κεκρυμμένων εις τα ερείπια. Ενώ οι εχθροί ήρχοντο εξαπλωμένοι κατά μήκος ως μία σειρά, καθώς ήτον επόμενον διά την στενότητα της οδού, μόλις εφάνη η εμπροσθοφυλακή, και οι εις το Τουρκοχώριον Έλληνες εβγήκαν από τας ενέδρας των. Οι

προπορευόμενοι Τούρκοι μη όντες έτοιμοι διά πόλεμον, διάτι δεν ήλπιζον Ελληνικήν δύναμιν εις εκείνο το μέρος, ωπισθοδρόμησαν αμέσως· αφ' ού όμως ενώθησαν με τους όπισθεν ερχομένους και συνεκεντρώθησαν οπωσούν, αντεστάθησαν εις τους Έλληνας, αλλά μετά μισής ώρας συμπλοκήν πολεμούμενοι κατά πρόσωπον μεν από τους πεζούς, εις το πλάγιον δε από το ιππικόν, ετράπησαν εις φυγήν προς το μέρος από το οποίον ήρχοντο, η στενότης όμως της οδού και οι Έλληνες επιδιώκοντες δεν τους εσυγχώρησαν να διασώσωσιν εκ των οκτακοσίων φορτηγών, τα οποία έφερον μεθ' εαυτών, ειμή πολλά μικρόν αριθμόν· εφονεύθησαν δε εις τον τόπον της μάχης και καθ' οδόν έως πενήκοντα, εν οϊς και τινες χριστιανοί ακολουθούντες ως υπηρετάι τους εχθρούς.

Το δυστύχημα τούτο των Τούρκων ανηγγέλη και εις τους εις Δαύλειαν στρατοπεδεύοντας· αλλ' ούτοι μη πιστεύοντες, απέστειλαν διακοσίους περίπου ιππείς διά να παρατηρήσωσι και να λάβωσιν ακριβή πληροφορίαν περί του πράγματος. Ο Καραϊσκάκης ιδών αυτούς διευθυνομένους προς το Τουρκοχώριον και υποθέτων ότι έμελλον να διαβώσι διά της Φοντάνης, παρέλαβε μεθ' εαυτού τινάς των ιππέων και έως τριακοσίους πεζούς και μετέβη εις Τουρκοχώριον, όπου κρύψας όλους εις τα ερείπια του χωρίου, τους διέταξε να περιμένωσιν, έως ου να πλησιάσωσιν οι εχθροί. Οι εχθροί όμως υποπτεύσαντες φαίνεται, δεν επλησίασαν ολοτελώς, αλλά κατασκοπεύοντες τον τόπον και περιεργαζόμενοι μακρόθεν, άμα απήντησαν τινά πτώματα της προλαβούσης μάχης, βεβαιωθέντες εξ αυτών περί του συμβάντος και φοβηθέντες, ωπισθοδρόμησαν αμέσως με βίαν. Οι Έλληνες ώρμησαν καταδιώκοντες, αλλά δεν ήτον δυνατόν να τους φθάσωσι φεύγοντας ούτω δρομαίως· μόλις οι ταχύτεροι των ιππέων και πεζών επλησίασαν και ακροβολισθέντες ολίγον διελύθησαν διά την επελθούσαν νύκτα.

Ο Καραϊσκάκης βλέπων ότι διαμένων εις ταύτα τα μέρη δεν ηδύνατο να οικονομή τροφάς διά το στρατόπεδον και επειδή απελπίσθη του να ιδη ανανεουμένην την εις Ταλάντιον εκστρατείαν των Ολυμπίων, απεφάσισε να μεταβή εις Νέας Πάτρας, όπου και τροφάς αφθόνους έμελλε να εύρη και Τούρκοι ήσαν ολίγοι. Εκτός τούτων ήλπιζεν ότι η εκστρατεία αύτη έμελλε να ελευθερώση χωρίς πόλεμον και τας επαρχίας των Κραβάρων, Λιδωρικίου και Καρπενησίου, διάτι επερικυκλώνοντο τρόπον τινά από τα Ελληνικά στρατεύματα. Όθεν αφήσας εις φύλαξιν της Βελίτζας τον Ρούκην, τον Νάκον Πανουργιάν και τον Χ. Περραιβόν, αυτός με όλον το λοιπόν στράτευμα εκίνησε την δεκάτην του Δεκεμβρίου. Αλλ' αφ' ης ώρας εβγήκεν από το χωρίον μία ραγδαιοτάτη βροχή δεν έκαμε διόλου διακοπήν έως το εσπέρας και, το χειρότερον, δεν υπήρχε κανέν χωρίον, όπου να μείνωσι την νύκτα οι στρατιώται και να λάβωσι τινά περιποίησιν διά το κρύος και τον κόπον. Οι προπορευόμενοι επροχώρησαν έως να εύρωσιν αρμόδιον τόπον διά να κατασκηνώσωσιν, οι δε όπισθεν ερχόμενοι μη δυνάμενοι να καταφθάσωσι τους έμπροσθεν απεκόπτοντο, και η νύκτα, η οποία κατέλαβε

τους περισσότερους εις τον δρόμον, κατέστησε δυσκολωτέραν την πορείαν. Προσέτι ο προκείμενος ποταμός της Γραβιάς (Κηφισός), του οποίου το ρεύμα είχεν ήδη εξογκωθεί, ώστε υπερέβαινε τας ζώνας των διαβαινόντων, εδυσκόλευσε μεγάλως τους Έλληνας. Τέλος πάντων όμως ετοποθετήθησαν εις τινα δρυμόνα πλησίον του ποταμού και ανάψαντες φωτιάς, επεριποιούντο εαυτούς. Καταγανακτησμένοι όμως από την κακοπάθειαν και τον κόπον, εξεθύμουν εις ύβρεις κατά του Καραϊσκάκη· αυτός όμως εφάνη πολύ περιποιητικώτερος και φιλοφρονέστερος εκείνην την νύκτα απ' ό, τι εκ φύσεως ήτον, και περιερχόμενος τας συνοικίας των στρατιωτών τους ενεθάρρυνε, φιλοφρονούμενος και δεξιούμενος αυτούς και παρακινών και συμπράττων εις το ν' ανάψωσι φωτιάς· ώστε η κατ' αυτού αγανάκτησις εξαλείφθη διόλου, και αφ' ού μάλιστα έπαυσεν η βροχή και άναψαν τας φωτιάς, απέδωκαν την αιτίαν όπου φυσικά ανήκε να την αποδώσωσιν, εις την αχρειότητα του καιρού. Επνίγησαν εκείνην την νύκτα εις την διάβασιν του ποταμού δώδεκα στρατιώται, απέθανον δε από το κρύος δύο, και αν η βροχή δεν ήθελε παύσει ογλήγορα, πολλοί ήθελον αποθάνει από το κρύος.

Ο Καραϊσκάκης βλέπων ότι το στράτευμα κακοπαθήσαν τοιουτοτρόπως είχεν ανάγκην αναπαύσεως, απεφάσισε να το μεταβιβάση, εις τα χωρία Σουβάλας και Αγόριανης, όπου και μετέβη την ερχομένην ημέραν. Ενώ δε διέτριβεν αυτόθι, αναγγέλλεται εις αυτόν ότι ο Ομέρ πασάς ο Καρυστινός ετοιμάζει εκστρατείαν διά να υπάγη εις βοήθειαν των εις Σάλωνα αποκλεισμένων. Όθεν δεν ενέκρινε ν' ακολουθήση το κατά των Νέων Πατρών επιχείρημα, αλλ' επέστρεψεν εις Αράχωβαν την 15 του Δεκεμβρίου ομού με όλην την στρατιάν.

Η ετοιμασία των εχθρών εγένετο βραδυτάτη, και ο Καραϊσκάκης μη θέλων ν' αφήνη αργόν το στράτευμα, απεφάσισε να μεταβή προς τας επαρχίας Λιδωρικίου και Κραβάρων διά να καθάριση και αυτάς τας επαρχίας από τους εχθρούς και διά να ζωοτροφήση το στρατόπεδον, χωρίς να απομακρυνθή πολύ από τα Σάλωνα και το Δίστομον, όπου, όταν ήθελε τύχει να γένη κίνημα παρά των εχθρών, επεθύμει να καταφθάση εις βοήθειαν. Επειδή δε, αν και έλαβεν ανταποκρίσεις με τον Σεφάκαν ⁽³⁷⁾ και άλλους εκείνων των μερών οπλαρχηγούς, υπώπτευε μ' όλον τούτο ότι ημπορούσαν να εναντιωθώσιν, διέταξε τον Δ. Μακρήν με πεντακοσίους στρατιώτας να εισέλθη εις την επαρχίαν Λιδωρικίου και να τοποθετηθή εις το χωρίον Γρανίτζαν, να περιμείνη δε εκεί νέας διαταγάς, αν απαντήση αντίστασιν, να συνεννοηθή δε μετά του Σεφάκα διά να κινηθώσιν εκ συμφώνου κατά των εχθρών. Άμα έφθασεν εις Γρανίτζαν ο Μακρής ειδοποίησε τον Σεφάκαν, ευρισκόμενον κατ' εκείνας τας ημέρας εις Αρτοτίαν, διά να έλθη να συνομιλήσωσιν ο δε Σεφάκας απεκρίθη, ότι επειδή εξήλθεν έν σώμα εχθρών από Ναύπακτον και εστρατοπέδευσεν εις Κλημάκι με σκοπόν να προβή προς τα Σάλωνα, τα στρατεύματα νομίζει αναγκαίον να διευθυνθώσι προς εκείνο το μέρος, όπου θέλει διευθυνθή και αυτός ο ίδιος· διά να ανταμωθώσι δε κρίνει αρμοδιώτερον τρόπον τα Στελιώτικα Ρουπάκια, όπου

αυτός θέλει υπάγει και θέλει τους περιμείνει. Ελθόντες λοιπόν αμφοτέροι την επομένη ημέραν εις την θέσιν ταύτην, έκαμαν το σχέδιον του κινήματός των, και ο μεν Ξύδης και Καλύβας με διακοσίους πενήκοντα στρατιώτας εστάλησαν εις Κράβαρα διά να καταδιώξωσιν έν εχθρικών μικρόν σώμα ευρισκόμενον εις Λουμπουτινά, το δε λοιπόν στράτευμα απεφασίσθη να τοποθετηθή εις Παλαιοζάρι διά να απαντήσει την πρόοδον των εκ Ναυπάκτου εξελθόντων εχθρών.

Αλλ' ενώ, διαλυθείσης ταύτης της συνελεύσεως, οι μεν περί τον Ξύδην και Καλύβαν εκίνησαν προς το μέρος όπου διωρίσθησαν, οι δε λοιποί εμβήκαν εις τον δρόμον τον προς το Παλαιοζάρι και διέβησαν τον Μόρνον ποταμόν, αναγγέλλεται ότι έρχεται κατόπιν και ο Καραϊσκάκης και ότι εκείνην την νύκτα έμελλε να μείνη εις το στενόν του Βελούχοβου. Ο μεν Σεφάκας λοιπόν εγύρισε προς αυτό το μέρος διά να προϋπαντήσει τον αρχηγόν, ο δε Μακρής με τους περί αυτόν μετέβη εις Παλαιοζάρι, όπου έφθασε και ο Καραϊσκάκης την ερχομένην ημέραν ομού με όλον το στράτευμα και το ιππικόν.

Επειδή δε οι περί τον Ξύδην και Καλύβαν ανταποκριθέντες με τους κατοίκους των Κραβάρων και τον τότε αρχηγόν των όπλων αυτών Μακρυγιάννην (³⁸), πληροφορήθησαν ότι δεν ήσαν ούτοι πρόθυμοι να κινηθώσι κατά των Τούρκων, ειδοποίησαν αμέσως τον Καραϊσκάκη και εζήτησαν και άλλην βοήθειαν διά να βιάσωσι τρόπον τινά τους κατοίκους, αν θελήσωσι να υπερασπισθώσι τους εχθρούς. Ο Καραϊσκάκης διώρισεν αμέσως τον στρατηγόν Μακρήν ομού με όλους τους συν αυτό διά να υπάγη εις βοήθειαν των μετά του Ξύδη και Καλύβα. Αλλ' ενώ αυτοί πλησίαζον εις Βιτολίσταν, οι μετά του Ξύδη είχαν ήδη κινήσει διευθυνόμενοι εις Λουμπουτινά, όπου ήσαν τοποθετημένοι έως ογδοήκοντα Τούρκοι. Όταν οι Έλληνες πλησίασαν εις το χωρίον τούτο, οι Τούρκοι ειδοποιηθέντες από τους κατοίκους, έβγαινον από τας οικίας και έφευγον προς Ναύπακτον. Οι Έλληνες εφορμήσαντες κατ' αυτών τους διέκοψαν εις δύο και μέρος μεν το μεγαλύτερον διέφυγεν εις Ναύπακτον, μερικοί δε έως είκοσι αναγκασθέντες να οπισθοδρομήσωσιν, εκλείσθησαν εις δύο οικίας. Ταύτα μαθών ο Μακρής μετέβη την ερχομένην ημέραν εις Λουμπουτινά και περικλείσας αυστηρώς τους εχθρούς, τους ηνάγκασε να παραδοθώσι και αφοπλίσας αυτούς τους απέστειλεν εις τον Γενικόν αρχηγόν.

Τα εις Λουμπουτινά συνελθόντα στρατεύματα διατρέψαντα αυτόσε τρεις ημέρας, διαιρέθησαν εις δύο· το έν σώμα υπό τον Καλύβαν και Ξύδην μετέβη εις Αμόρανην εναντίον ενός αποσπάσματος εχθρών, το οποίον έφυγεν εις Ναύπακτον, άμα είδεν ερχομένους τους Έλληνας. Το έτερον δε υπό τον Μακρήν μετέβη εις Πλάτανον και μετ' ολίγας ημέρας ο μεν Μακρής μετέβη εις Ζυγόν, έχων μόνον τους ιδίους αυτού στρατιώτας, το δε λοιπόν σώμα, το οποίον ήτον υπό τον Νικολάκη Κοντογιάννην, διευθύνθη

εις Αρτοτίαν, όπου ήτον διατεταγμένον να περιμείνη νέας διαταγάς του Αρχηγού.

Το σώμα των εις Κλημάκι στρατοπεδευμένων εχθρών εσύγκειτο από χιλίους οκτακοσίους περίπου Τούρκους και Χριστιανούς, εν οίς ήσαν και ο Ανδρέας Ίσκου, ο Σωτήρης Στράτος και ο υιός του γνωστού διά την τουρκολατρείαν Σαδήμα, εσκόπευε δε να διαβή από τα Σάλωνα και να υπάγη εις τον Κιουταχίν· αλλ' ο ερχομός των Ελληνικών στρατευμάτων εματαίωσε το σχέδιόν των. Ο Καραϊσκάκης δοκιμάζων τας δυνάμεις των επροκαλείτο αυτούς εις μάχην, αλλ' αυτοί δεν εξήρχοντο από τα οχυρώματά των. Μη θέλων δε να εφορμήση αυτός κατ' αυτών, διά να μη βλαφθώσιν οι Έλληνες, και επειδή συνέβησαν πολλαί βροχαί και κακοκαιρίαί, δεν ηδυνήθη να κάμη κανέν κίνημα ή στρατήγημα, αλλ' έμεινεν αργός εις τας θέσεις του, έως ού οι Τούρκοι απελπισθέντες του να δυνηθώσι να προχωρήσωσιν, απεφάσισαν να επιστρέψωσιν εις Ναύπακτον. Ενώ δε ετοιμάζοντο διά την αναχώρησιν, ο Καραϊσκάκης εκινήθη μ' όλον το στρατεύμα κατ' αυτών. Τούτο ιδόντες οι Τούρκοι, ούτε να διαβώσι τον Μόρνον ποταμόν ετόλμησαν, φοβούμενοι την καταδίωξιν των Ελλήνων, ούτε να εξέλθωσιν από τα οχυρώματά των διά πόλεμον, αν και οι Έλληνες επλησίαζον εις αυτούς και τους επροσκαλούσαν εις μάχην. Εβγήκε μόνον το ιπικόν των κατά των Ελλήνων, αλλά καταδιωχθέν εκρύβη και αυτό υπό τα οχυρώματά των. Τελευταίον, ελθούσης της νυκτός, χωρίς να γένη κανέν σημαντικόν έργον ⁽³⁹⁾ οι μεν Έλληνες επέστρεψαν εις τας θέσεις των, οι δε Τούρκοι διέβησαν τον ποταμόν, τον οποίον προτάξαντες ως φραγμόν κατά των Ελλήνων εστρατοπέδευσαν.

Ο Καραϊσκάκης μη έχων τροφάς διά το στρατόπεδον ηθέλησε να μεταχειρισθή τα εκ των δεκάτων της επαρχίας Λιδωρικίου γεννήματα, συναγμένα παρά του Σεφάκα και εναποτεθειμένα εις αποθήκας. Αλλ' ο Σεφάκας προβάλλον ότι εχαρίσθησαν από τον Κιουταχίν εις αυτόν, δεν ήθελε να συγκατατεθή· ο αρχηγός αφ' ενός μέρους παρουσιάζων εις αυτόν την ανάγκην του στρατοπέδου, αφ' ετέρου δε υποδεικνύων την βίαν, επέμενεν έως ού τελευταίον ο Σεφάκας έδειξεν ότι επείσθη να δώση μέρος διά τροφήν του στρατοπέδου. Εις την φιλονεικίαν ταύτην ο Σεφάκας, υποθαλπόμενος από τους Σουλιώτας, τους οποίους ηδυνήθη να ελκύση προς το μέρος του, εναντιώθη με πολλήν σκληρότητα εις τον Καραϊσκάκη, ώστε είπον αμοιβαίως ο εις προς τον άλλον πολλά σκληρούς και πειρακτικούς λόγους.

Ο Σεφάκας έχων σταθεράν απόφασιν να εναντιωθεί εις τον Καραϊσκάκη διά τα γεννήματα και έχων ανάγκην υποστηρίξεως, αφ' ού ματαίως εξήτησε την συνδρομήν πολλών στρατηγών και αξιωματικών εκ των μετά του Καραϊσκάκη, κατώρθωσε να επιτύχη τούτο από τους Σουλιώτας αρχηγούς· οι αρχηγοί ούτοι και προ πάντων ο Λάμπρος Βείκος, ο οποίος εθεωρείτο κατ' εκείνην την εποχήν ως ψυχή αυτού του σώματος, ενηγκαλίσθησαν

προθύμως του Σεφάκα το πρόβλημα και αντέστησαν προφανώς εις τον Καραϊσκάκη. Ο Σεφάκας διά να κάμη στερεωτέρας τας μετ' αυτών σχέσεις του, τους επροσκάλεσεν εις Αρτοτιναν, όπου είχε την κατοικίαν του, και παρεκάλεσε τον Λάμπρον Βέικον διά να γένη ανάδοχος του νεογεννήτου τέκνου του. Ενώ λοιπόν αυτοί ενησχολούντο εις ταύτα, ο Καραϊσκάκης σκοπεύων να μεταβή εις τα μέρη της Λεβαδείας, απεφάσισε να συστήση στρατόπεδα εις τα περίξ της Ναυπάκτου διά να προφυλάξη τας επαναστατημένες επαρχίας. Διώρισε λοιπόν τον μεν Γιώτην Δαγκλήν εις Βελβίτζενα, τον δε Γιαννούσην εις Παλαιοζάρι· έστειλε συγχρόνως και τον Δήμον Τζέλιον εις Λεσίνοι διά να πιάση αυτήν την νήσον και να την κάμη κέντρον τρόπον τινά των κατά την Δυτικήν Ελλάδα κινήματων. Αυτός δε εφοδιάσας το στράτευμα με τροφάς τας οποίας έλαβεν από τας αποθήκας του Σεφάκα, εκίνησε διά της ποταμιάς Λιδωρικού προς Μαυρολιθάρι, ειδοποιήσας συγχρόνως και τους Σουλιώτας αρχηγούς διά να συνακολουθήσωσιν. Αλλ' αυτοί δεν ηθέλησαν να έλθωσιν ομού με αυτόν· μετέβησαν δε κατ' ευθείαν εις Σάλωνα.

Ο Καραϊσκάκης απεφάσισε να διαβή πλησίον της επαρχίας Νέων Πατρών με την ελπίδα να δυνηθή να λάβη τροφάς από αυτήν· είχε δε γράψει προς τους κατοίκους αυτής, ότι αν δεν ήθελον προμηθεύσει τροφάς εις το στρατόπεδον, ήθελε κινηθή κατ' αυτών. Οι Τούρκοι ήσαν αδύνατοι κατ' εκείνην την εποχήν και ήθελεν επιτύχει να τους διώξη, αν ήθελε κάμει κίνημα κατ' αυτών· επειδή όμως είχε προσκληθή παρά της Διοικήσεως διά να μεταβή εις την Αττικήν, όπου εκινδύνευεν η Ακρόπολις, δεν έκρινε συμφέρον να βραδύνη περιπλεκόμενος εις τοιούτον σημαντικόν επιχείρημα. Όθεν αφήσας ένα επιστάτην εις Λάζον διά να λάβη τας παρά των κατοίκων της επαρχίας ταύτης διά συγκαταθέσεως των Τούρκων αποστελλομένας τροφάς και να τας εναποθέση διά μελλούσας χρείας, αυτός διέβη από το Μαυρολιθάρι και έφθασε την δεκάτην ογδόην του ιδίου μηνός εις Βελίτζαν. Καθ' οδόν είχε μάθει ότι οι εις Τουρκοχώριον εστρατοπεδευμένοι εχθροί είχαν αναχωρήσει. Υποπτεύων λοιπόν μήπως διά της Γραβιάς υπάγουν εις βοήθειάν των εις Σάλωνα πολιορκουμένων, επετάχυνε την οδοιορίαν του προς την Γραβίαν διαβαίνων όμως από το μέρος τούτο εβεβαιώθη ότι οι εχθροί δεν επέρασαν εις Σάλωνα. Όταν τέλος έφθασεν εις Βελίτζαν, εβεβαιώθη θετικώς ότι οι εχθροί επήγαν εις Δίστομον, όντες έως τέσσαρες χιλιάδες τον αριθμόν και έχοντες επί κεφαλής τον Ομέρ πασάν.

Ο Καραϊσκάκης υποπτεύων μήπως συμβή τι απευκαίον εις τους εις Δίστομον, όντας ολίγους ως προς τοιαύτην εχθρικήν δύναμιν, απεφάσισε να υπάγη εις βοήθειάν των αμέσως· εσχεδιάσεν όμως να πράξη και καθ' οδόν κανέν αξιόλογον έργον. Απέστειλε λοιπόν πεζοδρόμον (εις τον οποίον υπεσχέθη πλουσίαν αμοιβήν, αν εν καιρώ εκπληρώση τα παραγγελόμενα) διά να ειδοποιήση, τους εις Δίστομον Έλληνας ότι έμελλεν εκείνην την νύκτα να υπάγη εις βοήθειάν των και ότι έμελλε να επιπέση εις το εχθρικόν στρατόπεδον. Παρεκινούσε δε και αυτούς να μένωσιν άγρυπνοι και να ήναι

έτοιμοι ώστε, άμα ακούσωσι την συμπλοκήν, να εξέλθωσιν από τας οικίας κατά των εχθρών. Περί την δεκάτην ώραν της ημέρας εκίνησεν από Βελίτζαν με τετρακοσίους στρατιώτας και αξιωματικούς. Ήσαν δε όλοι πεζοί κατά παραγγελίαν του αρχηγού, και τούτο διά να μην εννοηθώσιν από τους εις Δαύλειαν στρατοπεδεύοντας εχθρούς, όθεν αναγκαίως έπρεπε να διαβώσι· δεν ηθέλησεν ουδέ ο ίδιος να λάβη ίππον, μ' όλον ότι όλοι τον παρεκίνησαν επιμόνως. Διά το βαθύ της νυκτός σκότος, διά την ανωμαλίαν των δρόμων και διά τας πολλές περιστροφάς, μόλις δυο ώρας πριν εξημερώση επλησίασαν εις το εχθρικόν στρατόπεδον, χωρίς να εννοηθώσι διόλου από τους φύλακας, και εμβαίνουν εις αυτό φωνάζοντες και τουφεκίζοντες. Αλλ' επειδή δεν είδον να γένη ταυτοχρόνως κανέν κίνημα και από τους εις Δίστομον κατά την παραγγελίαν του Καραϊσκάκη, δεν επέμειναν εις μάχην, αλλά διαβάντες διά μέσου των σκηνών του εχθρού τουφεκίζοντες, έφθασαν εις Δίστομον. Οι εχθροί δεν ετόλμησαν να εξέλθωσι κατ' αυτών, περιορίσθησαν δε μόνον εις το να φωνάζωσι και να τουφεκίζωσι από τας σκηνάς των. Από τους Έλληνας εφονεύθησαν μόνον δύο και αιχμαλωτίσθη εις, των δε εχθρών η ζημία κυρίως μεν δεν έγεινε γνωστή, πιθανολογείται όμως να ήτον όχι μικρά. Οι εις Δίστομον δεν εκινήθησαν κατά του εχθρικού στρατοπέδου, διότι ο πεζοδρόμος δεν υπήγεν εν καιρώ να τους γνωστοποιήση την παραγγελίαν του Καραϊσκάκη· ελυπήθησαν μεγάλως διότι δεν ηδυνήθησαν να συμπράξωσιν εις έν σχέδιον, το οποίον έμελλεν ίσως να επιφέρη τον όλεθρον του εχθρού. Ο Ομέρ πασσάς, αρχηγός των Τούρκων εις την εκστρατείαν ταύτην, τόσον εξεπλάγη διά την αιφνίδιον παρουσίαν του Καραϊσκάκη και διά το τόσον τολμηρόν τούτο επιχείρημα, ώστε την επομένην ημέραν τους μεν στρατιώτας, τους όντας εις νυκτερινήν φυλακήν, απεκεφάλισε διότι δεν ενόησαν την διάβασιν των Ελλήνων, εις δε τας θέσεις του ωχυρώθη καλλίτερον και συγχρόνως έστειλε και διά νέαν βοήθειαν, ως από αυτομόλους εγένετο φανερόν.

Ενταύθα ας οπισθοδρομήσωμεν ολίγον διά να αναφέρωμεν τι έπραξεν ο Ομέρ πασάς, άμα έφθασεν εις Δίστομον, και πώς τον αντέκρουσαν οι φυλάττοντες ταύτην την θέσιν Έλληνες. Ο Ομέρ πασάς διωρίσθη να υπάγη να λύση την πολιορκίαν Σαλώνων, αλλ' επειδή δεν ετόλμα να εισβάλη εις ταύτην την επαρχίαν, αφίνων τρόπον τινά εις τα οπίσθιά του τους εις Δίστομον Έλληνας, απεφάσισε να κινηθή πρώτον κατ' αυτών διά να τους καταστρέψη και να κάμη ασφαλή την διάβασιν του. Ετοιμάσας λοιπόν τας δυνάμεις του μετέβη την δεκάτην έκτην του Ιανουαρίου εις Δίστομον, πλησίον του οποίου και εστρατοπέδευσε. Θέλων δε να δοκιμάση τας δυνάμεις των Ελλήνων και να οδηγηθή επομένως εις την οποίαν εμελέτα να κάμη επίθεσιν, έπεμψεν έν σώμα πεζών και ιππέων διά να ακροβολισθή με αυτούς. Ιδών δε ότι αι δυνάμεις ήσαν ολιγώταται, απεφάσισε να κάμη την επομένην ημέραν γενικήν εις το χωρίον έφοδον.

Άμα ανέτειλεν ο ήλιος, ήρχισεν ο κανονοβολισμός· έν μέγα κανόνιον, τοποθετημένον ολίγον μακρύτερον βολής τουφεκίου από το χωρίον,

διευθύνετο ως επί το πλείστον εις τον κατά πρόσωπον του χωρίου τότε νεωστί κατασκευασθέντα πύργον. Αφ' ού έγεινεν ικανή βλάβη τόσον εις αυτόν, καθώς και εις άλλας τινάς οικίας, εδόθη το σημείον της εφόδου. Όλοι οι εχθροί αλαλάζοντες και τουφεκίζοντες επιπίπτουν εις το χωρίον από τρία διάφορα μέρη· από μεν τα δεξιά οι Αλβανοί, έχοντες επί κεφαλής τον Καρεμφίλμπεην, αδελφόν του εις Αράχωβαν φονευθέντος Μουσταφάμπεη, από δε τα αριστερά οι Γκέκηδες υπό τον Οσμάν πασάν, κατά πρόσωπον δε αυτός ο Ομέρ πασάς με τους Χαλντούπηδες. Όλοι εισήλθον ταυτοχρόνως εις το χωρίον και εκυρίευσαν τας πλειοτέρας οικίας, τας οποίας δεν εδύναντο να κατέχωσιν οι Έλληνες, ως όντες ολίγοι. Εφώρμησαν έπειτα και εις εκείνας, εις τας οποίας ήσαν κλεισμένοι οι Έλληνες, ώστε κατήντησαν εις μερικός ν' αποσπώσι τα ξύλα της στέγης και να κρημνίζωσι τας κεραμίδας. Από τους φυλάττοντας την επί του λόφου εκκλησίαν Έλληνας (επειδή δεν επήγαν κατ' αυτών εχθροί) κατέβησαν μερικοί προς βοήθειαν των πολεμούντων εις τας οικίας. Συνέβη ταυτοχρόνως να φονευθή και εις σημαντικός Τούρκος από τους κατά πρόσωπον προσβαλόντας, ώστε είτε διά το έν, είτε διά το άλλο συμβεβηκός δειλιάσαντες οι εχθροί ετράπησαν εις φυγήν, και οι Έλληνες εξελθόντες από τας οικίας τούς κατεδίωξαν ολίγα βήματα προς το στρατόπεδόν των· δεν επρόλαβον όμως να φύγωσι συγχρόνως και οι από τα δεξιά προσβαλόντες και διά τούτο, ως μείναντες ύστεροι, εξημιώθησαν περισσότερο από τους λοιπούς. Περί το εσπέρας έφθασεν από Σάλωνα και ο Γεώργιος Δράκος, ο οποίος ορμήσας αμέσως κατά των υπό τον Καρεμφίλμπεην Αλβανών, τοποθετημένων επί του προς τα δεξιά του Διστόμου λόφου, τους ηνάγκασε να φύγωσι και να τοποθετηθώσι πλησίον του στρατοπέδου των. Εις ταύτην την μάχην οι φονευμένοι των εχθρών ήσαν πολλοί, αλλά τους μεν πεσόντας εις την έφοδον τους έλαβον οι εχθροί και τους μετεκόμισαν εις το στρατόπεδόν των, όσοι δε πεσόντες περί το χωρίον εγυμνώθησαν από τους Έλληνας ήσαν υπέρ τους ογδοήκοντα· από δε τους Έλληνας εφονεύθησαν δύο και επληρώθησαν οκτώ, μεταξύ των οποίων και ο Νικόλαος Μπότζαρης.

Αναπαυθείς ολίγον ο Καραϊσκάκης, άμα εφάνη η ημέρα, περιήλθε το Ελληνικόν στρατόπεδον και επαπατήρησε τας παρά των εχθρών κατεχομένας θέσεις. Ιδών δε ότι επί της κορυφής τινος λοφιδίου προ του χωρίου επροσπαθούσαν οι εχθροί να κατασκευάσωσι προμαχώνα, το οποίον ήθελεν αποβή φθοροποιόν εις τους Έλληνας, απεφάσισε να τους αντικρούση εις τον σκοπόν των και να ματαιώση το σχέδιόν των. Όθεν διώρισε να γεμισθώσι με χώμα μερικά δέρματα και καλάθια και αφ' ού ετοιμάσθησαν, παρακινήσας τους στρατιώτας, επεχείρησε διά νυκτός ν' αναβή εις την κορυφήν του λοφιδίου, την οποίαν δεν είχαν κυριεύσει ακόμη οι εχθροί, ως κτυπώμενοι από τας οικίας και από τους εν τη εκκλησία Έλληνας. Προτάξας λοιπόν τα δέρματα ταύτα, ανήγειρε λιθόκτιστον πρόχειρον οχύρωμα μόλις τεσσαράκοντα βήματα απέχον του εχθρού και τούτο ασφάλισε το χωρίον από ένα όχι μικρόν κίνδυνον.

Ο δε Ομέρ πασάς πληροφορηθείς διά της πείρας ότι δεν ήτον πλέον δυνατόν να κυριεύση εξ εφόδου το χωρίον, διέθεσε το στρατόπεδόν του διά πολιορκίαν· αφ' ετέρου πάλιν μέρους ο Καραϊσκάκης βλέπων ότι δι' εφόδου ή συμπλοκής κατά πρόσωπον δεν ήτον δυνατόν να καταστρέψη τους εχθρούς, εστοχάσθη να τους αποκλείση πάνων τας δύο οδούς από τας όποιας εφέροντο αι τροφαί εις τους εχθρούς. Διώρισε λοιπόν επί τούτω τω σκοπώ να έλθωσιν εις Δίστομον τα εις Σάλωνα, Λιδωρίκι και Δίστομον ευρισκόμενα στρατεύματα, αφ' ού μείνωσιν εις έκαστον μέρος ολίγοι μόνον προς υπεράσπισιν των κατοίκων· ετοποθέτησε δε εις μεν την Αράχωβαν τον Γ. Δυωβουνιώτην και Κ. Πανουργιάν, εις δε το Στείρι τον Γιαννούσην και το ιππικόν, και τους διώρισε να προσμείνωσιν έως ου να συνέλθη η αναγκαία δύναμις και να παρουσιασθή ο ανήκων καιρός προς εκτέλεσιν του σχεδίου της αποκλείσεως. Εν τοςούτω, επειδή το εχθρικόν κανόνιον εμπύχωνε τους Τούρκους και έφερεν αθυμίαν εις τους Έλληνας, διώρισε και αυτός και έφεραν δύο κανόνια και αντεκτύπα τον εχθρόν.

Παρήλθαν ικαναί ημέραι και εκτός ακροβολισμών τινών, κανέν άλλο σημαντικόν έργον δεν επράχθη ούτε από το έν, ούτε από το άλλο μέρος. Αλλά την τριακοστήν πρώτην του Ιανουαρίου συνέβη μία μάχη, εις την οποίαν μόνην καθ' όλον το διάστημα της εκστρατείας ενικήθησαν οι Έλληνες και υπέπεσον εις αισχράν φυγήν· αλλά και τούτο συνετέλεσεν εις το να δοξάση περισσότερον τον Καραϊσκάκην, ο οποίος εφάνη πολύ σημαντικώτερος, παρά αν ήθελε κατορθώσει αξιόλογον νίκην.

Στρατιώται τινες από τους εις Στείρι ευρισκομένους, παρατηρήσαντες ότι αερικά ζώα των εχθρών βόσκοντα αφύλακτα απεμακρύνθησαν ολίγον από το εχθρικόν στρατόπεδον, ώρμησαν κατ' αυτών και περικυκλώσαντές τα, τα έλαβον και επέστρεφον εις τον τόπον της κατοικίας των. Εβγήκαν προς καταδίωξιν αυτών μερικοί από τους πλησιέστερον ευρεθέντας εχθρούς άλλοι δε ηκολούθουν κατόπιν· οι δε εις Στείρι, βλέποντες ότι εκινδύνευον περικυκλωθώσιν οι φέροντες τα ζώα, εξήλθον όλοι εις βοήθειαν και απαντήσαντες τους πρώτους των εχθρών, τους έτρεψαν εις φυγήν. Θέλων να ωφεληθή από την περίστασιν ταύτην ο Καραϊσκάκης, διώρισε να υπάγωσι και μερικοί από τους εν Διστόμω προς ενδυνάμωσιν των από Στείρι εξελθόντων. Όλοι ομού λοιπόν διώκοντες τους εχθρούς, έφθασαν έως βολήν τουφεκίου πλησίον του στρατοπέδου αυτών και καταλαβόντες ένα λόφον εκτυπούσαν τους Τούρκους, οι οποίοι δεν ετολμούσαν να εξέλθωσιν από το στρατόπεδόν των.

Ο Καραϊσκάκης επιθυμών να κάμη σημαντικήν τινα βλάβην εις τους εχθρούς, έκρινεν αναγκαίον να διαμείνωσιν οι Έλληνες και την επερχομένην νύκτα εις τας οποίας ευρίσκοντο θέσεις και επομένως να βάλη εις ενέργειαν το σχέδιον της αποκλείσεως· επειδή δε ο λόφος, επί του οποίου είχαν τοποθετηθή οι Έλληνες, επεριτριγυρίζετο από πεδιάδα, φοβούμενος μήπως περικυκλωθώσιν είτε διά του ιππικού των εχθρών, είτε

διά τινος άλλου ανεπίστου συμβεβηκότος, κατέλαβεν αυτός με ολίγους στρατιώτας ένα τόπον πετρώδη εν τω μέσω της πεδιάδος και οχυρωθείς αυτοσχεδίως εις αυτόν αντεπολέμει τους εχθρούς και εφύλαττεν ασφαλή την κοινωνίαν των επί του λόφου Ελλήνων με τους εις Δίστομον.

Πέντε περίπου ώρας ακροβολίζοντο οι Έλληνες πλησίον του εχθρικού στρατοπέδου, και επειδή είχε γνωστοποιηθή εις αυτούς η απόφασις του Καραϊσκάκη του να διαμείνωσιν εις την θέσιν των και την επερχομένην νύκτα, ήρχισαν ήδη να οχυρόνωνται, όταν παρ' ελπίδα εφάνη ερχόμενον προς βοήθειαν των εχθρών έν σώμα τακτικών. Οι Έλληνες μη έχοντες προϋπάρχουσαν είδησιν και μη ηξεύροντες πόσος ήτον ο αριθμός των, εδειλίασαν. Ενώ δε οι τοποθετημένοι εις τους πρόποδας του λόφου, κρίναντες αναγκαίον να απομακρυνθώσιν ολίγον, εκινήθησαν προς τα υψηλότερα και οχυρότερα του λόφου μέρη, οι επί της κορυφής του λόφου νομίσαντες τούτο τελείαν αναχώρησιν, έφευγον οι μεν προς Στείρι, οι δε προς Δίστομον. Οι Τούρκοι εμψυχωθέντες από την βοήθειαν των τακτικών, ενθαρρυνθέντες όμως πολύ περισσότερο από την φυγήν των Ελλήνων, ώρμησαν όλοι, οι μεν προς Δίστομον, οι δε κατά των φευγόντων. Αλλ' οι μεν προς Δίστομον αντικρουσθέντες γενναίως από τους εν αυτό Έλληνας, δεν επροχώρησαν. Οι δε άλλοι επέμενον διώκοντες τους φεύγοντας, των οποίων την προς το χωρίον διάβασιν επροσπάθησαν να κόψωσι διά του ιππικού των. Ο Καραϊσκάκης όμως, ο οποίος είχε προβλέψει πόσον κινδυνώδες και ολέθριον ήτον εάν ήθελον περικυκλωθή οι Έλληνες, επέμενε εις την θέσιν του, αντικρούων τους αλληπαλλήλους εφορμώντας κατ' αυτής πεζούς και ιππείς. Εν ώ δε οι πλειότεροι των μετ' αυτού δειλιάσαντες έφυγον κατ' ολίγον, αυτός με μόνον είκοσιν Έλληνας αντεμάχετο, έως ου διέβησαν οι φεύγοντες και διέφυγον τον κίνδυνον· και τότε τελευταίον έφυγε και αυτός με όλους τους συν αυτό εκτός ενός, τον οποίον ήρπασαν ζώντα τινές των ιππέων του εχθρού ⁽⁴⁰⁾. Ο Καραϊσκάκης ακολουθών τελευταίος τους φεύγοντας, επροσπάθει να τους εμψυχώση να σταθώσι, μάλιστα αφ' ου έφθασαν εις τόπον, όπου δεν ήτον κίνδυνος από το ιππικόν αλλ' οι Έλληνες έφευγον χωρίς να τον ακούσωσιν. Αγανακτών πολλάκις διότι δεν ετουφέκιζον ουδέ καν φεύγοντες, εφώναζεν, επαρακινούσεν, ύβριζεν και τελευταίον αρπάζων τα τουφέκια των πλησιεστέρων επυροβόλει κατά των εχθρών· είχαν ήδη εξέλθει τινές και από το Δίστομον εις βοήθειαν των φευγόντων, ώστε οι εχθροί, μη δυνάμενοι πλέον να εξακολουθήσωσι την δίωξιν επί λόφου πετρώδους, όπου το ιππικόν των δεν ήτον πλέον χρήσιμον, ωπισθοδρόμησαν. Εις την μάχην ταύτην από μεν τους εχθρούς εφονεύθησαν έως τριάκοντα, από δε τους Έλληνας μόνον έξι, συμπεριλαμβανομένου και του αιχμαλωτισθέντος. Είναι τω όντι παράδοξον πώς εις τόσον σημαντικήν φυγήν να μη βλαφθώσι περισσότερο οι Έλληνες, αλλά χάρις εις την φρόνησιν και την τολμηράν απόφασιν του Καραϊσκάκη, ο οποίος αν δεν ήθελε πιάσει εκείνην την θέσιν και δεν ήθελεν επιμείνει εις αυτήν, καταφρονών γενναίως τον επικείμενον

κίνδυνον, πολλοί από τους Έλληνας ήθελον περικλεισθή επί του λόφου και δεν ήθελον δυνηθή να διασωθώσι.

Μ' όλον ότι οι εχθροί υπερίσχυσαν εις ταύτην την συμπλοκήν, μ' όλον τούτο δεν έκαμαν κίνημα κατά των Ελλήνων τας ακολούθους ημέρας. Οι πυροβολισταί μόνον των νεωστί ελθόντων τακτικών, παραλαβόντες το κανόνιον εις την εξουσίαν των, εκανονοβολούσαν αδιακόπως, ώστε κατήνησαν να κάμωσι και τριακοσίας βολάς εις μίαν μόνην ημέραν· αλλ' οι Έλληνες δεν εβλάπτοντο επαισθητώς από αυτό, προφυλαττόμενοι εις τας οχυρωτέρας οικίας και εις μέρη μη εκτεθειμένα εις το κανόνιον. Συνέβη κατά ταύτην την εποχήν να κάμωσιν εις Ταλάντι την δευτέραν απόβασίν των τα Ολύμπια στρατεύματα και να εμποδίσωσι τας τροφάς, τας οποίας το εχθρικόν στρατόπεδον επρομηθεύετο από αυτό το μέρος. Ο Ομέρ πασάς λοιπόν φοβούμενος την έλλειψιν των τροφών, βλέπων το στράτευμά του κακοπαθούν εν καιρώ χειμώνος εις το ύπαιθρον, υποπτεύων μη περικλεισθή από τους Έλληνας, των οποίων ηύξανε καθ' ημέραν ο αριθμός, και τελευταίον μη ελπίζων να έλθη εις βοήθειάν του νέα εχθρική δύναμις, απεφάσισε και έφυγε την νύκτα της πέμπτης του Φεβρουαρίου, αφήσας έως εκατόν σκηνάς, πολλάς αποσκευάς και το κανόνιον, αφ' ού κατέκοψεν μόνον τους τροχούς της αμάξης του.

Οι Έλληνες αν και ήσαν άγρυπνοι εις τας φυλακάς και εν μέρει δεν απείχον από το εχθρικόν περισσότερο από τεσσαράκοντα βήματα, μ' όλον τούτο δεν ημόρεσαν να εννοήσωσι την φυγήν των· με τόσην προσοχήν και ησυχίαν έγγεινεν. Αφ' ού όμως οι εχθροί εξεμάκρυναν, αυτόμολός τις χριστιανός ελθών από το εχθρικόν στρατόπεδον, ανήγγειλε την φυγήν εις τους Έλληνας, οι οποίοι αμέσως έδραμον προς το στρατόπεδον· αλλ' οι μεν πρώτοι επέπεσον εις τα λάφυρα· μόλις δε οι μη ευρίσκοντες πλέον τι να λαφυραγωγήσωσι, διευθύνθησαν προς το μέρος όπου έφυγον οι εχθροί· αλλά και εξ αυτών οι επιτυχάνοντές τι καθ' οδόν επέστρεφον, ώστε ολίγοι μόλις έφθασαν εις την οπισθοφυλακήν των εχθρών, μετά της οποίας εσυγκρούσθησαν, χωρίς όμως να την βλάψωσιν επαισθητώς. Εζημιώθη μ' όλα ταύτα ο εχθρός εις την φυγήν ταύτην, εκτός των αποσκευών και σκηνών, υπέρ τους τριάκοντα φονευθέντας και αιχμαλωτισθέντας. Οι εχθροί την νύκτα εκείνην μετέβησαν εις Δαύλειαν· εκείθεν δε παραλαβόντες και τους εκεί στρατοπεδεύοντας μετέβησαν εις Λεβαδείαν, όθεν ακολούθως ο Ομέρ πασάς μετέβη εις Εύριπον, μη δυνηθείς να φέρη εις έκβασιν το επιχείρημά του. Οι δε εις το φρούριον των Σαλώνων πολιορκούμενοι, μαθόντες την φυγήν του Ομέρ πασά και απελπισθέντες ολοτελώς του να έλθη εις αυτούς βοήθεια, έφυγον από το φρούριον με όσας εκ των αποσκευών των ηδυνήθησαν να συμπαραλάβωσιν. Οι Έλληνες ειδοποιήθησαν, αλλά βραδέως περί της φυγής· ώστε όταν έδραμον εις την καταδίωξιν, μόλις εκατάφθασαν την οπισθοφυλακήν, εκ της οποίας φονεύσαντες μερικούς, διέσωσαν τινάς αιχμαλώτους και έλαβον ολίγας αποσκευάς.

Ο Καραϊσκάκης είχε προσκληθή και προλαβόντως παρά της Διοικήσεως διά να υπάγη εις βοήθειαν της Ακροπόλεως των Αθηνών κινδυνευούσης, αλλά δεν ηδυνήθη να ακολουθήση την διαταγήν ταύτην διά την επισυμβάσαν εκστρατείαν του Ομέρ πασά. Αφ' ού δε ελευθερώθη και από αυτήν, απεφάσισε πλέον να τρέξη εις βοήθειαν, διότι μάλιστα επροσκαλείτο και από τους εντός του φρουρίου οπλαρχηγούς. Περιπλέον την εις εκείνα τα μέρη εκστρατείαν του κατέστησεν αναγκαιοτάτην η φθορά την οποίαν έπαθον εις Καματερόν τα στρατεύματα τα υπό τον Μπούρμπαχην, Βάσον και Π. Νοταράν. Όθεν διορίσας εις μεν τα Κράβαρα τον Γιώτην Δαγκλήν, εις δε το Λιδωρίκι τον Σεφάκαν και εις το Δίστομον τον Α. Κουτσονίκαν με περίπου πεντακοσίους, αυτός παραλαβών όλους τους λοιπούς οπλαρχηγούς και έως χιλίους διακοσίους στρατιώτας ανεχώρησεν από Δίστομον την εικοστήν πρώτην του Φεβρουαρίου. Μετά δύο δε ημερονυκτίων συνεχή οδοιπορείαν έφθασεν εις Ελευσίνα, όπου τοποθετήσας το στράτευμα, διέταξε και τον Βάσον, διατρίβοντα τότε εις Μέγαρα, να μεταβή αμέσως με τους περί αυτόν. Μετέβη έπειτα εις Φαληρέα, παρετήρησε το εκεί στρατόπεδον και συνωμίλησε τα δέοντα με τον Ιωάννην Νοταράν και τους μετ' αυτού οπλαρχηγούς· μετά τούτο επέρασεν εις Σαλαμίνα, όπου διορίσας πολιτάρχην τον Νικολόν Καραμήτσον διεκήρυξεν ότι εντός εικοσιτεσσάρων ωρών όλοι οι εκεί στρατιώται να μεταβώσιν εις Ελευσίνα και επέρασεν ευθύς και αυτός εις Ελευσίνα, αφήσας εις τον πολιτάρχην να φροντίση διά την εκπλήρωσιν της διαταγής του.

Μόλις ανεπαύθη ολίγον και αμέσως επροσκάλεσε κατ' ιδίαν μόνον τους αρχηγούς των υπ' αυτό διαφόρων σωμάτων διά να τους κοινοποιήση το σχέδιον, το οποίον είχε κατά νουν να βάλη εις ενέργειαν. Και διά να μην λάβη τινά αντίκρουσιν, εφρόντισεν αφ' ενός μεν μέρους να ενσπείρη ελπίδας τινάς πληρωμής και αμοιβής των αγώνων των, αφ' ετέρου δε να κολακεύση την φιλοτιμίαν των. Είναι δε αληθές ότι κατ' εκείνην την εποχήν είχε μεγάλας ελπίδας ο Καραϊσκάκης ότι έμελλε να βοηθηθή διά χρημάτων εις το επιχείρημά του. Επειδή οι πληρεξούσιοι του έθνους ήσαν εις δύο διηρημένοι και έκαστον των μερών ενόμιζεν ότι ήθελεν υπερισχύσει, αν προσελάμβανε με το μέρος του τον Καραϊσκάκη. Αυτός δε ζητούμενος και από τα δύο μέρη επολιτεύετο αμφοτέρα, χωρίς να προστεθή φανερά και σταθερά εις κανένα, ελπίζων με τούτον τον τρόπον να επιτύχη καλύτερα τον σκοπόν της πολιτικής του· ήλπιζεν ομοίως και εις εξωτερικά βοηθήματα ⁽⁴¹⁾ και προ πάντων της Φιλελληνικής εταιρείας των Παρισίων, της οποίας επεθύμει καθ' υπερβολήν ν' αποκτήση και την αγάπην και τον έπαινον ⁽⁴²⁾

Το σχέδιον ήτον να τοποθετηθή το εν Ελευσίνοι στράτευμα εις Κερατζίνι, όθεν προχωρούν ολίγον κατ' ολίγον αναλόγως των προστιθεμένων νέων δυνάμεων, να φθάση εις τον ελαιώνα και διά του ελαιώνος, επειδή δεν ήθελε βλάπτεσθαι από το εχθρικών ιππικών, να προχωρήση έως εις το φρούριον και να ανοίξη συγκοινωνίαν των πολιορκουμένων με την

θάλασσαν. Όταν δε τούτο ήθελε κατορθωθεί, ο εχθρός ήθελε κρίνει περιττόν να επιμένη εις μίαν ανωφελή πολιορκίαν και ήθελεν αναχωρήσει, αφίνων ελεύθερον από τους βεβήλους πόδας του το ιερόν έδαφος των Αθηνών. Το σχέδιον τούτο φαίνεται δυσκατόρθωτον, δεν ήτον όμως αδύνατον να επιτύχη. Ο φρόνιμος και προφυλακτικός τρόπος, τον οποίον μετεχειρίσθη ο Καραϊσκάκης, δίδει ικανάς ελπίδας, ότι αν όχι εντελώς, τουλάχιστον όμως κατά μέγα μέρος ήθελεν αποβή κατά τας ελπίδας του.

Κοινοποιών εις τους αξιωματικούς του στρατοπέδου το σχέδιον τούτο, εφρόντισε να τους το προβάλη ως συμβουλευόμενος, και τούτο τους ηνάγκασε να το δεχθώσι προθυμότερον, τον εβεβαίωσαν δε περί της τελείας εμπιστοσύνης των εις όσα αυτός κρίνει εύλογα και της προθύμου υπακοής εις τα διαταττόμενα. Ούτω λοιπόν διέταξε τριακοσίους στρατιώτας υπό τον Καλύβαν, Κασιμούλην και Αθανασούλαν Βαλτινόν να αναχωρήσωσι διά θαλάσσης και ακολουθούντες ένα έμπειρον της τοποθεσίας οδηγόν, με τον οποίον τους εσυντρόφευσε, να υπάγωσιν εις Κερατζίνι και να κατασκευάσωσιν έν οχύρωμα εις την αρμοδιωτέραν θέσιν· το δε λοιπόν στράτευμα να μεταβή την νύκτα διά ξηράς· το κίνημα τόσον των διά ξηράς, καθώς και των διά θαλάσσης απεφασίσθη να γένη μετά την δύσιν του ηλίου, διά να μη γνωσθή από τας σκοπιάς των εχθρών. Η σάλπιγξ εσήμανε την ώραν, και ο Καραϊσκάκης, αφ' ού έμβασεν εις τα πλοία τους διωρισμένους να υπάγωσι διά θαλάσσης και τους εκίνησεν, ανεχώρησεν από Ελευσίνα με το επίλοιπον στράτευμα.

Οι διά θαλάσσης εκστρατεύσαντες, φθάσαντες εις τον διωρισμένον τόπον και αποβάντες εις την ξηράν, κατεσκεύασαν αμέσως έν οχύρωμα ανάλογον με τον αριθμόν των· φθάσας μετά ταύτα και ο αρχηγός με το λοιπόν στράτευμα διώρισε τον Χριστόδουλον Χατζή Πέτρου να τοποθετηθή εις μίαν εκκλησίαν καί τινα περί αυτήν ερείπια οικιών, θέσιν κειμένην προς το μέρος του εχθρικού στρατοπέδου. Ομού με αυτόν ετοποθέτησε και τους διά θαλάσσης ελθόντας, εις δε το υπ' αυτών κατασκευασθέν οχύρωμα εδιώρισε τον Γιαννούσην και Βάσον μεταξύ δε εις τας δύο ταύτας θέσεις ετοποθέτησε τον Π. Νοταράν. Ενώ οι στρατιώται ενησχολούντο εις την οχύρωσιν των θέσεων τούτων, ο Καραϊσκάκης με τον Ρούκην και Γαρδικιώτην επροχώρησεν εις το εχθρικόν στρατόπεδον παρατηρών τον τόπον έφθασε δε εις έν μετόχι, το οποίον εφάνη εύλογον εις αυτόν και τους μετ' αυτού να πιασθή από τους Έλληνας και να οχυρωθή. Επιστρέψας εκκοινοποίησε την γνώμην του και εις τους λοιπούς αξιωματικούς, και επειδή όλοι την απεδέχθησαν, διορίζει εκατόν πενήντα στρατιώτας από τους νεωστί ελθόντας από Παλαμήδι και άλλους τόσους από άλλα σώματα να τοποθετηθώσιν εις ταύτην την θέσιν. Αλλά μόλις επροχώρησαν ούτοι ολίγα βήματα, και τους προσκαλεί να επιστρέψωσιν οπίσω και να υπάγωσιν έκαστος εις τον τόπον, όπου ήτον διωρισμένος προτήτερα. Απορούντες όλοι διά την ταχυτάτην ταύτην μεταβολήν της αποφάσεως, ερωτούν την αιτίαν. «Όταν, απεκριθη, δεν βλέπω συμφωνίαν μεταξύ σας, δεν επιχειρώ πολεμικά

έργα». Ερώτησαν ποίος είναι ο αίτιος της διαφωνίας, αλλ' αυτός δεν ωμολόγησε κανένα· είπε δε ότι αύριον θέλει τον γνωστοποίησιν και ως περάση ούτως η παρούσα νύκτα. Τούτο δε το είπε διά να αναπαύσῃ, φαίνεται, τους εξετάζοντας, επειδή εις το εξής δεν έγινε πλέον λόγος περί αυτού του αντικειμένου, τουλάχιστον δημοσίως.

Την επομένην ημέραν ⁽⁴³⁾ πολλά πρωί επήγεν έφιππος ομού με ένα εκ του ιππικού διά να κατασκοπεύσῃ την θέσιν του εχθρικού στρατοπέδου. Συρόμενος από την περιέργειαν τού να ίδῃ πλησιέστερον και να μάθῃ τι περισσότερον, επλησίασεν υπέρ το δέον εις ένα εχθρικόν προμαχώνα, ώστε τον επυροβόλησαν· μετέβη εκ τούτου εις άλλον, και λαβών δύο ίππους βόσκοντας προ των οφθαλμών των εχθρών, επέστρεψεν αφ' ού έκαμε τας αναγκαίας παρατηρήσεις του· επειδή δε είδε τριακοσίους ιππείς αποκοπέντας από το εχθρικόν στρατόπεδον και διευθυνομένους προς το Ελληνικόν, έδωκεν αμέσως διαταγήν να ετοιμασθώσιν όλοι και να ευρίσκωνται εις τας θέσεις των.

Οι Τούρκοι ιππείς φθάσαντες πλησίον εις το Μετόχι, το οποίον, ως ανωτέρω, δεν είχε πιασθή από τους Έλληνας, απέβησαν από τους ίππους, συνεκεντρώθησαν εις έν και εκάθισαν. Κατά περιστάσιν την στιγμήν ταύτην είχαν ευρεθή μέσα εις το Μετόχιον τούτο διάφοροι αξιωματικοί εκ του σώματος των Παλαμηδιωτών, ελθόντες χάριν περιεργείας, οι οποίοι ιδόντες τους εχθρούς ανεχώρησαν από το Μετόχιον, αφήσαντες πέντε στρατιώτας μόνον διά να φαίνωνται εις τους εχθρούς και να δίδωσιν αιτίαν να υποπτεύωσιν, ότι η θέσις αύτη δεν είναι αφύλακτος· μετά ικανήν ώραν συνήχθη και πεζικόν εχθρικόν στράτευμα, συγκείμενον από οκτακοσίους περίπου στρατιώτας· το στράτευμα τούτο ωδηγείτο από τον ίδιον Κιουταχήν, όστις μαθών από τα περί τον Φαληρέα στρατεύματά του, ότι ήλθον τα υπό τον Καραϊσκάκη στρατεύματα, επήγε να παρατηρήσῃ μόνος του και να δοκιμάσῃ την δύναμιν αυτών.

Τον αυτόν σκοπόν έχων και ο Καραϊσκάκης ετοίμασε τους Έλληνας και διώρισε να εξέλθωσι κατά των εχθρών να κάμωσι δε αρχήν του ακροβολισμού οι ολίγοι ιππείς Έλληνες, βοηθούμενοι και από τους έχοντας ίππους αξιωματικούς του πεζικού, όσοι επροθυμήθησαν να μεθέξωσι και τούτου του κινδύνου. Αφ' ού συνεκρούσθησαν ολίγην ώραν τα δύο σώματα, χωρίς να υπερτερήσῃ ούτε το έν, ούτε το άλλο μέρος, οι Τούρκοι διεύθυναν έν απόσπασμα στρατιωτών διά να πιάσῃ έν ύψωμα γης, το οποίον απείχεν εξ ίσου από αυτούς και από τους Έλληνας, εφάινετο δε ότι έκειτο ευφυώς και εις ασφάλειαν και εις περιστάσιν καταδρομής εναντίον των Ελλήνων. Ο Καραϊσκάκης εννοήσας εν ακαρεί και τον σκοπόν των εχθρών και την σημαντικότητα της θέσεως, διέταξε τινάς των Ελλήνων να τρέξωσιν εις ταύτην την θέσιν· η ταχύτης του αρχηγού και η προθυμία των στρατιωτών συνέτρεξαν εις το να προληφθή η θέσις αύτη, το οποίον ηνάγκασε τους Τούρκους να οπισθοδρομήσωσι πρώτον, έπειτα να τραπώσιν

εις φυγήν όλοι, ιππείς και πεζοί, και να μείνωσιν οι Έλληνες νικηταί, από το ποίον ενεθαρρύνθησαν εις τους λοιπούς αγώνας.

Μετά τον ακροβολισμόν τούτον στοχαζόμενος ο Καραϊσκάκης ότι ο εχθρός έμελλε να κινηθή με μεγαλητέρας δυνάμεις κατ' αυτού, διέταξε να πιασθή και το Μετόχιον, το οποίον και έπιασαν οι προσδιορισθέντες στρατιώται και έκαμαν και τας αναγκαίας προετοιμασίας προς αντίκρουσιν εχθρικής προσβολής. Ο Καραϊσκάκης, επειδή πολλοί στρατιώται εις την από Ελευσίνα μετάβασιν του στρατοπέδου δεν συνηκολούθησαν, αποδειλιάσαντες εις το επιχείρημα τούτο, μη έχων ικανήν δύναμιν διά να κατέχη και τον λόφον, τον οποίον προλαβόντες οι Έλληνες τους Τούρκους εκυρίευσαν, διέταξε την εις αυτόν φρουράν και απεσύρθη. Αλλ' αμέσως ετοποθετήθησαν εις αυτόν οι εχθροί και επεχείρησαν να ανεγείρωσιν οχυρώματα· το ίδιον έκαμαν και αντικρύ του Μετοχίου. Όλα δε ταύτα εγίνοντο υπ' όψιν και κατά διαταγήν του Κιουταχή, όστις διώρισε και μετεκόμισαν και έν κανόνιον, το οποίον ετοποθέτησαν αντικρύ του Μετοχίου και το κατέστησαν διά νυκτός έτοιμον.

Την ακόλουθον ημέραν περί την ανατολήν του ηλίου ο Κιουταχής συνήθροισεν όλον το εις τας θέσεις ταύτας ευρισκόμενον στράτευμά του, συμποσούμενον, ως ελέγετο, από τέσσαρας χιλιάδας πεζούς και δύο χιλιάδας ιππείς, και το εδιώρισε να προσβάλη εις το Μετόχιον· ανά χίλιοι πεζοί προσέβαλον από εκάστην πλευράν· οι δε λοιποί, προηγουμένων δύο κανονίων, εκινήθησαν κατά πρόσωπον, ηκολούθουν δε και οι ιππείς παρατεταγμένοι εις τρεις σειράς. Κατ' αυτόν τον τρόπον επροχώρουν κανονοβολούντες, έως ου επλησίασαν πανταχόθεν εις το Μετόχιον εντός βολής τουφεκίου. Τέσσαρας περίπου ώρας διέμειναν εις ταύτην την θέσιν κανονοβολούντες μόνον το Μετόχιον. Φαίνεται δε ότι επερίμενον να καταστρέψωσι τα εμπροσθινά οχυρώματα διά να κάμωσιν επομένως έφοδον· οι δε εντός, μ' όλον ότι οι τοίχοι κρημιζόμενοι και αι πέτραι συντριβόμεναι τους επροξένουν ικανάς πληγάς, επέμενον όμως με καρτερίαν και ανήγειρον προθύμως τα κρημιζόμενα μέρη· δεν ανταπεκρίνοντο δε διόλου με όπλα εις τους εχθρούς, θέλοντες να ήναι όλοι έτοιμοι διά να πυροβολήσωσι ταυτοχρόνως, όταν έμελλον να κάμωσιν έφοδον, το οποίον ήλπιζον εξ άπαντος. Ούτω λοιπόν έμειναν εις βαθυτάτην σιωπήν, και δεν ηκούετο ειμή μόνον η σάλπιγξ, και αύτη από καιρόν εις καιρόν. Ο αρχηγός βλέπων τον κατεδαφισμόν των οικοδομών, τον οποίον επροξενούσαν τα εχθρικά κανόνια, και υποπτεύων μη δειλιάσωσιν οι αποκλεισμένοι και αφήσαντες την θέσιν αναχωρήσωσιν, έπεμψεν ένα ιππέα και τους ενεθάρρυνεν ότι αυτός επαγρυπνεί εις τα κινήματα του εχθρού και ότι θέλει έλθει εις βοήθειάν των, όταν ήναι ώρα αρμοδία· εν τοσούτω αυτοί ν' αντέχωσι γενναίως εις τας εχθρικάς προσβολάς. Οι εις το Μετόχιον επεβεβαίωσαν τον ιππέα ότι θέλουν επιμείνει σταθερώς εις την θέσιν των, και οι έξωθεν ας κάμωσιν υπέρ αυτών ό, τι η τιμή και το συμφέρον υπαγορεύει.

Περί το μεσημέρι τέλος πάντων οι εις τα αριστερά του Μετοχίου εχθροί εφώρμησαν κατά των Ελλήνων, ωχυρωμένων εις τα ερείπια μιας οικίας· αυτοί δε μη δυνηθέντες ν' ανθέξωσιν εις την ορμήν των, απεσύρθησαν. Τούτο βλέπων ο αρχηγός απεφάσισε να κινηθή· και προς μεν τους εν δεξιά εχθρούς έστειλεν έως εκατόν πεζούς και δεκαπέντε ιππείς δι' αντιπερισπασμόν. Αυτός δε εμπυχώσας τους μεθ' εαυτού εφώρμησε κατά των εις τα αριστερά του μοναστηρίου, τους οποίους εβίασε να παραιτήσωσι την κυριευθείσαν θέσιν και να επανέλθωσι φεύγοντες εις τον πρώτον τόπον των. Μετ' ολίγον ο Κιουταχής έδωκε το σύνθημα της επιθέσεως, και μετά την συνήθη δι' αλαλαγμών ευχήν των οι Τούρκοι εκίνησαν διηθημένοι εις δύο σώματα, το μεν κατά του στρατοπέδου του Καραϊσκάκη, το δε έτερον, το οποίον ήτον και το πολυπληθέστερον, κατά του Μετοχίου. Οι εν τω Μετοχίω αφήσαντες τους Τούρκους να πλησιάσωσιν έως είκοσι βήματα, τους ετουφέκισαν ταυτοχρόνως· οι Τούρκοι όμως διά ν' αποφύγωσι την εκ των Ελληνικών όπλων φθοράν, εξαπλώθησαν κατά γης, περιμένοντες την κατάπαυσιν διά να ανανεώσωσι την έφοδον. Αλλ' οι Έλληνες, αφ' ού εις ολίγην ώραν είδον ότι οι εχθροί δεν επροχώρουν, εξέρχονται από τους προμαχώνας των και εφορμούν κατ' αυτών. Οι Τούρκοι ωφελούμενοι από την κατάπαυσιν του πυροβολισμού, φεύγουν αβλαβείς· διότι οι Έλληνες φοβούμενοι το εχθρικόν ιππικόν δεν ετόλμησαν να τους καταδιώξωσιν επί πολύ.

Εις τούτο το μεταξύ ο Καραϊσκάκης κρύψας έν μέρος πεζών εις ένα εύθετον τόπον προς τα δεξιά, διώρισε το Ελληνικόν ιππικόν να εξέλθη ως εις μάχην κατά του εχθρού και έπειτα να προσποιηθή ότι φεύγει, φεύγον δε να σύρη το εχθρικόν ιππικόν εις την προετοιμασθείσαν ενέδραν. Το σχέδιον εν μέρει επέτυχεν· οι εχθροί ηναγκάσθησαν να οπισθοδρομήσωσι με βιαίαν φυγήν· η ζημία των όμως δεν εστάθη σημαντική. Ταυτοχρόνως διώρισεν ο Καραϊσκάκης το υπόλοιπον του Ελληνικού ιππικού και τους έχοντας ίππους αξιωματικούς να κινηθώσιν εξ αριστερών κατά του εχθρού· ώστε ούτος προσβαλλόμενος συγχρόνως και από το κέντρον και από τας πτέρυγας, ηναγκάσθη ν' αποσυρθή διά της φυγής προς τας οχυρωμένας θέσεις του. Τούτο ιδόντες και οι εις Φαληρέα στρατοπεδευμένοι Έλληνες και εμπυχωθέντες από το παράδειγμα, έκαμαν έξοδον κατά των εις αυτούς αντιταγμένων εχθρών και ευδοκίμησαν. Το έργον τούτο εγένετο μέγα και σημαντικό, όχι διότι αυτό καθ' εαυτό ήτον τοιούτον, αλλά διότι εμπυχώθησαν οι Έλληνες και ενεθαρρύνθησαν και διότι υπήρξεν αρχή και βάση τρόπον τινά των εις Κερατζίνι επιγενομένων αγώνων. Εις την συμπλοκήν ταύτην από μεν τους Έλληνας εφονεύθησαν τρεις και επληγώθησαν έως είκοσιν· εκ δε των εχθρών ευρέθησαν περί το Μετόχιον φονευμένοι έως είκοσι πέντε· φαίνεται όμως ότι εφονεύθησαν και άλλοι ικανοί, πλην επρόλαβον και τους μετεκόμισαν εις τα οχυρώματά των οι εχθροί, και αν πρέπη να πιστεύση τις ένα Τζάμην χριστιανόν, όστις ήλθε την ακόλουθον ημέραν ως απεσταλμένος από τον Λάμπρον Κάντζον, αιχμαλωτισθέντα εις Καματερόν επί της δυστυχούς εκστρατείας του

Μπούρμπαχη, ο αριθμός των φονευθέντων εχθρών ανέβη εις τριακοσίους, των δε πληρωθέντων εις τους πεντακοσίους.

Η είδησις της νίκης ταύτης, διασπαρείσα τάχιστα, ενεθάρρυνε πολλούς στρατιώτας, οι οποίοι δεν ετόλμησαν ν' ακολουθήσωσιν όταν έγγεινε η εκστρατεία. Συνερχόμενοι λοιπόν ούτοι καθ' ημέραν, ηύξανον επαισθητώς το Ελληνικόν στρατόπεδον. Ο δε αρχηγός ενησυχολείτο αδιακόπως εις το να εμπυχώνη το στράτευμα, να οχυρώνη τους προμαχώνας και να έχη τους στρατιώτας εις παντοτεινήν σχεδόν κίνησιν και άμιλλαν. Όθεν μίαν εσπέραν διέταξε τους εις Μετόχιον να εξέλθωσιν εις πόλεμον κατά των πλησιεστέρων εις αυτούς εχθρικών προμαχώνων με σκοπόν αντιπερισπασμού· αυτός δε με εκατόν πενήντα εκλεκτούς στρατιώτας εκίνησε με σκοπόν να εισπηδήση εις ένα προμαχώνα, όθεν ηδύναντο, αν τον εκυρίεουν, να βλάπτωσι σημαντικά τον εχθρόν.

Επροχώρησαν με ταχύτητα και ορμήν πολλά πλησίον του εχθρικού προμαχώνος, αλλά μη δυνηθέντες να εξώσωσι τους εχθρούς εξ εφόδου, ηναγκάσθησαν να σταθώσιν εις την οποίαν είχαν πιάσει περί τον προμαχώνα θέσιν. Μη δυνάμενοι δε να βλάψωσι διά των πυροβόλων τους εχθρούς, μετεχειρίσθησαν τας πέτρας, κτυπούμενοι όμως και αυτοί με πέτρας από τους εχθρούς, από το οποίον και εβλάβηθησαν οπωσούν, και ιδόντες έν σώμα πολυάριθμον Αλβανών ερχόμενον εις βοήθειαν των αποκλεισμένων, ηναγκάσθησαν ν' αναχωρήσωσιν, αφ' ού εφονεύθη ο Σκαμπαρδώνης και επληγώθησαν και άλλοι αξιωματικοί και στρατιώται.

Βλέπων δε ο Καραϊσκάκης ότι το Μετόχιον ήτον θέσις αρμοδιωτάτη προς ασφάλειαν του Ελληνικού στρατοπέδου, απεφάσισε και το ωχύρωσε με δύο έτι προμαχώνας, ένα εκ δεξιών και ένα εξ αριστερών. Όταν ησύχαζον τα στρατεύματα, εσυνείθιζον να κάμνωσι μεταξύ των διάφορα ερωτήματα. Εξετάζοντες λοιπόν μίαν ημέραν οι εχθροί ποίος των αξιωματικών Ελλήνων ήτον εις έκαστον οχύρωμα, ερώτησαν και περί του οχυρώματος εις το οποίον ήτον ο Βάσος· και όταν έμαθον τούτο, απεκρίθησαν περιφρονητικώς ότι «αυτός είναι δι' ημάς». Ο Βάσος, μη υποφέρων την περιφρόνησιν ταύτην, ηθέλησε να πράξη κανέν έργον, δι' ού ν' αποδείξη, ψευδή την κατ' αυτού ιδέαν των εχθρών, και ούτω διευθυνθείς προς τον Καραϊσκάκην εζήτηι να διορισθή εις τινα επικίνδυνον θέσιν, όπου πολεμών ή να αποθάνη ενδόξως, ή ν' ανακτήση την βλαφθείσαν υπόληψίν του. Πειθόμενος ο αρχηγός εις την αίτησίν του τον διώρισε να υπάγη διά νυκτός να τοποθετηθή εις την κορυφήν ενός λόφου πλησίον των εχθρικών προμαχώνων και να κατασκευάση και οχύρωμα.

Ετοιμασθείς λοιπόν με τους περί αυτόν επήγεν εις την θέσιν. Αλλ' ενώ άρχισαν να οικοδομώσιν, ήκουσαν οι εχθροί τον κτύπον και επυροβόλησαν κατ' αυτών· αυτοί δε δειλιάσαντες ελειποτάκτησαν και έφυγον άπρακτοι,

ώστε ο Βάσος εβλάφθη μάλλον, παρ' ό, τι ωφελήθη από το επιχείρημα τούτο.

Η αύξησις του στρατοπέδου του Καραϊσκάκη ημέραν παρ' ημέραν εγένετο επαισθητοτέρα· διάφορα Πελοποννησιακά σώματα είχαν ήδη φθάσει και άλλα επεριμένοντο. Ο Καραϊσκάκης βοηθούμενος από τα χρήματα τα οποία έπεμψαν εις αυτόν οι εν Ερμιόνη πληρεξούσιοι, ενέπνευσε πολλήν προθυμίαν εις τους στρατιώτας, την οποίαν έτι μάλλον ηύξησεν η είδησις της εις την Ελλάδα αφίξεως του λόρδου Κοχράνου. Όσον όμως η κατάστασις του στρατοπέδου τούτου εφαινετο ευχάριστος, τόσον ελεεινή επαρουσιάζετο η κατάστασις των πολιορκουμένων. Επίτηδες απεσταλμένος από την Ακρόπολιν με γράμματα παρέστησεν εις τον Καραϊσκάκην, ότι αν εντός δεκαπέντε ημερών δεν γένη καμμία θεραπεία, το φρούριον χάνεται. Ο Καραϊσκάκης απήντησεν αμέσως εις τους πολιορκουμένους με τον ίδιον απεσταλμένον των, ότι ένα και μόνον σκοπόν έχει, την διάλυσιν της πολιορκίας, και ότι εις τούτο ενασχολείται μ' όλας τας δυνάμεις του. Επρόσθεσε δε και όσα ενόμισεν αρμόδια εις την περίστασιν διά να εμπνυχώση τους πολιορκουμένους να υπομείνωσι. Μετά τούτο εκάλεσεν αμέσως τους αξιωματικούς του στρατοπέδου και τους ανέγνωσε τας επιστολάς των πολιορκουμένων. Επρόβαλε δε ότι, επειδή η ανάγκη της Ακροπόλεως παρουσιάζεται σημαντική, μ' όλον ότι τα εκ Πελοποννήσου στρατεύματα δεν έφθασαν ακόμη όλα, να δοκιμάσωσι μόνοι των οι εις το στρατόπεδον ευρισκόμενοι να λάβωσι κοινωνίαν μετά των εις Φαληρέα Ελλήνων, διασχίζοντες εις το μέσον τα εχθρικά στρατεύματα, διά να δυνηθώσιν επομένως όλοι ομού να προοδεύσωσιν οπωσούν προς τον ελαιώνα.

Το σχέδιον τούτο εγένετο δεκτόν απ' όλους τους αξιωματικούς, και αμέσως ο Καραϊσκάκης επεχείρησε να το βάλη εις ενέργειαν· διώρισε να κατασκευασθώσι δύο οχυρώματα εις δύο ερείπια οικιών κειμένων προς τον Πειραιά, θέλων με τούτο να ελευθερώση τον λιμένα και να μην έχη εκ του πλησίον εμπόδια εις τας επιχειρήσεις του· κατεσκεύασε δε και εκ δεξιών του Μετοχίου ένα προμαχώνα, όπου ετοποθέτησε τριακοσίους στρατιώτας· διά να γείνωσι δε ταύτα συντομώτερον, επεστάτησε και ο ίδιος και συνειργάσθη με τους στρατιώτας, ώστε το πρωί ευρέθησαν έτοιμα και καλώς διατεθειμένα.

Ο Κιουταχής ιδών την επομένην ημέραν την πρόοδον ταύτην των Ελλήνων και υποπτέων την αύξησιν και επιτυχίαν των, έλαβε κατά νουν και το σχέδιον της ενώσεως του Καραϊσκάκη μετά των εις Φαληρέα να εμποδίση και το εις Κερατζίνι στρατόπεδον ν' αποκλείση, ώστε να το βιάση διά της ελλείψεως των τροφών να διαλυθή. Έπεμψε λοιπόν ολίγους ιππείς να παρατηρήσωσι τας περί το Ελληνικόν στρατόπεδον τοποθεσίας και λαβών παρ' αυτών τας αναγκαίας πληροφορίας έκαμε κίνημα με δύο περίπου χιλιάδας πεζούς και εξακοσίους ιππείς· άφησεν εξ αυτών τριακοσίους εις

μιαν εκκλησίαν και με τους λοιπούς διευθυνόμενος διά του παραθαλασσίου του λιμένος, ανέβη εις την παρακειμένην ράχην, σκοπόν έχων, φαίνεται, να κατασκευάσει επ' αυτής οχυρώματα και να βάλη κανόνια εις την άκραν διά να εμποδίση την είσπλευσιν των πλοίων εις τον κόλπον του Κερατζίνιου. Ταυτοχρόνως έστειλε και χιλίους πεζούς και πεντακοσίους ιππείς από το μέρος του Δαφνίου διά να τοποθετηθώσιν εις την θέσιν της Περαταριάς και να εμποδίσωσι την εκείθεν διάβασιν των Ελλήνων, ώστε το Ελληνικόν στρατόπεδον αποκλεισθέν τοιουτοτρόπως και στερηθέν τροφών ν' αναγκασθή να διαλυθή. Διατάξας ταύτα ο Κιουταχής και δώσας τας αναγκαίας οδηγίας εις τα διάφορα σώματα, αυτός συνωδευμένος από εκατόν περίπου εκλεκτούς ιππείς εστέκετο αντικρύ του Μετοχίου διά να παρατηρή τα γινόμενα και να δίδη την αναγκαίαν συνδρομήν εις τα σώματα, όσα ήθελον πιασθή εις μάχην. Ο δε Καραϊσκάκης απέστειλε πεντακοσίους πεζούς και έως πενήκοντα ιππείς διά ν' αντιπαραταχθώσι κατά των εις την ράχην εχθρών διώρισε δε τους εις το Μετόχιον και τους περί αυτό προμαχώνας να μένωσιν ήσυχoi εις τας θέσεις των, εκτός εάν ίδωσι κινδυνεύοντας τους μαχομένους, τότε δε να στείλωσι μικράν τινα δύναμιν μόνον. Επλησίασαν οι Έλληνες εις τους περί την ράχην εχθρούς και ήρχισαν τον ακροβολισμόν, αλλ' οι ιππείς των Ελλήνων, οι οποίοι επροπορεύοντο των πεζών, οπισθοδρομήσαντες ολίγον διά να γεμίσωσι τα πυροβόλα των, έδωκαν καιρόν εις τους Τούρκους να εφορμήσωσιν, αντέστησαν όμως οι πεζοί και τους αντέκρουσαν. Εν τούτω τω μεταξύ ο Καραϊσκάκης λαβών έν σώμα πεζών διευθύνθη διά του παραθαλασσίου κατά των εχθρών, σκοπεύων να επιπέση εις αυτούς από τα οπίσθια· μόλις επροχώρησεν ολίγον ο Καραϊσκάκης, και οι Τούρκοι ιδόντες τον κίνδυνον, εις τον οποίον έμελλον να εκτεθώσιν, ετράπησαν εις φυγήν. Οι μεν Τούρκοι λοιπόν έφευγον έχοντες εις την πλευράν των την θάλασσαν, οι δε Έλληνες τους κατεδίωκον διά της πεδιάδος και επιταχύνοντες την καταδίωξίν των ηνάγκασαν τους μεν πεζούς να καταφύγωσιν εις τον πλησιέστερον προμαχώνα των, τους δε ιππείς να συνέλθωσιν εις το οχύρωμα όπου ήτον και ο Κιουταχής. Ενώ δε ούτοι έφευγον, τους εκτύπησαν και από τα Ελληνικά οχυρώματα τα πλησιέστερα εις την διάβασιν των, φονεύσαντες τινάς των ιπέων και πληγώσαντες μερικούς. Ενώ δε τινές των Ελλήνων ενησχολούντο εις το να λαφυραγωγήσωσιν όσους εκ των φονευθέντων έλαβαν εις την εξουσίαν των και ήσαν διά τούτο εις αταξίαν, νομίσας αρμόδιον καιρόν ο Κιουταχής, εφορμά ο ίδιος με όλους τους περί αυτόν ιππείς και προλαμβάνει τους Έλληνας έξω από τα οχυρώματά των· γίνεται λοιπόν συμπλοκή εκ του πλησίον, ώστε τα τουφέκια αποκατέστησαν άχρηστα. Οι Έλληνες αν και ήσαν πεζοί και αντεμάχοντο με ιππείς και εις την πεδιάδα, αντεστάθησαν όμως με γενναιότητα, ώστε οι εχθροί εβιάσθησαν ν' αποσυρθώσιν οπίσω εις τας θέσεις των· και τούτο υπήρξε το τέλος ταύτης της μάχης. Η ζημία αμφοτέρων των μερών υπήρξεν ομοία σχεδόν, οι Έλληνες όμως έλαβον την υπεροχήν εις τον αγώνα. Ο δε

Κιουταχής δεν απήλαυσε άλλο εις της ημέρας ταύτης το κίνημα, ειμή το να οχυρώση την εκκλησίαν, όπου έστειλεν ικανάς τροφάς και πολεμοφόδια.

Οι εν τη Ακροπόλει ιδόντες τους αγώνας τούτους ενεθαρρύνθησαν, και την επομένην ημέραν αποστείλαντες πεζοδρόμον ανήγγειλαν εις τον Καραϊσκάκη, ότι δύνανται ακόμη και δέκα ημέρας περισσότερο ν' ανθέξωσιν· όθεν ας μη βιασθώσιν, αλλ' ας ενασχοληθώσι να κάμωσι καλόν σχέδιον διά να διαλυθή η πολιορκία του φρουρίου. Ο αρχηγός τούς έγγραφεν ενθαρρύνων, ότι εντός ολίγου ελπίζει με την βοήθειαν του Θεού να τους απαλλάξη των δεινών των. Παρήλθον μερικά ημέραι χωρίς να γένη καμμία σημαντική συμπλοκή, εκτός ακροβολισμών, εις τους οποίους είχαν πάντοτε την υπεροχήν οι Έλληνες· οι Τούρκοι δε εφείνοντο εις αθυμίαν, συλλογιζόμενοι ίσως τους κινδύνους και τα δεινά της φυγής, αν ήθελον βιασθή να λύσωσι την πολιορκίαν και ν' αναχωρήσωσιν. Ο Καραϊσκάκης ενησχολείτο αδιακόπως και μ' επιμονήν εις την διευθέτησιν των οχυρωμάτων κ' έγγραφε συχνότατα προς τους Πελοποννησίους οπλαρχηγούς, όσοι ήσαν διωρισμενοι να λάβωσι μέρος εις τούτο το στρατόπεδον, διά να καταφθάσωσι το συντομώτερον· διότι επεθύμει να εξαπλώση το στρατόπεδόν του διά νέων οχυρωμάτων, διά των οποίων ν' αποκλείση την κοινωνίαν των περί τον Φαληρέα εχθρών με το λοιπόν στρατόπεδον. Ενώ δε εγίνετο λόγος περί τούτου μεταξύ των αξιωματικών του στρατοπέδου, ο Βάσος επιθυμών να εκπλύνη το προσαφθέν εις αυτόν όνειδος της ανανδρίας με κανέν λαμπρόν κατόρθωμα, επαρακάλεσε τον Καραϊσκάκη να τον διορίση, να κατασκευάση εις την θέσιν ταύτην κανέν οχύρωμα. Ο Καραϊσκάκης αποδεχθείς την αίτησίν του τον εδιόρισε να ετοιμάση αρκετόν αριθμόν παλουκίων· διώρισε ταυτοχρόνως και τους εις Φαληρέα Έλληνας να ετοιμάσωσι την αναγκαίαν ύλην διά να κατασκευάσωσι τρία οχυρώματα.

Αφ' ού εις διάστημα τριών ημερών έγγεινεν η αναγκαία ετοιμασία, επήγεν ο Καραϊσκάκης μόνος του εις Φαληρέα και επροσδιόρισε τας θέσεις, όπου έπρεπε να κατασκευασθώσι τα οχυρώματα, κατέστησεν επιστάτην τον Μακρυγιάννην, διέταξε ποία σώματα να τοποθετηθώσιν εις έκαστον οχύρωμα και τους επαρακίνησεν επιμόνως να εργασθώσι δι' όλης της νυκτός, ώστε το πρωί να ευρεθώσιν έτοιμα και καλώς ασφαλισμένα τα οχυρώματα. Μετέβη μετά τούτο εις Κερατζίνι και λαβών τον Βάσον ομού με τα διωρισμένα σώματα, επήγε διά νυκτός και κατεσκεύασε δύο δυνατά οχυρώματα, περιγυρισμένα με τάφρον και έχοντα υπογείους οικίσκους, εις τους οποίους να προφυλάττωνται οι στρατιώται από τας βολάς των εχθρικών κανονίων. Ο σκοπός του αρχηγού ήτον να εμποδίση τους περί τον Φαληρέα εχθρούς του να συγκοινωνώσι με το λοιπόν στρατόπεδον του Κιουταχή. Μη διακρίνων καθαρά τον τόπον διά το βαθύ της νυκτός σκότος, ενόμισεν ότι επλησίασεν αρκετά εις τα άλλα οχυρώματα τα ανεγερθέντα από τους εις Φαληρέα Έλληνας, ώστε να αποκλεισθώσιν οι εχθροί· πλην ηπατήθη, και το πρωί την ερχομένην ημέραν είδε το λάθος.

Μεταξύ των προμαχώνων των ανεγερθέντων από τους εις Φαληρέα Έλληνας και από τους περί τον Καραϊσκάκην έμεινε κενόν διάστημα, όθεν ηδύναντο να διαβαίνωσιν οι εχθροί και να συγκοινωνώσι με το λοιπόν στρατόπεδον χωρίς βλάβην των. Ο Καραϊσκάκης επιθυμών να ωφεληθή και κατ' άλλον τρόπον από το λάθος τούτο, διώρισεν έν σώμα Ελλήνων να ενεδρεύση κεκρυμμένον όπισθεν των εις το κενόν τούτο διάστημα διεσπαρμένων πετρών. Οι Τούρκοι νομίζοντες ελευθέραν την διάβασιν, εκίνησαν προς το άλλο στρατόπεδον, όπου κατ' εκείνην την εποχήν ήτον και ο ίδιος Κιουταχής, αλλ' αντικρουσθέντες από τους ενεδρεύοντας εμποδίσθησαν ικανήν ώραν, τελευταίον όμως διέβησαν βιάσαντες τους ενεδρεύοντας ν' αφήσωσι την οποίαν εφύλαττον διάβασιν. Από το περιστατικόν τούτο εννόησεν ο Κιουταχής και το λάθος των Ελλήνων και τον κίνδυνον εις τον οποίον ήθελεν εκτεθή το κατά τον Φαληρέα στρατεύμά του, εάν δεν ήθελε βοηθηθή από τούτο το λάθος. Απεφάσισε λοιπόν να κάμη όσον τάχος την διόρθωσιν, και διά τούτο όλην εκείνην την ημέραν ενησχολείτο εις ετοιμασίαν. Τας ετοιμασίας ταύτας παρατηρήσαντες οι εις το Μετόχιον Έλληνες και εννοήσαντες τον σκοπόν, έπεμψαν είδησιν και εις τον Βάσον, παρακινούντες τον να πέμψη την ερχομένην νύκτα ικανόν σώμα στρατιωτών εις νυκτερινήν φυλακήν αντί των ολίγων στρατιωτών, τους οποίους εσυνείθιζε να πέμπη προλαβόντως. Αλλ' αυτός δεν έπραξε κατά την παραγγελίαν. Την νύκτα λοιπόν δύο περίπου χιλιάδες Τούρκοι, εφωδιασμένοι με διάφορα εργαλεία, εστάλησαν από τον Κιουταχήν διά να κατασκευάσωσι προμαχώνα εις τον τόπον, τον οποίον είχαν αφήσει κενόν οι Έλληνες. Άμα έφθασαν εκεί εδίωξαν την παρά του Βάσου διωρισμένην ολιγάνθρωπον φυλακήν και ήρχισαν να καταβάλλωσι τα θεμέλια του οχυρώματός των.

Αμέσως ειδοποιήθη ο Καραϊσκάκης το εχθρικόν τούτο κίνημα, και την αυτήν στιγμήν διαβάς από τα πλησιέστερα οχυρώματα, έλαβε μαζί του μερικούς στρατιώτας και τινας των αξιωματικών και μετέβη όπου ήτον ο Βάσος, τον οποίον αφ' ού επέπληξεν αυστηρά, τον διέταξε να λάβη όλους τους συν αυτό και να ακολουθήση κατόπι του. Συγκροτήσας ούτως έν σώμα ικανόν, ώρμησε κατά των Τούρκων, προς τους οποίους εφώναξε μάλιστα ο ίδιος, ότι πηγαίνει αυτοπροσώπως. Οι Τούρκοι αντέστησαν εις την ορμήν των Ελλήνων, και βλέποντες αυτούς καθαρώς εις το φως της Σελήνης (διότι ήτον πανσέληνος) τους αντέκρουσαν με επιμονήν, ώστε εκινδύνευσε και ο ίδιος αρχηγός. Αλλά τελευταίον οι Έλληνες εφορμήσαντες με ανδρίαν ηνάγκασαν τους εχθρούς να αποσυρθώσιν· έμειναν μόνον ολιγώτατοι εις το νεοκατασκευασθέν εκ του προχείρου οχύρωμα, οι οποίοι και αντιπολεμούντες επλήγωσαν τινάς των Ελλήνων, τους πλησιάσαντας περισσότερο. Η άγνοια του αριθμού των διαμεινάντων εχθρών και η είδησις των πληγωθέντων έκαμε τους Έλληνας να οπισθοδρομήσωσι, και ούτως απέτυχε το κίνημα.

Ο Καραϊσκάκης πνέων όλος αγανάκτησιν, επιστρέφει εις το οχύρωμα του Βάσου και αφ' ού ωνείδισεν αυτόν με πολλήν σκληρότητα, του επρόσθεσεν ότι την ιδίαν νύκτα ή πρέπει με τους μετ' αυτού να διώξωσι τον εχθρόν από την θέσιν ταύτην, ή θέλει τους αποκαταστήσει όνειδος του στρατεύματος (44). Φιλοτιμούμενοι ούτοι να διορθώσωσι το σφάλμα των, επιτίπτουν εκ νέου κατά των εχθρών και κατορθώνουν να τους τρέψωσιν εις φυγήν. Αλλ' εις τούτο το μεταξύ φονεύεται ο σαλπιγκτής και εις αξιωματικός και πληγώνονται και μερικοί στρατιώται. Τούτο το συμβάν, ενώ εβράδυνε την ορμήν των Ελλήνων, εμψύχωσε τους εχθρούς, ώστε αντέστησαν θαρραλέως και επέμειναν εις το οχύρωμά των, το οποίον ήδη είχαν επισκευάσει καλήτερον. Η αποτυχία αύτη ελύπησε μεγάλως τον αρχηγόν, το περισσότερο διότι από μικρόν λάθος υστερήθη μέγα αποτέλεσμα και διότι έβλεπεν ότι όχι μόνον δεν ηδύνατο να επιτύχη τον σκοπόν του με μόνας τας οποίας είχε δυνάμεις, αλλ' ότι έπρεπε και να κινδυνεύση διά να βασταχθή εις τας θέσεις του. Απεφάσισε δε να μην κάμη κανέν νέον κίνημα, αλλά να εξασφαλίζηται εις τας θέσεις του έως να λάβη νέας δυνάμεις.

Δεν επέρασαν όμως πολλαί ημέραι και έφθασεν εις το στρατόπεδον ο Ιωάννης Θ. Κολοκοτρώνης, οι Πετμεζαίοι, ο Χ. Σισίνης και άλλοι με δύω περίπου χιλιάδας στρατεύμα. Ο Καραϊσκάκης αγανακτημένος από την παρελθούσαν αποτυχίαν, είχε μεγάλην επιθυμίαν να πράξη κανέν σημαντικόν έργον προς βλάβην του εχθρού. Επειδή δε ηυξήθησαν ικανώς αι δυνάμεις του, ενόμισεν ότι ήτο πλέον αρμόδιος εις τούτο καιρός. Όθεν μίαν ημέραν περί την ανατολήν του ηλίου λαμβάνει όλον το ιππικόν και ολίγους πεζούς και διευθύνεται προς τον ελαιώνα. Ο Κιουταχής, όστις εφοβείτο και υπώπτευεν απ' όλα τα κινήματα του Καραϊσκάκη, είχε πάντοτε ετοιμήν μίαν δύναμιν από τριακοσίους ιππείς και χιλίους πεζούς διά να κινήται αμέσως εις την προσταγήν του. Την δύναμιν ταύτην διεύθυνεν αμέσως κατά του Καραϊσκάκη· την διώρισε δε να προσπαθήση να διακόψη τον Καραϊσκάκην από το στρατόπεδόν του πιάνουσα τον δρόμον, όθεν έμελλε να επιστρέψη. Το κίνημα τούτο εννοήσας αμέσως ο Καραϊσκάκης απεσύρθη με ταχύτητα εις το στρατόπεδον, αφήσας εις ενέδραν τους μετ' αυτού πεζούς. Όταν οι εχθροί επλησίασαν, οι ενεδρεύοντες επυροβόλησαν αλλ' οι Τούρκοι επιπεσόντες εις αυτούς και πεζοί και ιππείς τους έτρεψαν εις φυγήν και τους ηνάγκασαν ν' αποσυρθώσι προς τον πλησίον λόφον· έπειτα έδραμον κατά του Ελληνικού ιππικού. Ιδόντες το κίνημα τούτο οι εις το Μετόχιον Έλληνες και υποπτεύσαντες έδραμον εις βοήθειαν των οικείων των. Αλλ' έως ούτοι να φθάσωσιν, οι Τούρκοι είχαν ήδη συλλάβει ζώντα τον σεΐταρήν (τυμπανιστήν) του ιππικού. Όταν δε έφθασαν, απέκρουσαν την ορμήν των εχθρών, και η μάχη ήλθεν εις ισορροπίαν. Η στιγμιαία όμως τροπή των ενεδρευσάντων Ελλήνων έκαμε να δράμωσιν εις το πεδίον της μάχης όλοι οι μετά του Ι. Θ. Κολοκοτρώνη και άλλοι από τα πλησίον οχυρώματα, ώστε εσυσσωματώθησαν έως δύω χιλιάδες. Ο Καραϊσκάκης ευρεθείς περικυκλωμένος από τοσαύτην δύναμιν και επιθυμών να μην επιστρέψη εις το στρατόπεδον άπρακτος, ενεθάρρυνε τους Έλληνας και

παρακινών ονομαστί τους σημαντικότερους τους διορίζει να εφορμήσωσι κατά των εχθρών. Υπήκουσαν αμέσως εις την φωνήν του αρχηγού και εφορμήσαντες έτρεψαν εις φυγήν όλην την εχθρικήν δύναμιν και ακολουθούσαν διώκοντες, έως ου οι Τούρκοι απεσύρθησαν ωθούντες αλλήλους και εσυσσωρεύθησαν εις έν κοίλωμα το οποίον τους επροφύλαττεν από τα πυροβόλα των Ελλήνων· επροσπάθησαν να οχυρωθώσιν εις τούτο το μέρος, αλλ' οι Έλληνες εφορμήσαντες τους εξέβαλον και τους διεσκόρπισαν, και οι μεν ιππείς διευθύνθησαν εις την προς Αθήνας πεδιάδα, οι δε πεζοί εις έν των γειτνιαζόντων οχυρωμάτων. Ο Κιουταχής λέγουν ότι απεκεφάλισε δύο από τους αξιωματικούς των ντελήδων πρωταιτίους τρόπον τινά της φυγής. Του εφάνη δε παράδοξον να καταδιώκονται από τόσον ολιγάριθμον ιππικόν Ελληνικόν τριακόσιοι περίπου ιππείς Οθωμανοί.

Ο Καραϊσκάκης ιδών ότι οι Έλληνες είχαν ήδη αποκάμει από τον αγώνα, τον κόπον και την δίψαν και μη θέλων να τους εκθέση εις νέαν προσβολήν, την οποίαν πιθανώς ηδύνατο να κάμη ο Κιουταχής, τους διέταξε ν' αποσυρθώσι τακτικώς και προφυλακτικώς διά να μη βλαφθώσιν από τους εχθρούς, αν τυχόν επιχειρήσωσι να τους καταδιώξωσιν. Η μάχη αύτη διήρκεσεν έξ ώρας κατά συνέχειαν· εφονεύθησαν δε εκ μεν των Ελλήνων έως είκοσι, επληγώθησαν διπλάσιοι, εφονεύθησαν και είκοσι δύο πολεμιστήριοι ίπποι· των δε εχθρών η ζημία δεν έγινε γνωστή, συμπεραίνεται όμως να έγινε σημαντική αφ' όσα διηγήθησαν δύο νέοι χριστιανοί από την επαρχίαν Λιδωρικίου, οι οποίοι ήσαν μισθωτοί εις το σώμα του Τζέλιου Πίτζαρη και εν καιρώ της μάχης ηυτομόλησαν προς τους Έλληνας λαβόντες την σάλπιγκα, την οποίαν προ ημερών είχαν λάβει οι Τούρκοι φονεύσαντες τον σαλπικτήν.

Η νίκη αύτη εμπύχωσεν όλους εν γένει τους συγκροτούντας το στρατόπεδον και ο Καραϊσκάκης, εφορεύων μόνος του, δεν άφινε να μένωσιν αργοί οι Έλληνες, ώστε καθ' ημέραν σχεδόν εγίνοντο ακροβολισμοί εις διάφορα μέρη του στρατοπέδου. Οι ακροβολισμοί ούτοι εγίνοντο ενίοτε γενικώτεροι, ώστε αποκατεσταίνοντο μάχαι, καθώς και την 30 Μαρτίου, ότε εφονεύθησαν τινές και επληγώθησαν ο Λεόντιος Λαζόπουλος Ολύμπιος και ο Αναστασιέλος.

Κατά ταύτην την εποχήν εις την εν Τροιζήνι Συνέλευσιν έγινε πρόβλημα να διορισθή αρχιστράτηγος ο Τζιούρτζ. Οι εις αυτήν απεσταλμένοι πληρεξούσιοι του στρατοπέδου ενόμισαν αναγκαίον, πριν συγκατατεθώσιν εις τούτο, να το γνωστοποιήσωσιν εις τον Καραϊσκάκην. Ο Καραϊσκάκης απεκρίθη με γενναιότητα: «Αι Αθήναι να ελευθερωθώσι, τα μέσα του στρατοπέδου να μη λείψωσι, και είμαι πρόθυμος να δεχθώ οποιονδήποτε αρχηγόν διορίσωσιν». Εφάνη όμως μετά ταύτα ότι ο διορισμός ούτος υπήρξεν η αιτία τρόπον τινά του θανάτου του.

Ο Καραϊσκάκης, αφ' ού συνήχθησαν και άλλα στρατεύματα, νομίζων ότι ήτον ήδη εις κατάστασιν να κατασκευάση τον προμαχώνα εκείνον, τον οποίον προ ολίγων ημερών επιχειρήσας δεν είχε επιτύχει, διέταξε τους ευρισκομένους εις το Μετόχιον να παραχωρήσωσι την θέσιν των εις τον Ι. Θ. Κολοκοτρώνην και να ήναι έτοιμοι να τον ακολουθήσωσιν, όταν τους διορίση. Ετοιμάσας λοιπόν την αναγκαίαν ύλην, επήγε με αυτούς την νύκτα και επεχείρησε να κατασκευάση τον προμαχώνα. Μ' όλον ότι δε οι εχθροί τους εννόησαν και τους αντεπολέμησαν από τα πλησίον οχυρώματα με πυροβόλα και με έν κανόνιον, οι Έλληνες φιλοτιμούμενοι από τον αρχηγόν και αμιλλώμενοι προς αλλήλους, επέμειναν και κατεσκεύασαν το οχύρωμα τούτο, το οποίον μόλις απείχεν από τα εχθρικά έως εβδομήκοντα βήματα.

Ο Κιουταχής φοβούμενος μη κατορθώσωσιν οι Έλληνες να κάμωσι προμαχώνας και εις τον ελαιώνα, το οποίον ήθελεν είναι πολλά επικίνδυνον δι' αυτόν, κατεσκεύασε και αυτός άλλους προμαχώνας μεταξύ του ελαιώνος και του Ελληνικού στρατοπέδου. Επροσπαθούσε δε παντοιοτρόπως ν' αντικρούη την πρόοδον των Ελλήνων. Διά τούτο, όταν έν σώμα στρατιωτών διωρισμένον από τον Καραϊσκάκην επήγε να πιάση έν πηγάδιον, κείμενον εις την παρακειμένην πεδιάδα, ο Κιουταχής εκινήθη κατ' αυτού με ικανήν πεζικήν και ιππικήν δύναμιν, στοχαζόμενος ίσως ότι ανεγείρων οχυρώματα και πιάνων θέσεις πλησίον των Ελλήνων, ηδύνατο να τους στενοχωρήση και να τους βλάψη. Οι Έλληνες αντεστάθησαν και τον αντέκρουσαν με ανδρίαν, δεν ημπόρεσαν μ' όλον τούτο να τον εμποδίσωσι του να κυριεύση το πηγάδιον και άλλας τινάς περί αυτό θέσεις, όπου κατεσκεύασαν οχυρώματα· απήλαυσεν όμως ταύτα με ζημίαν εκατόν περίπου φονευμένων· από δε τους Έλληνας εφονεύθησαν έως δεκαπέντε και επληρώθησαν διπλάσιοι.

Ο Καραϊσκάκης διά να διορθώση την εκ της στερήσεως του πηγαδίου βλάβην, διώρισε και κατεσκεύασαν δύο οχυρώματα επί τινος λόφου προς το πηγάδιον, τα οποία μόλις απείχον των εχθρικών έως διακόσια βήματα, εις τα οποία ετοποθέτησε τους Πετμεζαίους και τον Σισίνην με τους υπό την οδηγίαν των. Βλέπων δε ότι ευδοκιμούσαν τα επιχειρήματά του και προώδευον αρκετά, είχε μεγάλην χαράν, η οποία εφαινέτο προ πάντων από το προς τους αξιωματικούς του στρατοπέδου φέρσιμόν του. Δεν εφείδετο κανέν είδος επαίνου προς εκείνους, οι οποίοι ήθελον πράξει κανέν έργον ανδρίας ή φρονήσεως εις τον πόλεμον· προ πάντων υπερεξεθεΐαζε το εν Μετοχίω σώμα, διά του οποίου κατώρθωσε να κατασκευάση το οχύρωμα εκείνο, εις το οποίον είχε αποτύχει την πρώτην φοράν και το οποίον εθεώρει ως σημαντικώτατον, διότι εκείθεν εθεώρει τα κινήματα του εχθρού και επροστάτευε τα περί αυτό λοιπά οχυρώματα.

Εις τοιαύτην κατάστασιν ήτον το στρατόπεδον όταν έφθασεν εις τον Πειραιά και ο Κόχραν διωρισμένος από την Εθνικήν Συνέλευσιν Ναύαρχος. Έφερε δε μεθ' εαυτού διάφορα πολεμικά πλοία, εν οις και το δίκροτον η

«Ελλάς». Ο Καραϊσκάκης συνωδευμένος από τους σημαντικότερους των αξιωματικών του στρατοπέδου επήγεν εις συνέντευξιν αυτού. Ο τρόπος της υποδοχής, τον οποίον μετεχειρίσθη προς αυτούς ο Κόχραν, τους είκυσε πολλά, ώστε έγεινε λόγος μεταξύ των ότι δεν πρέπει να ήναι ψευδή τα περι αυτού λεγόμενα. Ο Κόχραν ερώτησεν εις την συνέντευξιν ταύτην τον αρχηγόν περί της καταστάσεως του στρατοπέδου και περί της Ακροπόλεως των Αθηνών. Αυτός του εξέθεσεν εν συνόψει την κατάστασιν του στρατοπέδου, περί δε της Ακροπόλεως του εκοινοποίησε τας τελευταίας επιστολάς των πολιορκουμένων. Ο Κόχραν επαιέσας τον ζήλον του στρατεύματος, επρόσφερεν εις αυτό διά του Καραϊσκάκη μίαν σημαίαν κυανήν, έχουσαν εν τω μέσω την γλαύκα, υπεσχέθη δε να οικονομήση όλας τας ελλείψεις του. Περί δε της Ακροπόλεως ωμίλησε με πολλήν ζωηρότητα. Είπεν ότι και την ιδίαν του ζοήν προσφέρει διά την ελευθερίαν των Αθηνών υπεσχέθη χίλια δίστηλα εις εκείνον, όστις πρώτος ήθελε στήσει, την σημαίαν εις τα τείχη της Ακροπόλεως, και έταξε πολλάς δωρεάς και αμοιβάς εις όλους, όταν ήθελε διαλυθή το εχθρικόν στρατόπεδον.

Όσην υπόληψιν έλαβεν ο Καραϊσκάκης προς τον Κόχραν, τόσην καταφρόνησιν και απέχθειαν προς τον Τζιούρτζ, διορισθέντα και αυτόν αρχιστράτηγον. Αν και ήναι πιθανόν να εκινήθη εις τούτο από ζηλοτυπίαν, μ' όλον τούτο τα πρώτα του αρχιστρατήγου κινήματα του έδωκαν ικανήν αιτίαν να τον μεμφθή και να τον κατακρίνη. Ο Τζιούρτζ, άμα διωρίσθη, επεχείρησε να στρατολογήση και έδωκε διά τούτο χρήματα εις τον Κώσταν Βλαχόπουλον. Μετέβη έπειτα εις Μέγαρα, όπου διέτριβον οι Σουλιώται αρχηγοί· έδωκε και εις αυτούς μίαν ποσότητα χρημάτων και τους κατέπεισε μ' αυτά να συμμεθέξωσι του αγώνος. Όστε τι συνέβη εκ τούτου; Οι μη κινδυνεύσαντες και μη αγωνισθέντες επροπληρώθησαν διά να λάβωσι μέρος εις τον αγώνα, οι δε συγκροτούντες το στρατόπεδον και αγωνισθέντες δεν απήλαυσαν τίποτε. Η δυσαρέσκεια διά την ανισότητα ταύτην ήτον γενική εις το στρατόπεδον, η ελπίς όμως ενός μέλλοντος ευτυχούς έκαμνε τους στρατιώτας να υπομένωσιν.

Όταν έφθασε και ο Τζιούρτζ εις το στρατόπεδον, επήγεν εις συνέντευξιν του ο αρχηγός με τους σημαντικότερους αξιωματικούς του. Τας αυτάς σχεδόν ερωτήσεις του Κόχραν έκαμε και αυτός και τας ιδίας απαντήσεις έλαβεν. Εμβήκε δε εις ενέργειαν, και το πρώτον έργον του εστάθη να διορίση νέους φροντιστάς, το οποίον ελύπησε καιρίως τον Καραϊσκάκην διότι υπετίθετο δυσπιστία εις τους παρ' αυτού διορισμένους φροντιστάς. Διά τούτο, όταν ο αρχηγός του ιππικού διευθύνθη προς τον Καραϊσκάκην διά τινας ανάγκας των ιπέων, αυτός διεύθυνε τον απεσταλμένον προς τον αρχιστράτηγον, λέγων ότι προς εκείνον πρέπει ν' αποτεινώνται του λοιπού τας αιτήσεις των. Ο απεσταλμένος επρόβαλε την ανάγκην του ιππικού εις τον αρχιστράτηγον, αλλ' αυτός απεκρίθη, ότι δεν δύναται να του χορηγήση το ζητούμενον, διότι δεν έβαλεν εισέτι εις τάξιν τας υποθέσεις του. Η άρνησις αύτη επείραξε

τους ιππείς και επαπαρονέθησαν εις τον Καραϊσκάκη, ο οποίος έδειξε την δυσαρέσκειάν του και τους εφάνέρωσεν ότι συμπάσχει και ο ίδιος.

Μ' όλον τούτο ο Καραϊσκάκης ενεργούσεν ακούραστα τα καθήκοντά του, και ευχαριστούμενος διά τας καθ' ημέραν προστιθεμένας νέας δυνάμεις, ανησχολείτο προθύμως εις την διευθέτησιν αυτών, επέβλεπε πανταχού και διοίκει το στράτευμα τόσον τακτικά, ώστε όλοι εθαύμαζον την φρόνησιν και δραστηριότητά του. Και τω όντι ο Καραϊσκάκης ήτον πρώτος από τους Έλληνας αρχηγούς, όστις έλαβεν υπό την οδηγίαν του διά μιας δεκαπέντε περίπου χιλιάδας στράτευμα και το διοίκησε με την μεγαλητέραν τάξιν, εμπειρίαν και φρόνησιν.

Αλλ' όσον ευχάριστος ήτον η κατάστασις του στρατοπέδου, τόσον αθλία επαρουσιάζετο εκείνη των πολιορκουμένων. Ανήγγειλαν καθ' επανάληψιν εις τον αρχηγόν ότι εξέλιπον διόλου σχεδόν και αι τροφαί και το νερόν και τα ιατρικά διά τους πληγωμένους και ασθενείς, ώστε ευρίσκοντο εις την εσχάτην αμηχανίαν. Τούτο έδωκεν αιτίαν εις τον Καραϊσκάκη να συγκροτήση συμβούλιον περί της Ακροπόλεως. Συνήλθον λοιπόν εις την σκηνήν του μέρος των προκριωτέρων αξιωματικών και ο Κόχραν. Γενομένης δε συζήτησεως περί του τρόπου καθ' ον θέλουν δυνηθή να επιταχύνωσι την διάλυσιν της πολιορκίας, ο Καραϊσκάκης επρόβαλεν ότι νομίζει της πρώτης ανάγκης το να κυριευθή από τους Έλληνας το μοναστήριον του αγίου Σπυρίδωνος εις Πειραιά· διότι με τούτο ήθελον πέσει εις την εξουσίαν των και όλα τα περι αυτό οχυρώματα, ώστε το εις Κερατζίνι στρατόπεδον ήθελεν ενωθή με το εις Φαληρέα, και τότε όλοι ομού ήθελον είναι εις κατάστασιν να επιχειρήσωσι κανέν κίνημα γενικόν κατά του εχθρικού στρατοπέδου με ελπίδα επιτυχίας. Ο Κόχραν εξήτησε από τον αρχηγόν να του είπη τι να πράξη, ή πώς να κατασταθή ωφελιμώτερος εις εκτέλεσιν του προβαλλομένου σχεδίου, ο δε Καραϊσκάκης κολακευθείς από τον ευγενή τρόπον του Κόχραν, απεκρίθη ότι αφιερώνει εις αυτόν την κατεδάφισιν του μοναστηρίου· διότι τον νομίζει υπέρτατον των μηχανικών και τολμηρότατον εκτελεστήν και των πλέον επικινδύνων επιχειρήσεων.

Αφ' ού ενεκρίθη αυτό το σχέδιον, ο Κόχραν εξήτησε να ίδη την θέσιν του μοναστηρίου· και ο Καραϊσκάκης τον ωδήγησεν εις ένα ωχυρωμένον λόφον, από τον οποίον ηδύνατο να ίδη και την θέσιν ταύτην και το λοιπόν στρατόπεδον. Αλλ' επειδή ο Κόχραν δεν ενόμισεν ικανάς όσας παρατηρήσεις έκαμεν από αυτόν τον λόφον και εξήτησε να οδηγηθή πλησιέστερον, ο Καραϊσκάκης διώρισε τον Χατζή Μιχάλην, αρχηγόν του ιππικού, να τον οδηγήση όσον πλησιέστερον ήτον δυνατόν. Ο Κόχραν λοιπόν διά θαλάσσης, ο δε Χατζή Μιχάλης διά ξηράς επροχώρησαν προς την θέσιν του μοναστηρίου όσον πλησιέστερον ηδυνήθησαν· και αφ' ού έκαμεν ο Κόχραν όσας επεθύμει να κάμη παρατηρήσεις, υπεσχέθη να επιχειρήση την κατεδάφισιν του μοναστηρίου.

Ο Καραϊσκάκης, αφ' ού έπραξε ταύτα μετά του Κόχραν, έδωκε τας ακολούθους διαταγάς. Επειδή κέντρον της μάχης έμελλε να γένη το μοναστήριον, του οποίου την κατεδάφισιν είχεν υποσχεθή να επιχειρήση ο Κόχραν, οι εις την ράχην ευρισκόμενοι Έλληνες να μην κάμωσι κανέν κίνημα, οποιαδήποτε και αν ήθελεν είναι η έκβασις του κατά το μοναστήριον επιχειρήματος. Όσοι δε δεν είναι διωρισμένοι εις οχυρώματα, καθώς και όσοι πλεονάζουσιν εις αυτά, να ήναι έτοιμοι ν' ακολουθήσωσι τον αρχηγόν όταν τους προσκαλέση. Εις το πλησιέστερον του Παλαιοκάστρου Ελληνικόν οχύρωμα διέταξε να στηθή έν κανόνιον, διά να κανονοβολώσι τους εις τούτο εχθρούς, όχι διά να τους βλάπτωσι, αλλά μόνον διά να τους απασχολώσι. Διέταξε ταυτοχρόνως και τον Νικόλαον Πετμεζάν να διαβή διά θαλάσσης όπισθεν του μοναστηρίου και να κινηθή και αυτός εκείθεν κατά των εχθρών. Προς το μέρος, όπου ούτος έμελλε, να αποβή, οι εν τω μοναστηρίω εχθροί είχαν πέμψει φυλακήν συγκειμένην από εκατόν περίπου στρατιώτας. Οι περί τον Πετμεζάν εφορμήσαντες κατ' αυτών τους τρέπουσιν εις φυγήν· ενώ δε ούτοι ακολουθούσαν διώκοντες και επλησίαζον εις έν εχθρικόν οχύρωμα, οι εις Φαληρέα κινηθέντες εις άμιλλαν από το παράδειγμα και προηγουμένου του σημαιοφόρου των Υδραίων, εφορμούν έως χίλιοι εις το Τουρκικόν οχύρωμα και εισπηδώσι εις αυτό, καθ' ην εποχήν επέπιπτον εις αυτό από το άλλο μέρος οι περί τον Πετμεζάν. Όσοι από τους εν αυτώ Τούρκους διέφυγον την μάχαιραν των Ελλήνων κατέφυγον έντρομοι εις το μοναστήριον και εις τα πλησιέστερα εχθρικά οχυρώματα.

Την ευτυχή ταύτην έκβασιν θεωρήσας από το αντιπέραν μέρος ο αρχηγός, επαράκίνησε τους μετ' αυτού να κινηθώσι κατά των εχθρών, και συνοδευόμενος από τον Ι. Θ. Κολοκοτρώνην, εφορμά κατά του Παλαιοκάστρου. Οι εις αυτό Τούρκοι δεν ηδυνήθησαν ν' αντισταθώσι, αλλ' αμέσως έντρομοι ετράπησαν εις φυγήν. Διέσπειραν τον τρόπον και εις τα πλησίον οχυρώματα, από τα οποία εθεώρουν την άτακτον φυγήν των, ώστε εις ολίγων στιγμών διάστημα οι Έλληνες προοδεύοντες με προθυμίαν αποκατέστησαν κύριοι όλων των παρά την θάλασσαν Τουρκικών οχυρωμάτων και επολιόρκησαν στενώτατα το μοναστήριον. Τοιούτος τρόμος ενεσπάρη εκείνην την ημέραν εις τους εχθρούς και εις τόσην αθυμίαν και δειλίαν εφάινοντο βυθισμένοι, ώστε ολίγη προσβολή, ως πολλοί εσυμπέραινον, ήθελε τους τρέψει εις φυγήν και οι Έλληνες ήθελον δυνηθή να φθάσωσι εις τον ελαιώνα. Αλλ' ο Καραϊσκάκης δεν ενέκρινε να επεκτείνη περισσότερο την νίκην του, φοβούμενος ίσως την απροσχεδιάστον εξάπλωσιν του στρατοπέδου. Η ημέρα εκείνη υπήρξεν ημέρα πανηγύρεως διά τους Έλληνας· διό συγχρόνως με τους πολεμούντας επιυροβόλουν και όλοι οι λοιποί, καθώς και οι πολιορκούμενοι εις το φρούριον, εξηγούντες με τούτο την ευχαρίστησίν των εις τα γενόμενα.

Ολίγας ώρας μετά την μάχην ταύτην έφθασαν εις το στρατόπεδον και τα εις Μέγαρα διατρίβοντα Σουλιώτικα σώματα, τα οποία ετοποθέτησεν ο

αρχηγός εις έν από τα κατ' εκείνην την ημέραν κυριευθέντα εχθρικά οχυρώματα. Οι αρχηγοί των σωμάτων τούτων, και προ πάντων ο Κώστας Μπότζαρης, επροσπάθησαν να δείξωσιν εις τον Καραϊσκάκη, ότι γνωρίζουσι την φρόνησιν και εμπειρίαν του και ότι τον σέβονται διά ταύτα και ευχαρίστως δέχονται να υπηρετήσωσι την πατρίδα υπό την οδηγίαν του. Ο δε Καραϊσκάκης αποκριθείς μετριοφρόνως και αποδώσας την αιτίαν της μεταξύ των διαφωνίας εις τα αφεύκτως επακολουθούντα την ανθρωπίνην αδυναμίαν λάθη, τους επαρακάλεσε να ήναι πρόθυμοι εις τον μέλλοντα αγώνα και να συνεργασθώσιν ως αδελφοί με ομόνοιαν και καθαρότητα καρδίας.

Ο Καραϊσκάκης, αφ' ού ετοποθετήθη εις το Παλαιόκαστρον, το οποίον αυτήν την ημέραν εξουσίασεν από τους εχθρούς, και αφ' ού διώρισε και εις τα λοιπά οχυρώματα τας αναγκαίας φυλακάς, εκάλεσε τους αξιωματικούς του στρατοπέδου διά να σκεφθή μετ' αυτών ποίον μέτρον έπρεπε να μεταχειρισθώσι διά να βιάσωσι τους αποκλεισθέντας εις το μοναστήριον να παραδοθώσι ταχύτερον. Ενεκρίθη δε να μεταχειρισθώσι καλήτερον μέσα συμβιβαστικά, με την ελπίδα του ότι κατορθώνεται συντομώτερον δι' αυτών η αναχώρησις των εχθρών, το οποίον επεθύμει καθ' υπερβολήν ο Καραϊσκάκης, διά να δυνηθή, απαλλαττόμενος από τας προς αυτό το μέρος ενασχολήσεις, να προοδεύση εις το υπέρ της Ακροπόλεως σχέδιόν του. Ο Καραϊσκάκης επρότεινε να κοινοποιηθή η γνώμη αύτη και εις τον Κόχραν και μάλιστα εις αυτόν ν' αφιερώσωσι το να κάμη εις τους αποκλεισμένους το πρόβλημα του ν' αναχωρήσωσι μ' οποίας συνθήκας ήθελον ευαρεστηθή, διότι, είπε, δεν έχουν οι Τούρκοι προς αυτόν την οποίαν έχουν προς τους Έλληνας καταφρόνησιν.

Κατά συνέπειαν τούτων ο Κόχραν έπεμψεν αμέσως εις τους πολιορκουμένους μίαν λέμβον διά να τους προβάλη να παραδοθώσι· αλλά μόλις εφάνη πλησιάζουσα προς το μοναστήριον η λέμβος, και οι πολιορκούμενοι επυροβόλησαν κατ' αυτής, ώστε επλήγωσαν ένα Άγγλον Φιλέλληνα. Οι απεσταλμένοι ηναγκάσθησαν να οπισθοδρομήσωσι και η αποστολή των δεν έλαβεν έκβασιν. Ο Κόχραν αγανακτήσας καθ' υπερβολήν διά το παράλογον φέρσιμον των Τούρκων, διέταξεν αμέσως το δίκροτον και τα λοιπά πλοία τα συγκροτούντα τον στόλον του να κανονοβολήσωσι το μοναστήριον. Τα πλοία εξακολουθήσαντα έως το εσπέρας κατά συνέχειαν τον κανονοβολασμόν, κατεκρήμνισαν τα τείχη του μοναστηρίου· μ' όλον τούτο οι Τούρκοι υπέμεινον, διότι (καθώς έπειτα παραδοθέντες ωμολόγησαν) δεν υπέφερον σημαντικόν φόνον από τον κανονοβολισμόν των Ελλήνων.

Ο Καραϊσκάκης εφρόντισε ν' αυξήση τας πολιορκούσας το μοναστήριον φρουράς, διά να μην αφήση να σταλώσιν εις τους αποκλεισμένους βοήθεια και τροφαί από τον Κιουταχήν, το οποίον υπόπτειεν· ο Κιουταχής όμως, μ' όλον ότι οι αποκλεισμένοι κατώρθωσαν να του γνωστοποιήσωσι διά τινος

επίτηδες απεσταλμένου την δεινότητα της θέσεώς των και τας ανάγκας των, δεν έπραξέ τι προς βοήθειάν των ούτε εκείνην την νύκτα, ούτε την επομένην ημέραν ή διότι δεν ηδύνατο, ή διότι ενόμισεν ότι δεν ήσαν εις την εσχάτην ανάγκην, αλλ' ηδύναντο ακόμη ν' ανθέξωσι.

Την επομένην ημέραν τα πλοία επανέλαβον τον κανονοβολισμόν, άμα ανέτειλεν ο ήλιος, και δεν έπαυσαν ειμή το εσπέρας. Οι Τούρκοι βλέποντες ότι κατεδαφίσθη ολοτελώς το μοναστήριον, ότι τους εξέλιπον αι τροφαί και τα πολεμοφόδια, προ πάντων δε το νερόν, τελευταίον μη βλέποντες ουδέ βοήθειαν καμμίαν, ουδέ καν προσπάθειαν συνδρομής από το μέρος των οικείων των, ενώ μόλις απείχον πεντακόσια βήματα, απεφάσισαν να ζητήσωσι συνθήκας και διεύθυνον ταυτοχρόνως το πρόβλημά των εις τον Καραϊσκάκη, τον Ναύαρχον και τον Αρχιστράτηγον.

Το πρόβλημα των Τούρκων ήτον να εξέλθωσι με τα όπλα και τας αποσκευάς των και να μεταβώσιν ανενόχλητοι εις το Τουρκικόν στρατόπεδον. Ο δε Καραϊσκάκης επιθυμών να δεχθή αυτό με την γνώμην τρόπον τινά και την συγκατάθεσιν όλου του στρατοπέδου, περιήλθε μόνος του τας διαφόρους θέσεις και το εκκοινοποίησε. Απαντών δε δυσκολίας τινάς εις μερικούς, επροσπάθησε και τους έπεισε βάλλων προ οφθαλμών των την ανάγκην της ταχίστης συνδρομής, την οποίαν είχαν οι εν τη Ακροπόλει Έλληνες, το άδηλον του μέλλοντος, το άστατον της τύχης του πολέμου και τέλος τα αδόμενα περί εκστρατείας του Ιμπραΐμη εις Αττικήν. Το δε έγγραφον, διά του οποίου απεδέχετο την παρά των εχθρών προβαλλομένην συνθήκην, έβαλε και το υπέγραψαν και οι Σουλιώται, αφ' ενός μεν μέρους διά να τους αφαιρέση το ν' αντιπράξωσιν, αφ' ετέρου δε διότι έδιδον πολλήν πίστιν οι Άλβανοί εις αυτούς. Οι Τούρκοι λαβόντες το έγγραφον τούτο και ευχαριστούμενοι τρόπον τινά από τον Καραϊσκάκη, του εμήνυσαν διά των απεσταλμένων του, ότι επειδή τους συγχωρούν να εξέλθωσι με τα όπλα και τας αποσκευάς των και επειδή ο Κιουταχής δεν εφρόντισεν υπέρ της σωτηρίας των, υπόσχονται μεθ' όρκου όχι μόνον να μη κινήσωσιν όπλα κατά των Ελλήνων εις τας μελλούσας μάχας, αλλ' ακόμη και να αναχωρήσωσι διόλου από το στρατόπεδον, παραλαμβάνοντες μαζί των και όσους άλλους δυνηθώσιν εκ των συγγενών, φίλων και συμπατριωτών των.

Προς ασφαλή εκτέλεσιν της συνθήκης ταύτης οι Τούρκοι εξήτησαν ενέχυρα και εδόθησαν εις αυτούς ο Βάσος, ο Ιωάννης Λογοθέτου και άλλοι τινές, τους οποίους παραλαβόντες οι Τούρκοι εις το μέσον των, εκίνησαν από το μοναστήριον προς το στρατόπεδον του Κιουταχή, προπορευομένου και οδηγούντος αυτούς του Καραϊσκάκη. Προ της παραδόσεως των Τούρκων εκκοινολογείτο εις το στρατόπεδον ότι ήσαν πλουσιώτατοι και με πλήθος πολυτίμων όπλων και αποσκευών· διά τούτο πλήθος στρατιωτών συνέρρευσε εις το μοναστήριον κινούμενον από περιέργειαν να ιδή. Πολλοί εξ αυτών, αφ' ού δεν είδον σύμφωνα τα πράγματα με τα λεγόμενα, ηκολούθουν τους Τούρκους συρόμενοι από μίαν περιέργειαν, την οποίαν

εκινούσεν εις αυτούς έν θέαμα σπάνιον εις τον αγώνα τούτον, ο οποίος αμφοτέρωθεν εγίνετο εξολοθρευτικός. Είχον αρκετά προχωρήσει οι Τούρκοι, όταν Έλλην τις εκ των παρακολουθούντων εξήτησε να λάβη βιαίως από ένα Τούρκον έν πυροβόλον (τουφέκι). Ο Τούρκος αντέτεινεν, επειδή δε ο Έλλην επέμενεν εις την αρπαγήν προσθέτων και απειλάς, ο Τούρκος στενοχωρηθείς πυροβολεί κατά του Έλληνος με την πιστόλα του. Οι στρατιώται οι οποίοι, φαίνεται, επεθύμουν αιτίαν, έλαβον αμέσως μέρος εις την ταραχήν, και ο μεν πλησιέστερος κτυπά και φονεύει τον Τούρκον, οι δε λοιποί επιπίπτουν εις τους άλλους. Οι παρευρεθέντες αξιωματικοί προσπάθησαν να καταπαύσωσι την ταραχήν μεταχειρισθέντες και παρακλήσεις και απειλάς, δεν ημπούρεσαν όμως να το κατορθώσωσι. Εφονεύθησαν δε εκ των τριακοσίων διακόσιοι πενήκοντα, οι δε λοιποί μόλις διέφυγον την σφαγήν. Εις τον θόρυβον τούτον εφονεύθησαν και από τους Έλληνας έως δέκα και επληρώθησαν διπλάσιοι. Ο δε Καραϊσκάκης και τα ενέχυρα, καθώς και οι παρευρεθέντες αξιωματικοί μόλις διέφυγον τον κίνδυνον.

Ο Καραϊσκάκης τόσην λύπην αισθάνθη διά την βάρβαρον και απάνθρωπον ταύτην πράξιν, ώστε του ήτον προκριτώτερον να χαθή παρά να επιζήση εις έργον, το οποίον έμελλε ν' αμαυρώση την υπόληψιν όλου του στρατοπέδου. Το μέγεθος της θλίψεώς του ηδύνατό τις να το συμπεράνη από τα παράξενα και μανιώδη κινήματά του. Ύβριζε τον αίτιον και τους αξιωματικούς, όσους ενόμιζεν ότι δεν εφρόντισαν όσον έπρεπε διά να προλάβωσιν, ή να εμποδίσωσι το δυστύχημα, αναθεμάτιζε την ώραν και ό, τι άλλο ήρχετο εις τον νουν του εκείνην την στιγμήν. Τρέμων από τον θυμόν του, εκινείτο ως μανιώδης ικανήν ώραν χωρίς ν' αποφασίση τίποτε· τελευταίον διώρισε και εμάζωζαν την σκηνήν του διά να αναχωρήση· ανήγγειλε δε την φυγήν του και εις τους οικειότερους του διά να τον συνακολουθήσωσι, λέγων ότι δεν θέλει πλέον να διοική επίορκον και άπιστον στρατεύμα. Πολλοί των σημαντικότερων αξιωματικών συνελθόντες περί αυτόν μόλις τον κατέπεισαν με τας παρακινήσεις των να αναλάβη την συνέχειαν των εργασιών του και να φροντίση να εκπλύνη το όνειδος του στρατοπέδου, ευρίσκων και τιμωρών τον αίτιον της τρομεράς ταύτης απιστίας· εξετάζων δε ο Καραϊσκάκης επληροφορήθη, ότι ο πρωταίτιος ήτον εις εκ των στρατιωτών του Ιωάννου Νοταρά. Αμέσως λοιπόν διέταξε και εβάλθη υπό φύλαξιν ο στρατηγός ούτος, έως ου εύρη και παραδώση εις το στρατόπεδον τον ένοχον.

Εις ταύτα ενησυχολείτο ο Καραϊσκάκης ομού με τους σημαντικώτερους των αξιωματικών, όταν εγχειρίζεται εις αυτόν διαμαρτύρησις από μέρος του αρχιστρατήγου διά την καταπάτησιν της συνθήκης και την σφαγήν των εχθρών. Συναρπασθείς αμέσως από θυμόν και αγανάκτησιν είπε σωρείαν ύβρεων και κακολογιών εναντίον του αρχιστρατήγου ενώπιον και του ιδίου απεσταλμένου του· στραφείς έπειτα προς τους αξιωματικούς του είπε με τόνον ενταυτώ και παράπονον· «Έχει αρά γε γνώσιν, ενώ θεωρεί από την

γολέτταν τον πόλεμον, να διευθύνη διαμαρτυρήσεις εις ημάς, οι οποίοι αντιπαλαίωμεν με τόσων ειδών διαβόλους;» Ο Καραϊσκάκης διά την οποίαν είχαν αποκτήσει εις το στρατόπεδον υπόληψιν και δύναμιν δεν εφοβείτο, ουδέ εσέβετο τον αρχιστράτηγον, ο οποίος, ως μη συμμετέχων μάλιστα των κακοπαθειών και κινδύνων του πολέμου, δεν ενομίζετο αρχηγός, αλλά προμηθευτής των αναγκαίων του στρατοπέδου, και επειδή ουδέ ταύτα δεν ήσαν ικανά και άφθονα, ως ήλπισαν κατ' αρχάς, δεν είχε δύναμιν ανάλογον με την αξίαν του υπουργήματός του. Ελυπήθη όχι ολίγον και ο Κόχραν διά την καταπάτησιν της συνθήκης και εις την πρώτην ορμήν του θυμού του διώρισε και εξήλθον όλα τα υπό την οδηγίαν του πλοία από τον Πειραιά και άραξαν από το όπισθεν μέρος· συγχρόνως διέταξε και ανεχώρησαν τριακόσιοι περίπου εκ των υπ' αυτού στρατολογηθέντων, οι οποίοι προ ολίγου είχαν αποβή και τοποθετηθή εις το Παλαιόκαστρον. Ο Καραϊσκάκης μ' όλα ταύτα δεν απέκαμεν, αλλ' εξακολουθούσε τας εργασίας του όπως ηδύνατο. Κατέπεισε δε και τον στόλαρχον και τον αρχιστράτηγον να λησμονήσωσι τα γενόμενα και να συμπράξωσιν ως και πρότερον.

Έχων δε πάντοτε προ οφθαλμών τον κίνδυνον της Ακροπόλεως και βλέπων την ανάγκην του να κάμη κανέν αποφασιστικόν κίνημα υπέρ των εν αυτή πολιορκουμένων, πολλάς ημέρας κατά συνέχειαν ήτον εις ανησυχίαν και περιφερόμενος εις τας διαφόρους θέσεις του στρατοπέδου επαρητηρούσε και εσχεδιάζεν. Εν μια δε των ημερών παραλαμβάνει τους σημαντικώτερους των αξιωματικών και μεταβαίνει εις το εις Φαληρέα στρατόπεδον, διά να κάμη κ' εκείθεν παρατηρήσεις. Αφ' ού ικανήν ώραν με το τηλεσκόπιον περιειργάσθη όλον τον μεταξύ του Ελληνικού στρατοπέδου και της Ακροπόλεως τόπον, εκάλεσε πλησίον του τους αξιωματικούς και τους είπεν ότι νομίζει ωφέλιμον να κινηθώσιν οι Έλληνες προς την Ακρόπολιν διηρημένοι εις δύο σώματα, ανά τέσσαρας χιλιάδας έκαστον, και εφωδιασμένοι με οκτώ ημερών τροφάς και πολεμεφόδια και με τ' αναγκαία εργαλεία προς κατασκευήν οχυρωμάτων. Το έν εκ των δύο τούτων σωμάτων να διευθυνθή δεξιόθεν, το δε εξ αριστερών διά του ελαιώνος· εδείκνυε δε ταυτοχρόνως και τας θέσεις όπου ενόμιζεν ασφαλές να τοποθετηθώσι τα σώματα ταύτα, διά ν' αντικρούσωσι την πρώτην ορμήν του εχθρού και να ενεργήσωσιν έπειτα εκείθεν περί της προόδου των εις Ακρόπολιν.

Αφ' ού εκοινοποίησε το σχέδιον τούτο και εις τον στόλαρχον και εις τον αρχιστράτηγον και έγεινε δεκτόν, επροσκάλεσεν εις την σκηνήν του όλους τους αξιωματικούς του στρατοπέδου διά να σχεδιάσωσι λεπτομερέστερον περί του τρόπου, με τον οποίον έπρεπε να κινηθώσι τα σώματα και πώς και από ποιους να οδηγηθώσι. Γνωρίζων δε το φίλαρχον των Σουλιωτών, επρότεινεν εις αυτούς να οδηγήσωσι το έν σώμα, το δε έτερον είπεν ότι έμελλε να το οδηγήση αυτοπροσώπως ο ίδιος· ανέλαβε δε εις τον εαυτόν του να κινηθή εις την εκ δεξιών εκστρατείαν, ήτις έμελλε να ήναι η δυσκολότερα· αλλ' οι Σουλιώται κινούμενοι από φιλοτιμίαν και άμιλλαν

εζήτησαν να διορισθώσιν αυτοί εις το κινδυνωδέστερον μέρος, και ο Καραϊσκάκης συγκατετέθη.

Την επιούσαν ο Καραϊσκάκης διώρισεν υπό την οδηγίαν των Σουλιωτών τον Ιωάννην Νοταράν, τον οποίον είχε ήδη αφήσει ελεύθερον ως αναδειχθέντα αθών της εις τους Τούρκους γενομένης απιστίας, και τον Μακρυγιάννην, διότι είχε υπό την οδηγίαν του τους Αθηναίους, οι οποίοι ως έμπειροι των θέσεων εχρησίμευον και ως οδηγοί. Αυτός δε συνεκρότησε το σώμα του από τα λοιπά στρατεύματα. Μη έχων δε τα αναγκαία εργαλεία, ηναγκάσθη να βραδύνη ολίγας ακόμη ημέρας το κίνημα, έως ου να προμηθευθή ταύτα από Σαλαμίνα και Αίγινα, όπου είχε στείλει επίτηδες πλοία.

Αφ' ού εφωδιάσθη και από ταύτα, ειδοποίησε τους αρχηγούς όσοι έμελλον να εκτελέσωσι το σχέδιον, διά να ετοιμασθώσιν. Επλησίασαν εις την ξηράν και τα πλοία, εις τα οποία έμελλον να επιβώσι τα στρατεύματα· αλλ' ανεβλήθη κ' εκείνην την νύκτα το κίνημα διά τινας ελλείψεις, τας οποίας δεν επρόλαβον να οικονομήσωσι· την επομένην ημέραν έπεμψεν ο Καραϊσκάκης εις τον αρχιστράτηγον ζητών πολεμεφόδια διά να εφοδιάση τα στρατεύματα, όσα έμελλον να κάμωσι το κίνημα· επειδή δε εκείνος του έπεμψεν οκτώ μόνον κιβώτια, αυτός νομίζων ολιγωτάτην την ποσότητα ταύτην ως προς το πλήθος των στρατιωτών και το επιχείρημα και γνωρίζων την δυσκολίαν του να εφοδιασθώσιν άλλοτε, αφ' ού ήθελον τοποθετηθή μακράν του στρατοπέδου και της θαλάσσης, ηγανάκτησε καθ' υπερβολήν και είπε μυρίας ύβρεις εναντίον του αρχιστρατήγου, επί παρουσία μάλιστα του απεσταλμένου του. Η βραδύτης, με την οποίαν ενεργείτο η εκστρατεία αύτη εναντίον της επιθυμίας του, τα συμβαίνοντα συχνά εμπόδια, αι αντενέργειαι αι οποίαι πλαγίως του εγίνοντο, ή ενόμιζεν ότι του εγίνοντο, ίσως και η συνεχής του νοός του ενασχόλησις εις το κίνημα τούτο τον ετάραζαν τόσον κατ' εκείνας τας ημέρας, ώστε εκυριεύθη από πυρετόν.

Εις τοιαύτην κατάστασιν ήτον ο Καραϊσκάκης, όταν επαρουσιάσθη εις αυτόν ο Κώστας Βλαχόπουλος, αρχηγός ενός σώματος, στρατολογηθέντος με χρήματα του αρχιστρατήγου, εις τον οποίον ιδίως ανήκε και αυτός ο ίδιος· ήτον διωρισμένος εις έν οχύρωμα πολλά πλησίον των εχθρών και αναγκαζόμενος να ήναι αδιακόπως εις πόλεμον υπέφερε πολύ, διότι επληγώνοντο καθ' ημέραν οκτώ έως δέκα των στρατιωτών του. Βλέπων λοιπόν ότι ημέραν παρ' ημέραν εγίνετο ασθενέστερον το σώμα του και διά να προλάβη κάθε ενδεχόμενον εκοινοποίησεν εις τον Καραϊσκάκη την κατάστασίν του και του εζήτη βοήθειαν. Ο Καραϊσκάκης αγανακτημένος από τα κατ' εκείνας τας ημέρας διατρέξαντα, τεταραγμένος από την θέρμην, δυσαρεστημένος προ πάντων διότι ο αρχιστράτηγος είχε δώσει χρήματα εις αυτόν και τους στρατιώτας του, ενώ δεν είχαν συμμεθέξει των κινδύνων της εκστρατείας ταύτης, τον εδέχθη με πολλήν αγριότητα και ωνειδισεν ως άνανδρον και αυτόν και τους στρατιώτας του, του επρόσθεσε δε ότι, καθώς

αυτοί μόνοι καθ' όλον το στρατόπεδον λαμβάνουν χρήματα, ούτω πρέπει και εις μεγαλητέρους κινδύνους να είναι εκτεθειμένοι. Ματαίως ο Κώστας Βλαχόπουλος προσπάθησε με συστολήν και ταπείνωσιν να δικαιολογήση το ζήτημά του· ο Καραϊσκάκης ευρισκόμενος πάντοτε εις την ιδίαν έξαψιν· «Φύγε (είπεν εις αυτόν) με τους εξακοσίους ανάνδρους στρατιώτας σου· την θέσιν εκείνην διακόσιοι μόνον εμπειροπόλεμοι στρατιώται είναι ικανοί να την φυλάξωσιν». Και αποτεινόμενος προς τον Γεώργιον Γεροθανάση, παρευρεθέντα εκεί· «Πήγαινε (είπε) λάβε διακοσίους από τους ανδρείους συστρατιώτας σου και ανάλαβε την φύλαξιν αυτής της θέσεως»· εσκεπάσθη έπειτα διά να ησυχάση και να κοιμηθή. Την διαταγήν ταύτην ως πηγάζουσαν από την έξαψιν του θυμού δεν έκριναν εύλογον να την βάλωσιν εις ενέργειαν ούτε ο Βλαχόπουλος, ούτε ο Γεώργιος Γεροθανάσης.

Την στιγμήν ταύτην Κρητικοί τίνες και Υδραίοι προχωρήσαντες προς το μέρος των Τούρκων ηκροβολίζοντο, παρακινούντες τρόπον τινά τους εχθρούς εις αντίκρουσιν. Οι πλησιέστεροι των Τούρκων έπεμψαν κατ' αυτών ανάλογον δύναμιν. Αλλ' επειδή συνέρρεον κατ' ολίγον πολλοί Έλληνες εις βοήθειαν των πολεμούντων, και οι Τούρκοι έπεμψαν ομοίως και άλλην βοήθειαν εις τους εδικούς των. Τελευταίον ο Νικήτας, επιθυμών να ωφεληθή από το απροσδόκητον και από την προθυμίαν, την οποίαν έβλεπεν εις τους στρατιώτας, κατέβη εις τον τόπον της μάχης με την σημαίαν του· το ίδιον έπραξαν και οι άλλοι οπλαρχηγοί, ώστε η μάχη εγίνετο ήδη σημαντική. Ο Νικήτας μάλιστα έκαμεν έφοδον κατά τινος εχθρικού οχυρώματος· αλλά πριν δυνηθώσι να εισπηδήσωσιν εις αυτό, πληγώνεται εις την σιαγόνα αυτός, πληγώνονται ταυτοχρόνως και άλλοι τινές αξιωματικοί και ικανοί στρατιώται, ώστε ευρέθησαν εις την ανάγκην να οπισθοδρομήσωσιν. Οι συνεχείς πυροβολισμοί, αι κραυγαί και ο θόρυβος των πολεμούντων έδωκαν αιτίαν εις τον Καραϊσκάκη να ερωτήση το γινόμενον. Εξήλθε δε αμέσως και από την σκηνήν του διά να ιδη. Έγεινε δε τούτο καθ' ην στιγμήν ωπισθοδρόμησαν οι Έλληνες. Ιδών εις την κατάστασιν ταύτην τα πράγματα, εθύμωσεν εναντίον εκείνων, οι οποίοι άνευ διαταγής και ασκέπτως εκίνησαν μάχην κατά των εχθρών. Επιθυμών δε να διορθώση την έλλειψιν των Ελλήνων, διά να μην αφήση να ταπεινωθή το πνεύμα των, καθ' ην στιγμήν μάλιστα ετοιμάζετο εις νέον και μέγαν αγώνα, πηδά εις τον ίππον του και τρέχει ο ίδιος κατά των εχθρών, λαβών εις την χείρα του έν γιαταγάνι από τινα των παρατυχόντων ⁽⁴⁵⁾.

Παραλαβών δε μεθ' εαυτού όσους των ιπέων ή εφίππων αξιωματικών απήντησε καθ' οδόν, διευθύνεται προς τους εχθρούς παρακινών και ενθαρρύνων τους Έλληνας, όσους απαντούσε καθ' οδόν, και επιτυγχάνει να τους τρέψη εις φυγήν και να τους βιάση να κλεισθώσιν εις τα πλησιέστερα οχυρώματα. Αλλά μη αρκούμενος εις τούτο προχωρεί ανάμεσα των εχθρικών οχυρωμάτων με μόνον τους συν αυτώ ιππείς και στενοχωρεί μεγάλως τους εις τα οχυρώματα Τούρκους περιτριγυρίζων τρόπον τινά αυτά αφ' ενός μεν μέρους με το ιππικόν, αφ' ετέρου δε με τους πεζούς. Ο

Κιουταχής υποπεύσας από την πρόοδον ταύτην του Καραϊσκάκη, αποστέλλει εναντίον του όλον το ιππικόν. Οι περί τον Καραϊσκάκην λοιπόν μη δυνάμενοι ν' ανθέξωσιν εις τοσούτον ανωτέραν δύναμιν τρέπονται εις φυγήν· ο δε Καραϊσκάκης μένων ύστερος εις την αναχώρησιν διά να ενθαρρύνη και τους λοιπούς και να μην αφήση να γένη επιβλαβής η καταδίωξις, πληγώνεται και πίπτει από τον ίππον του· αλλά την αυτήν στιγμήν αναλαμβάνει πάλιν τας δυνάμεις του, αναβαίνει εις τον ίππον του και διαμένει ενθαρρύνων το ιππικόν εις το να περιμένη και βοηθή τους πεζούς οπισθοδρομούντας. Ο υπασπιστής του ιππικού Κακλαμάνος, διαμένων πλησίον του Καραϊσκάκη εις όλους τους κινδύνους της ημέρας ταύτης, έδειξεν ηρωισμόν και τόλμην ασυνείθιστον· μάλιστα όταν σφαίρα εχθρικού κανονίου του αφαίρεσε την δεξιάν χείρα, αυτός χωρίς να δείξη διόλου δειλίαν, εξακολούθησε την μάχην, λαβών με την αριστεράν του το σπαθίον, το οποίον εκράτει εις την κοπέισαν χείρα του. Εφονεύθησαν εις την μάχην ταύτην υπέρ τους είκοσι και επληγώθησαν έως εξήκοντα, οι περισσότεροι αξιωματικοί και σημαντικοί.

Αφ' ού είδεν ο Καραϊσκάκης ότι ήσαν πλέον εκτός κινδύνου οι Έλληνες, τότε εσκέφθη περί του εαυτού του. Η φήμη είχεν ήδη διαδώσει εις το στρατόπεδον το ολέθριον συμβάν και πλήθος αξιωματικών συνέδραμον περί αυτόν, τον παρέλαβον και τον εσυντρόφευσαν έως την θάλασσαν και εκείθεν τον μετέφερον εις μίαν γολέτταν, επί σκοπώ του να τω χορηγήσωσι περισσότερα βοηθήματα διά την πληγήν του. Καθ' όλον το διάστημα της οδοιπορίας του δεν μετέβαλε διόλου το ήθος του, αλλ' είχε πάντοτε την αυτήν γενναιότητα και ωμίλει ελευθέρως περί παντός είδους αντικειμένων, περί των οποίων εγίνετο λόγος. Αφ' ού κατεστήθη εις την γολέτταν και του εγίνοντο παρά των ιατρών επισκέψεις εις την πληγήν του, διώρισε να γράψωσιν εις τους αξιωματικούς Παλαμηδιώτας (τους οποίους ωνόμασε μάλιστα παλαιούς και σταθερούς συναγωνιστάς του) να έλθωσιν να τους ιδή. Αυτοί όμως μη νομίζοντες καλόν ν' αφήσωσι τας θέσεις των εις μόνους τους στρατιώτας και να υπάγωσιν όλοι, έκλεξαν και έστειλαν τον Χριστόδουλον Χατζή Πέτρου και τον Γαρδικιώτην Γρίβαν. Άμα επαρουσιάσθησαν εις αυτόν ούτοι· «Ελάτε (τους είπε) να σας ασπασθώ». Επειδή δε ούτοι εδάκρουν, επροσπάθησεν ο Καραϊσκάκης να τους εγκαρδιώση· έπειτα τους είπεν ως τελευταίαν παραγγελίαν· «Να καταβάλετε όλην σας την φροντίδα διά να φυλάξετε καλά τας θέσεις σας και να λύσετε επομένως την πολιορκίαν των Αθηνών. Πρό πάντων σεις οι παλαιοί συναγωνισταί μου να μην εντροπιασθήτε. Εγώ μεταβαίνω εις Αίγιναν και άμα αναλάβω επιστρέφω· διά κάθε ενδεχόμενον όμως ιδού και η διαθήκη μου· εις μεν τον υιόν μου αφήνω το τουφέκι μου, την μόνην περιουσίαν, την οποίαν έχω τώρα ⁽⁴⁶⁾· τας δε θυγατέρας μου τας αφιερώνω εις σας τους συναγωνιστάς μου ⁽⁴⁷⁾. — Μην αναφέρης τον θάνατον (είπεν ο Χριστόδουλος) επειδή δεν είμεθα εις εκείνην την κατάστασιν. — Ηκούσατε, (επανέλαβεν ο Καραϊσκάκης) όσα σας είπα διά τα παιδιά μου· διά σας όμως τους συναγωνιστάς μου τι να είπω; Επεθύμουν να έχω το έθνος έμπροσθέν

μου διά να του ειπώ τι αξίζετε. Ασπασθήτε από μέρους μου όλους τους αξιωματικούς συναδέλφους σας και αύριον το πρωί να έλθητε όλοι να σας ιδώ». Λέγουν ότι εν παρόδω τρόπον τινά ανέφερεν εις αυτούς ότι επληγώθη από το μέρος των Ελλήνων, ότι εγνώριζε τον αίτιον και ότι, αν ήθελε ζήση, ήθελε τον κάμει γνωστόν και εις το στρατόπεδον (⁴⁸).

Η πληγή ήτον εις το υπογάστριον και ανίατος κατά τας παρατηρήσεις των ιατρών. Μ' όλον ότι οι παρεστώτες όλοι εξητούσαν να παραστήσωσιν εις τον Καραϊσκάκην ότι δεν ήτον επικίνδυνος, αυτός μετά τινας εδικάς του παρατηρήσεις εξήγησε με μίαν συνήθη του φράσιν του, ότι εγνώρισε το ανίατον, δεν μετέβαλε δε διόλου ήθος, αλλά διέμεινεν ο ίδιος δημηγορών και ομιλών μεγαλοφώνως με τους παρευρισκομένους, έως ου ολίγας ώρας μετά την μεσημβρίαν απέθανεν, αφήσας τελευταίαν παραγγελίαν να τον ενταφιάσωσιν εις μίαν μεγάλην εκκλησίαν (⁴⁹).

Η φήμη διέδωκεν αμέσως πανταχού την είδησιν του θανάτου του, και μία τρομερά φρίκη και κατήφεια εκυρίευσεν όλους. Το στρατόπεδον ενόμισεν απ' εκείνην την στιγμήν ότι έχασε τον πατέρα του, τον οδηγόν του και ενί λόγω τον σωτήρα του. Εσβύσθη αμέσως η προθυμία και η τόλμη, την οποίαν έδειχνεν εις όλας τας πράξεις του, εις τας οποίας είχεν οδηγόν, θεατήν και κριτήν τον Καραϊσκάκην, και ωμοίαζεν ως σώμα χωρίς ψυχήν. Όλοι δε αι προσπάθειαι και του αρχιστρατήγου και των αξιωματικών του να το παρηγορήσωσι και να το εμψυχώσωσιν απέβησαν μάταιαι, καθώς τα μετά ταύτα συμβάντα το απέδειξαν.

Ο αρχιστράτηγος διέταξε να μετακομίσωσι το σώμα του Καραϊσκάκη εις Σαλαμίνα διά να το ενταφιάσωσι με τας ανηκούσας τελετάς· διέδωκε δε εις το στρατόπεδον ότι το έπεμψεν εις Αίγινα, υποπτέων μετά λόγου, ότι πολλοί των αξιωματικών και εκ των στρατιωτών ακόμη ημπορούσαν να μεταβώσιν εις Σαλαμίνα διά να συνοδεύσωσι τον νεκρόν και να του αποδώσωσι τας τελευταίας τιμάς, και ότι η απουσία των εδύνατο ν' αποβή επιβλαβής εις το στρατόπεδον εις τοιαύτην μάλιστα περίστασιν. Εξήλθεν έπειτα εις την ξηράν και προσκαλέσας τους αξιωματικούς όλου του στρατοπέδου τους ωμίλησεν όσα ενόμισε πρόσφορα εις την περίστασιν, τους επαρηγόρησε διά την στέρησιν του Καραϊσκάκη και τους επαρακίνησε να εξακολουθήσωσι τον αγώνα με την ιδίαν προθυμίαν και γενναιότητα, υποσχόμενος να συναγωνισθή και ο ίδιος και να πράξη υπέρ του στρατοπέδου ό, τι του επιτρέπουν τα μέσα, τα οποία το έθνος ενεπιστεύθη εις αυτόν. Προβάλλει τελευταίον αν εγκρίνουν να εξακολουθήσωσι το ίδιον σχέδιον του Καραϊσκάκη, ή να διευθετήσωσι κατ' άλλον τρόπον το κίνημα. Πολλοί των αξιωματικών διά την υπόληψιν την οποίαν είχαν εις τα σχέδια του Καραϊσκάκη και διά το προς αυτόν σέβας, επρόβαλον να εξακολουθήσωσι το αυτό σχέδιον. Ο Κώστας Μπότζαρης όμως επρότεινε το εναντίον, λέγων ότι το στρατόπεδον διά τον θάνατον του αρχηγού του ήτον τρόπον τινά χωρίς κέντρον· ότι το σχέδιον τούτο δεν θέλει δυνηθή να

το εκτελέση κανείς καθώς ο Καραϊσκάκης, ο οποίος, επειδή το συνέλαβεν ο ίδιος και το εμελέτησε προ καιρού, ηδύνατο να προΐδη κάθε εναντίον και τας ατελείας του, αν ήθελεν έχη, να τας διορθώση και εις τον καιρόν ακόμη της εκτελέσεως και να προλάβη τους εξ αυτής κινδύνους. Αλλά μετά τινας διαφιλονεικήσεις, εις τας οποίας υπεφαίνετο ήδη η διαίρεσις του στρατοπέδου, υπερίσχυσαν οι ζητούντες την εκτέλεσιν αυτού του σχεδίου. Αλλ' ό, τι συμβαίνει πάντοτε εις τας επιμόνους διαφιλονεικήσεις, όπου οι φιλονεικούντες δεν προσπαθούν να εύρωσι το ορθόν και το συμφέρον, αλλά να κατορθώσωσι να υπερισχύση η γνώμη των, τούτο συνέβη και εις ταύτην την περίστασιν. Δεν εσυμβιβάσθησαν να βάλωσιν εις ενέργειαν το σχέδιον, οποίον εδόθη από τον Καραϊσκάκη, αλλ' αφ' ού έκαμαν τινάς μεταβολάς.

Πριν έμβωμεν εις την διήγησιν του ολεθρίου τούτου επιχειρήματος ας μεταβώμεν εις Σαλαμίνα διά ν' αποδώσωμεν τας τελευταίας τιμάς εις τον ήρώα μας. Άμα έφθασεν εις Σαλαμίνα το πλοίον το φέρον το νεκρόν σώμα του Καραϊσκάκη, όλοι οι κατοικούντες και παροικούντες εις αυτήν άνδρες, γυναίκες, παιδιά και γέροντες εξήλθον εις προϋπάντησιν με μίαν γοεράν κατήφειαν, με θρήνους και με δάκρυα. Προηγίτο εις την εκφοράν το ιερατείον ενδεδυμένον την ιερατικήν στολήν. Δεν ηκούετο δε εις την πολυάριθμον εκείνην ομήγυριν ειμή η λυπηρά ψαλμωδία και ο γοερός τόνος των ιερέων διακοπτόμενος εν τω μεταξύ από τους στεναγμούς του λαού και τους συγκεχυμένους και διακεκομμένους θρήνους των συνακολουθούντων γυναικών και παιδίων. Εάν εξέταξέ τις όλων των παρευρισκομένων τα πρόσωπα, ήθελεν ευκόλως ιδεί, ότι κανέν άλλο αίσθημα δεν εκυρίευε τας καρδίας των, ειμή το της λύπης διά την στέρησιν τοιούτου ανδρός (εις τον οποίον όλοι απέδιδαν το όνομα του πατρός και σωτήρος) και το του φόβου μελλόντων κινδύνων, εις τους οποίους δικαίως υπόπτευον ότι έμελλε να εκτεθή το έθνος μας. Με τοιαύτην παράταξιν ωδήγησαν τον νεκρόν εις την εκκλησίαν και αφ' ού του έγεινεν η συνήθης εκκλησιαστική τελετή, ο κύριος Γ. Αινιάν εξεφώνησεν επιτάφιον λόγον, ο οποίος έτι μάλλον εξήψε την λύπην με την διήγησιν των προτερημάτων και των ανδραγαθιών του ενδόξου τούτου ήρωος· μετέφερον έπειτα το σώμα εις τον ετοιμασθέντα τάφον και το κατέθεσαν με τον συνήθη πυροβολισμόν. Τοιαύται νεκρώσιμοι τελεταί έγειναν και εις Πόρον ⁽⁵⁰⁾ και εις Ναύπλιον και αλλαχού. Πανταχού δε τα πρόσωπα των Ελλήνων έδειχνον ότι η αυτή λύπη εκυρίευε τας καρδίας των.

Ο θάνατος του Καραϊσκάκη δεν έμεινεν επί πολύ άγνωστος και εις τους εχθρούς. Αιγύπτιος τις τακτικός, αυτομολήσας προ καιρού εις τους Έλληνας από τα τάγματα του Ιμπραΐμη, ήτον ως ιπποκόμος εις ένα από τους Σουλιώτας αξιωματικούς. Αυτός λαβών τον ίππον του κυρίου του και δραπετεύσας από το Ελληνικόν στρατόπεδον μετέβη εις τους εχθρούς και έδωκε την είδησιν του θανάτου του Καραϊσκάκη. Όσην λύπην, αθυμίαν και δειλίαν είχαν αισθανθή οι Έλληνες διά τον θάνατον του Καραϊσκάκη, τόσην χαράν και θάρρος έλαβον οι εχθροί ⁽⁵¹⁾. Επροσπαθούσαν δε να την

γνωστοποιήσωσι και εις τους Έλληνας μ' οποία μέσα ηδύναντο. Εφώναζον από τα οχυρώματά των· «Δεν υπάρχει πλέον ο Καραϊσκάκης· πρέπει να ενδυσθήτε τα μαύρα». Οι Έλληνες εξήτησαν κατ' αρχάς να κρύψωσι τον θάνατον του Καραϊσκάκη και να δείξωσιν αδιαφορίαν εις τα λεγόμενα. Αλλ' η λύπη, η οποία εκυρίευε τας καρδίας των, δεν τους εσυγχώρει να υποκριθώσι προσήκοντος το οποίον ανελάμβανον προσωπείον.

Κατά την απόφασιν, η οποία επί της συνελεύσεως των αξιωματικών και του αρχιστρατήγου έγγεινεν, ως ανωτέρω ανεφέραμεν, του να βάλωσιν εις ενέργειαν το σχέδιον του Καραϊσκάκη, επειδή ήδη είχαν γένει έτοιμα και όλα τα αναγκαία, όλοι οι διωρισμένοι να λάβωσι μέρος εις τούτο το κίνημα κατέβησαν εις το παραθαλάσσιον την 24 του Απριλίου και μετά το μεσονύκτιον επιβάντες εις πλοία εκίνησαν και ύστερον από τινα εμπόδια εξ αιτίας των εναντίων ανέμων έφθασαν και απέβησαν εις την ξηράν, οδηγούμενοι δε από τον Μακρυγιάννην επροχώρησαν προς το φρούριον, διαιρούμενοι εις σώματα, εκ των οποίων τα μεν ετοποθετήθησαν κατά σειράν εις οποίας ενόμισαν αρμοδιωτέρας θέσεις, τα δε προώδευσαν προς το φρούριον διά να τοποθετηθώσιν εις τας παρά του Καραϊσκάκη σημειωθείσας θέσεις. Αλλά κινούμενοι από παράκαιρον άμιλλαν δεν περιωρίσθησαν εις τας σημειωθείσας θέσεις, αλλ' εξηπλώθησαν και διεμοιράσθησαν εις πολλές, διά το οποίον και αδυνάτισαν. Επροχώρησαν δε και προς το φρούριον και προπαρετάχθησαν το σώμα των Σουλιωτών, των Κρητών, των Αθηναίων και το τακτικόν. Συνέβη δε είτε κατά λάθος, είτε κατά περιφρόνησιν ή αδιαφορίαν να μην τοποθετηθή κανέν σώμα εις μίαν θέσιν, την οποίαν ως μη πατουμένην από το ιππικόν είχε συστήσει ιδιαιτέρως ο Καραϊσκάκης διά να πιασθή από έν σώμα δυνατόν και τούτο επέφερε σημαντικήν βλάβην εις τους Έλληνας.

Ο Κιουταχής, άμα εξημέρωσε και είδε τους Έλληνας εις ταύτας τας θέσεις, συνήθροισεν εις Σέγκιον (Άρειον Πάγον) όσον στρατεύμα ηδύνατο να μετακινήση και αφ' ού τους παρεκίνησε και τους ενεθάρρυνε με υποσχέσεις και αμοιβάς, τους διέταξε να εφορμήσωσι κατά των προτεταγμένων Ελλήνων, το οποίον και έπραξαν με τρομεράν μανίαν και ορμήν. Οι Έλληνες, οι οποίοι μάλιστα δεν είχαν προφθάσει να κάμωσι δυνατούς τους προμαχώνας των, μόλις εκένωσαν τα πυροβόλα των και ευρέθησαν εν τω μέσω των Τούρκων, χωρίς να λάβωσι καιρόν να γεμίσωσι πάλιν. Πολεμούντες λοιπόν συμμεμιγμένοι με τους εχθρούς, εχάθησαν σχεδόν όλοι. Την φθοράν ταύτην ιδόντες οι εις τα λοιπά οχυρώματα Έλληνες ετράπησαν εις φυγήν πριν έλθωσιν εις μάχην μετά των εχθρών. Αλλά το ιππικόν του εχθρού εφόνευεν όσους επρολάμβανεν. Ο τρόμος αποκατέστη γενικός και όλοι έφευγον προς την θάλασσαν διά να σωθώσιν εις τα πλοία. Ο δε Κόχραν και ο αρχιστράτηγος, οι οποίοι είχαν εξέλθει εις την ξηράν, έπεσον εις την θάλασσαν διά να προλάβωσι να φύγωσιν. Ο όλεθρος ήθελε γένει γενικός και υποκάτω ακόμη εις τα κανόνια των Ελληνικών πλοίων, εάν ο Νικόλαος Ζέρβας δεν εμπόδιζε με το σπαθί εις τας χείρας τους

φεύγοντας και δεν τους εμπύχωνε με το παράδειγμά του διά να συσσωματωθώσι και ν' ανθέξωσιν εις τας εχθρικός προσβολάς. Οι Τούρκοι πλησιάσαντες εις το παραθαλάσσιον και ιδόντες τους Έλληνας συσσωματωμένους και ετοιμούς δι' αντίκρουσιν, προστατευομένους μάλιστα και από των πλοίων τα κανόνια, δεν επεχείρησαν άλλην προσβολήν, ευχαριστημένοι, φαίνεται, από την άχρι τούδε έκβασιν, αλλ' επέστρεψαν εις το στρατόπεδόν των.

Η ζημία την οποίαν έλαβον οι Έλληνες εις ταύτην την μάχην υπήρξε μεγίστη και οποία δεν συνέβη έως ταύτην την εποχήν. Πεντακόσιοι περίπου Έλληνες εφονεύθησαν και αιχμαλωτίσθησαν, εκ των οποίων οι περισσότεροι ήσαν τακτικοί, Κρήτες και Σουλιώται· προ πάντων όμως η μάχη αύτη υπήρξεν ολεθρία διά το πλήθος των αξιωματικών, οίτινες εφονεύθησαν ή επιάσθησαν ζώντες· μεταξύ των πρώτων συναριθμούνται ο Λάμπρος Βείκος, ο Γεώργιος Τζαβέλας, ο Αθανάσιος Τούσια Μπότζαρης και ο Ιωάννης Νοταράς· μεταξύ δε των αιχμαλωτισθέντων ο Γεώργιος Δράκος και ο Δημήτριος Καλλέργης (⁵²).

Ίσως δεν ήθελε γένει τόσον σωματική ζημία εις τους Έλληνας, εάν άμα συνεκλήθη η μάχη εις τούτο το μέρος, οι εις Κερατζίνι ήθελον εφορμήσει κατά των αντικρύ των τοποθετημένων εχθρών, καθώς ήτον το σχέδιον του Καραϊσκάκη· αλλ' εις το συμβούλιον, το οποίον προανεφέραμεν, δεν ενεκρίθη να γένη από τούτο το μέρος κίνημα. Μ' όλον τούτο, ενώ συνεκροτείτο η μάχη, εις το πέραν μέρος τινές των αξιωματικών εκ των του σώματος του Καραϊσκάκη, βλέποντες διάφορα σώματα Τούρκων αποκοπτόμενα από τα πλησίον οχυρώματα και μεταβαίνοντα εις τον τόπον της μάχης, επρόβαλον να γένη και από μέρους των κίνημα κατά των εχθρών, τουλάχιστον όσον να τους εμποδίσωσι του να δώσωσι βοήθειαν εις τους μαχομένους· αλλ' ο Γιαννούσης επρότεινε να μην κάμωσι κανέν κίνημα έως να γένη μισής ή και μιας ώρας μάχη εις το πέραν μέρος, και τότε να εφορμήσωσι εδώθεν διά να κάμωσι λαμπρότερον έργον κάμνοντες αντιπερισπασμόν εις τον εχθρόν. Το πρόβλημα τούτο εισηκούσθη χωρίς δυσκολίαν, διότι εφαινετο εύλογον και διότι όλοι εσέβοντο τον Γιαννούσην (καθώς και ο ίδιος Καραϊσκάκης) διά την ανδρίαν και πολεμικήν εμπειρίαν του· αλλ' έως ου να κινηθώσιν ούτοι, εις το αντικρύ μέρος άλλοι μεν είχαν ήδη κατακοπή από τους εχθρούς, οι δε λοιποί τραπέντες εις φυγήν κατεδιώκοντο.

Διά την αποτυχίαν ταύτην και διά την τρομερωτάτην σφαγήν όλον το στρατόπεδον έπεσεν εις μεγίστην αθυμίαν· ο δε γενικός κανονοβολισμός των εχθρών αποκατέστησε ζωηροτέραν την λύπην και τον φόβον δεινότερον, ώστε μόλις έπαυσεν η μάχη και ο Ιωάννης Θ. Κολοκοτρώνης, οι Πετμεζαίοι και ο Σισίνης εμήνυσαν εις την επιτροπήν του σώματος του Καραϊσκάκη διά να στείλωσι στράτευμα να πιάση τας οποίας αυτοί κατείχον θέσεις, διότι δεν ημπορούν να κρατήσωσι τους στρατιώτας των,

από τους οποίους άλλοι μεν ήρχισαν ήδη να φεύγωσι κρυφίως, άλλοι δε ζητούν φανερά την φυγήν.

Η επιτροπή αυτή προσκαλέσασα και όλους τους αξιωματικούς του στρατοπέδου έκαμε σύσκεψιν περί του πρακτέου και ευρέθη εύλογον να συσφίξωσι το στρατόπεδον καταβαίνοντες πάλιν εις τας πρώτας θέσεις των και να φυλάξωσι την σειράν των οχυρωμάτων από Κερατζίνι έως Φαληρέα. Διά να μη λάβη δε ο εχθρός είδησιν και προξενήση τινά βλάβην, η μετάβασις απεφασίσθη να γένη την νύκτα μ' όλην την απαιτουμένην μυστικότητα και φρόνησιν. Όσον αναγκαιοτέρα ενομιζετο η μυστικότης, τόσοσιν ολιγώτερον την εφύλαξαν οι Έλληνες εις την ώραν της μεταβάσεως. Από τας συνομιλίας, από τον κτύπον των κανοναμαξών και από την απροσεξίαν, με την οποίαν εκτελούσαν τα διαταττόμενα, εννόησεν ο εχθρός την φυγήν των.

Εις την ώραν ταύτην κανείς από τους Έλληνας δεν είχεν άλλο προ οφθαλμών, ειμή την ιδίαν του σωτηρίαν, και κρίνων από το αίσθημα, το οποίον εκυρίευε την καρδίαν του, δεν εμπιστεύετο εις άλλον· εστέλλετο κανείς εις σκοπιάν; ενόμιζεν ότι οι λοιποί τον άφησαν και έφυγον, ή ότι θέλουν τον αφήσει, και ούτε αυτός εκτελούσεν ως έπρεπε το χρέος του, ούτε οι λοιποί ηδύναντο να εμπιστευθώσι. Θόρυβος και αταξία μεγίστη εκυρίευε καθ' όλον το στρατόπεδον και έφευγον όλοι με βίαν προς την θάλασσαν και τον Φαληρέα. Οι πλησιέστεροι εκ των εχθρών, οι οποίοι είχαν εννοήσει την αναχώρησιν και ήσαν έτοιμοι, μόλις είδον τους Έλληνας αναχωρήσαντας, εμβαίνουν εις τους εγκαταλειφθέντας προμαχώνας και βάλλουσι φωτίαν εις τας καλύβας διά να δώσωσιν ευκολώτερον και εις τους λοιπούς Τούρκους την είδησιν της φυγής.

Όσοι ήσαν τοποθετημένοι πλησιέστερον των εχθρών, φεύγοντες προς την θάλασσαν, εύρισκον ερήμους τους προμαχώνας, όθεν διέβαινον, ενώ οι φυλάττοντες αυτούς Έλληνες ήσαν εις χρέος να τους περιμείνωσι, να ενωθώσιν όλοι ομού και ούτω ν' αναχωρήσωσι. Τούτο αύξησε την δυσπιστίαν και την ταραχήν· ό,τι όμως την εκορύφωσεν ήτον, ότι ελθόντες εις τα οχυρώματα, εις τα οποία είχαν αποφασίσει να τοποθετηθώσι, δεν εύρισκον εκείνους, οι οποίοι τα εφύλαττον· ώστε αν οι Τούρκοι εγνώριζον την κατάστασιν των φευγόντων και ήθελον τους καταδιώξει με ολιγώτερον φόβον και συστολήν, ήθελον τους προξενήσει σημαντικωτάτην ζημίαν. Τόσον μέγας ήτον ο φόβος, όστις εκυρίευσε το στρατόπεδον, ώστε η εμπροσθοφυλακή, ή κάλλιον οι φεύγοντες πρώτοι, απαντήσαντες έν ποιμνιον ενόμισαν ότι ήτον εχθρικών ιππικών, και οπισθοδρομήσαντες διέδωκαν την είδησιν ταύτην εις τους ακολουθούντας, ώστε αν δεν ήθελον έβγει ογλίγωρα από την απάτην, πολύ μέρος του στρατεύματος ήθελε ριφθή εις την θάλασσαν.

Ἐφθασαν εἰς τὸ μέρος ὅπου ἦτον τοποθετημένον τὸ ἱπικόν, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδ' αὐτοῦ δὲν ἐστάθησαν, ἀλλ' ἔφευγον μετὰ τὴν ἰδίαν ἀταξίαν, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἱπικοῦ ἠναγκάσθη νὰ συνακολουθήσῃ εἰς τὴν φυγὴν, ἀφήσας ὅλας τὰς σκηνάς καὶ πολλὰς ἀποσκευὰς τοῦ ἱπικοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ διάβασις ἐμέλλε νὰ γένη ἀπὸ μίαν ξυλίνην γέφυραν, οἱ ἱππεῖς θέλοντες νὰ προλάβωσι διὰ νὰ μὴν τύχη καὶ τὴν πιάσωσιν οἱ ἐχθροὶ καὶ ἐπομένως βλαφθῶσι, μὴ οὔσης ἄλλης διαβάσεως δι' αὐτούς, ἐτάχυνον τὸν δρόμον των. Τοῦτο ἔδωκεν αἰτίαν εἰς τοὺς πεζοὺς νὰ τρέχωσι μ' ὅλας τὰς δυνάμεις των διὰ νὰ μὴν μείνωσιν ὀπίσω καὶ ἠύξησαν εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τὸν θόρυβον. Ἐλεεινὸν θέαμα! Ἐκεῖνοι οἵτινες διέβησαν τὴν νύκτα διὰ μέσου τοῦ στρατοπέδου τοῦ Ὁμέρ πασά εἰς Δίστομον, προξενήσαντες θάμβος καὶ ἐκστασιν εἰς τοὺς ἐχθροὺς, ἐκεῖνοι οἵτινες ἐπέπεσον τὴν νύκτα εἰς τὸ στρατόπεδον τὸ πολιορκοῦν τὸ Μεσολόγγιον καὶ εἰσεχώρησαν ἀνά μέσον των σκηνῶν ἕως εἰς αὐτὸ τὸ ἄσυλον τοῦ Κιουταχί, ἔφευγον μετὰ τὴν πλέον φρικτὴν ἀταξίαν καὶ κυριευμένοι ἀπὸ μέγιστον τρόμον, ἐνῶ δὲν κατεδιώκοντο ἐκ τοῦ πλησίου ἀπὸ τὸν ἐχθρόν, ἀπέδειξαν ἐμπράκτως ὅτι φρόνιμος καὶ ἀνδρείος ἀρχηγὸς εἶναι καλῆτερος ἀπὸ μέγα καὶ ἀνδρείον στρατόπεδον.

Συνήλθον τέλος πάντων εἰς Φαληρέα ὅλοι οἱ φεύγοντες ἐκτὸς των Πετμεζαίων, οἱ ὁποῖοι μετὰ οκτακοσίους περίπου στρατιώτας διευθύνθησαν πρὸς Ἐλευσίνα. Οἱ Τούρκοι ἀκολουθοῦσαν μακρόθεν μετὰ παρατήρησιν καὶ περιέργον προσοχὴν, υποπτεύοντες ἴσως καμμίαν ἐνέδραν, ἀλλ' ἦσαν μακρὰν τοῦ νὰ γνωρίσωσι τὴν ἀληθὴν κατάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατεύματος. Ἐπλησίασαν μ' ὅλον τούτο εἰς τοὺς περὶ τὸν Φαληρέα προμαχῶνας, ὅπου εἰάν δὲν ἠθέλον σταθῆ ὁ Κήτζος Τζαβέλας καὶ ὁ Κώστας Βλαχόπουλος, ἠθέλον ἴσως κυριεύσει οἱ ἐχθροὶ καὶ τὰ κανόνια. Ματαίως ἐπροσπαθοῦσαν οἱ ἀξιωματικοὶ νὰ ἐμψυχώσωσιν ὀπωσοῦν τὸ στράτευμα καὶ νὰ το πληροφορήσωσιν ὅτι δὲν ὑπάρχει πλέον κίνδυνος. Οἱ στρατιῶται καὶ πρὸ πάντων οἱ ἐσχάτως ἐλθόντες ἀπὸ τὰς νήσους, ὄντες ἀσυνεῖθιστοι ἀπὸ τοιαῦτα πράγματα, συνήρχοντο πλησίον τῆς θαλάσσης καὶ ἀπέβλεπον πρὸς αὐτήν, ὡς τὸ μόνον μέσον τῆς σωτηρίας των. Ὅστις εἶδε τὸ στρατόπεδον τούτο εἰς τὴν ἀκμὴν του, ζῶντος ἐτι τοῦ Καραϊσκάκη, δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ δακρύσῃ βλέπων τοιαύτην μεταβολὴν εἰς αὐτό, τὸ ὁποῖον ὠμοίαζεν ὡς ποίμνιον διασκορπισθέν ἀπὸ τοὺς λύκους. ἠύξησε δὲ ἐτι μᾶλλον τὴν ἀθυμίαν καὶ τὸν φόβον των στρατιωτῶν ἡ διήγησις τοῦ τρομεροῦ δυστυχήματος, τὸ ὁποῖον ἔπαθον οἱ ἐκστρατεύσαντες, καὶ τὸ ὁποῖον διηγούμενοι μόνοι των οἱ διασωθέντες, τὸ ἀποκατέστηνον ἐλεεινότερον καὶ αἰσθαντικότερας λύπης καὶ φόβου πρόξενον.

Ἐφάνη τελευταίον ἡ ἡμέρα, ἡ ὁποία τόσον ἐπιθυμητοτέρα ἦτον εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὅσον ἐμέλλε νὰ διασκεδάσῃ τὸ τρομερὸν κακὸν τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀταξίας. Οἱ Τούρκοι ἐπέστρεψαν εἰς τὰς σκηνάς των, ἀφήσαντες μόνον μερικοὺς εἰς τὸ μοναστήριον. Ὁ Γιαννούσης θέλων νὰ ἐμψυχώσῃ ὀπωσοῦν τοὺς Ἕλληνας καὶ νὰ τοὺς ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς φυγῆς, τοὺς

παρεκίνησε να προσβάλωσι κατά των εις το μοναστήριον εχθρών· κινείται πρώτος μέ προθυμίαν και το παράδειγμά του εμπύχωσεν ικανούς. Οι Τούρκοι όμως μη έχοντες, φαίνεται, σκοπόν να φυλάξωσι το μοναστήριον, δεν επιάσθησαν εις μάχην, αλλ' έφευγον πριν ακόμη πλησιάσωσιν οι Έλληνες. Μετά τούτο συνελθόντες οι αξιωματικοί του στρατοπέδου (επειδή ο αρχιστράτηγος δεν είχε ακόμη φανή έως εις εκείνην την στιγμήν) και έχοντες ακόμη κάποιαν ελπίδα, ότι ημπορούσε να συνέλθη εις αυτό το στρατόπεδον, εσκέπτοντο πώς να διαθέσωσι τα πράγματα. Απεφάσισαν δε να τοποθετηθώσιν εις το μοναστήριον, εις έν οχύρωμα πλησίον του μοναστηρίου και εις τον Φαληρέα.

Αλλ' ενώ κατεγίνοντο εις τούτο οι αξιωματικοί, οι στρατιώται εσκέπτοντο περί τρόπου αναχωρήσεως από το στρατόπεδον και εις ολίγον διάστημα όλοι εν γένει οι νησιώται, έχοντες πλοία ειδικά των, ή γνωρίζοντες τους πλοιάρχους ανεχώρησαν, εκτός τινων αξιωματικών μόνον, οι οποίοι διέμειναν εις το στρατόπεδον από φιλοτιμίαν. Ανεχώρησαν ομοίως και πολλοί άλλοι στρατιώται, όσοι ηδυνήθησαν να εύρωσι πλοία, ώστε μόλις το ήμισυ του στρατεύματος διέμενεν ακόμη εις το στρατόπεδον. Μ' όλα ταύτα όμως ετοποθετήθησαν εις τας προσδιορισθείσας θέσεις τα διαμένοντα στρατεύματα· και όταν περί το δειλινόν είδον τον Κιουταχίν ερχόμενον από τας Αθήνας με τρεις χιλιάδας περίπου πεζούς και ιππείς, ετοιμάσθησαν διά να τον αντικρούσωσιν. Αλλ' αυτός περιελθών και επισκεφθείς όλους τους προμαχώνας και τα οχυρώματα, τα οποία είχαν αφήσει οι Έλληνες, επέστρεψεν εις το στρατόπεδόν του. Όταν οι Έλληνες είδον ότι δεν είχε σκοπόν διά πόλεμον, εξήλθον από το μοναστήριον και ακολούθησαν ολίγον κατόπιν του, προκαλούμενοι αυτόν τρόπον τινά ως εις μάχην.

Αι νέαι δυνάμεις, αι οποίαι έφθασαν κατ' εκείνας τας ημέρας εις το στρατόπεδον υπό την οδηγίαν του Κώστα Δροσίη, Γιαννάκη Στράτου και άλλων τινών, έδωκαν ελπίδα εις τους αξιωματικούς, ότι ήτον ακόμη δυνατόν να μη διαλυθή το στρατόπεδον. Έλαβον λοιπόν μέτρον να τοποθετηθώσιν αρμοδίως τα διάφορα σώματα εις τας θέσεις, όσας ενόμιζον αναγκαίας διά να μην καταδιωχθώσιν ή αποκλεισθώσιν επί υποθέσει εφόδου εχθρικής. Αλλ' η έλλειψις αρχηγού εματαίωνεν όλα τα σχέδια. Το στρατόπεδον εσύγκειτο από διάφορα σώματα, των οποίων οι αρχηγοί δεν κατεδέχοντο να οδηγηθώσιν από άλλον όμοιόν των. Αφίνω κατά μέρος τας ματαίας ελπίδας, τας οποίας ημπορούσαν να έτρεφον μερικοί· ο Κήτσος Τζαβέλας και ο Κώστας Μπότσαρης ενομίζοντο ικανώτεροι να διαδεχθώσι τον Καραϊσκάκην. Αποτυχίαι σημαντικάί, αι οποίαι εις διαφόρους μάχας συνέβησαν εις τον Μπότσαρην, έδιδαν την υπεροχήν εις τον Τζαβέλαν και ίσως ο τελευταίος ούτος ήθελε επιτύχει της αρχηγίας, εάν το σώμα του Καραϊσκάκη ήθελε συγκατατεθή να τον δεχθή· η αντιζηλία όμως η μεταξύ Σουλιωτών και Στερερελλαδιτών, η οποία απέβη τόσον σημαντική επί της εκστρατείας ταύτης του Καραϊσκάκη, δεν άφινε τους αξιωματικούς τούτου του σώματος να δεχθώσι δι' αρχηγόν τον Τζαβέλαν.

Μετά πολλές και επιμόνους διαφιλονεικήσεις περί της αρχηγίας, επροβλήθη τελευταίον να διορισθή καν προσωρινός αρχηγός ο Τζαβέλας, διά να μη μένη το στράτευμα χωρίς κεφαλήν· αλλ' ουδέ τούτο δεν έγεινε δεκτόν· απεφασίσθη δε μόνον να διοική ο Τζαβέλας εν όσω το στρατόπεδον ευρίσκεται εις Φαληρέα. Εν τούτοις παρουσιάζεται εις την συνέλευσιν των αξιωματικών ο Ι. Θ. Κολοκοτρώνης και ζητεί την άδειαν ν' απέλθη εις Πελοπόννησον, προβάλλων ότι η πατρίς του έχει ανάγκην της παρουσίας αυτού και των στρατευμάτων του διά τον παρά του Ιμπραήμη κίνδυνον· τα αυτά συγχρόνως επρόβαλε και ο Σισίνης. Αλλ' οι αξιωματικοί, οι οποίοι επροσπαθούσαν να διατηρήσωσιν ακόμη το στρατόπεδον, απεκρίθησαν ότι το ζήτημά των δεν είναι αρμόδιον εις την περίστασιν, δεν είναι δε ούτε εύλογον, ούτε έντιμον εις αυτούς ν' αναχωρήσωσι καθ' ην εποχήν το στρατόπεδον έχει ανάγκην ενδυναμώσεως και υποστηρίξεως. Ο Ι. Θ. Κολοκοτρώνης έχων, καθώς εφαιέτο, σταθεράν απόφασιν διά να αναχωρήση, επέμεινε δικαιολογών το ζήτημά του· επειδή δε οι αξιωματικοί αντέτεινον, η φιλονεικία απέβη ζωηροτάτη, και ο Ι. Θ. Κολοκοτρώνης ηναγκάσθη να μείνη και εναντίον της επιθυμίας του εις το στρατόπεδον.

Η δυσκολία, την οποίαν επέφεραν εις τον Ι. Θ. Κολοκοτρώνην, έδωκεν αιτίαν εις τους άλλους Πελοποννησίους αρχηγούς να μεταχειρισθώσι πλαγίους τρόπους προς αναχώρησιν. Ο μεν Σισίνης λοιπόν έφυγε κρυφίως, μεταβάς εις το άντικρυ του Κερατζινίου νησίδιον, από το οποίον ανεχώρησε μισθώσας με ικανήν χρηματικήν ποσότητα έν πλοιάριον. Ο δε Π. Νοταράς, λαβών την άδειαν ν' απέλθη εις Σαλαμίνα δι' ολίγας ημέρας, διευθύνθη εις Κόρινθον με την επιθυμίαν του να λάβη υπό την εξουσίαν του το φρούριον. Τοιούτους τρόπους μεταχειριζόμενοι και άλλοι κατώτεροι αξιωματικοί ανεχώρουν αδιακόπως από το στρατόπεδον.

Ο αρχιστράτηγος ανήγγειλεν εις τους πολιορκουμένους την αποτυχίαν εις το τελευταίον υπέρ αυτών κίνημα και τους εσυγχώρησε τρόπον τινά να διαπραγματευθώσι με τον εχθρόν, αν δεν δύνανται ν' ανθέξωσιν. Οι πολιορκούμενοι έπεμψαν επίτηδες ένα εκ των σημαντικωτέρων αξιωματικών, ονομαζόμενον Τριαντάφυλλον Λήμιον ⁽⁵³⁾ διά να γνωστοποιήσωσιν εις τον αρχιστράτηγον ότι με στενοχωρίαν μεν, πλην δύνανται να ανθέξωσιν ακόμη τρεις μήνας, εάν και το έξω στρατόπεδον διαμείνη εις Φαληρέα. Όταν οι αξιωματικοί του σώματος του Καραϊσκάκη ήκουσαν την είδησιν ταύτην, δεν ημπόρεσαν να κρύψωσι την αγανάκτησιν, την οποίαν ησθάνθησαν, αλλ' εφώναξαν· «Η ανοησία του να μας κρύψωσι την αληθή κατάστασιν του φρουρίου έγεινεν αιτία να χάσωμεν τον αρχηγόν μας, διότι αν αυτός την εγνώριζεν, ηδύνατο να μεταχειρισθή άλλα μέσα ολιγώτερον επικίνδυνα και με περισσοτέραν ελπίδα επιτυχίας διά να λύση την πολιορκίαν».

Ο αρχιστράτηγος κατά συνέπειαν της αγγελίας ταύτης απεφάσισε να στερεώση στρατόπεδον εις Φαληρέα· αλλ' ών άπειρος των πραγμάτων και

μη γνωρίζων τας μεταξύ του στρατοπέδου φατρίας και αντιζηλίας, δεν ηδύνατο να εξακολουθήση έν συνεχές σχέδιον, αλλ' ηναγκάσθη να το μεταβάλλη καθ' όσα του έλεγαν διάφοροι αξιωματικοί και κατά τας οποίας απαντούσε δυσκολίας. Θέλων δε να βεβαιωθή πόσα και ποία σώματα έμελλαν σταθερώς να διαμείνωσιν εις Φαληρέα, διέταξε να γείνη κατάλογος και προς πλειοτέραν ασφάλειαν να υπογραφώσιν εις αυτόν αι πρώτιστοι αξιωματικοί. Οι συγκροτούντες το σώμα του Καραϊσκάκη δεν ηθέλησαν να συγκαταριθμηθώσι με τους εις Φαληρέα, ούτε μέρος της δυνάμεώς των να πέμψωσιν εις έτερον οχύρωμα παρά τα οποία ήδη κατείχαν, προβάλλοντες ότι δεν είναι ικανοί να διαιρεθώσιν, ότι δε υπόσχονται να φυλάξωσι τας θέσεις εις τας οποίας ευρίσκονται· ταύτα ελύπησε τους εις Φαληρέα και τον αρχιστράτηγον· μ' όλον τούτο οικονομούσαν το πράγμα έως να γένη καμμία βάσιμος διόρθωσις.

Ο αρχιστράτηγος αποπέμπων από το στρατόπεδον το ιππικόν ως άχρηστον και ως δυσοικονόμητον, διώρισε να μετακομισθώσιν αλλού και οι ίπποι των αξιωματικών· ωφελούμενοι από την ευκαιρίαν ταύτην και πολλοί στρατιώται ανεχώρησαν από το στρατόπεδον· τούτο εγέννησεν υποψίας εις τους μένοντας, ώστε άμα επαρουσιάζετο τρόπος φυγής εις αυτούς, δεν εδυσκολεύοντο να τον βάλλωσιν εις ενέργειαν. Επειδή δε η ολιγόστευσις του στρατοπέδου εγένετο ημέραν εξ ημέρας σημαντικωτάτη, ο αρχιστράτηγος διά να εμποδίση την παντελή διάλυσιν, διώρισεν από μεν την θάλασσαν πλοία, από δε την ξηράν τον Γιαννάκη Στράτον διά να μη συγχωρώσι την χωρίς αδείας αναχώρησιν από το στρατόπεδον. Επροκήρυξε δε και αμοιβάς εις όλους όσοι ήθελαν διαμείνει εις τας θέσεις των· κατεσκεύασε και τάφρον από το πηγάδι έως εις τον αιγιαλόν δι' οχύρωσιν και ασφάλειαν του στρατοπέδου· εν γένει δε επροσπάθησε μ' όλους τους δυνατούς τρόπους να διατηρήση το στρατόπεδον. Όλα όμως ταύτα δεν έκαμαν άλλο αποτέλεσμα ειμή ν' αναβάλωσι μόνον προς ώραν την διάλυσίν του.

Η καθημερινή πείρα απέδειξεν εις τον αρχιστράτηγον, ότι εχρειάζετο εις το στρατόπεδον αρχηγός άξιος να διαδεχθή τον Καραϊσκάκη. Νομίζων δε ικανώτερον των λοιπών τον Τζαβέλαν, του επρότεινε να τον διορίση· αλλ' αυτός γνωρίζων ότι δεν ηδύνατο να διοικήση καλώς, εάν δεν ήθελε λάβει πλήρη την συγκατάθεσιν όλου του στρατοπέδου, δεν συγκατετέθη να δεχθή την αρχηγίαν, ειμή ανίσως όλοι οι σημαντικοί του στρατοπέδου ήθελον τον αναγνωρίσει εγγράφως· τούτο δε ήτον αδύνατον να γένη διά τας προεκτεθείσας αιτίας, και το πράγμα έμεινεν εις την ίδιαν κατάστασιν.

Εις τούτο το μεταξύ συνέβη και έλλειψις τροφών· οι στρατιώται, οι οποίοι δεν ήλπιζον πλέον να κάμη καρπόν αυτό το στρατόπεδον και επεθύμουν την διάλυσίν του, έκαμαν ισχυρά παράπονα εις τους αρχηγούς των, αυτοί δε εγνωστοποίησαν ταύτα εις τον αρχιστράτηγον, όστις ευρίσκετο κατ' εκείνας τας ήμέρας εις Μέγαρα. Μ' όλον ότι έγγεινεν η εξοικονόμησις των τροφών

και το πράγμα έλαβε την επιθυμητήν διόρθωσιν, το κακόν όμως της λιποταξίας όχι μόνον δεν εδιορθώθη, αλλ' εξηπλώθη και εις τους αξιωματικούς, οι οποίοι είχαν αρχίσει να φοβώνται και διά την ιδίαν των ύπαρξιν και ασφάλειαν, διότι έβλεπαν λιποτακτούντας αδιακόπως τους στρατιώτας των· μερικοί από τους αξιωματικούς επεχείρησαν μάλιστα να λιποτακτήσωσιν, αλλά γενόμενοι γνωστοί επέσυρον εις εαυτούς το όνειδος όλου του στρατοπέδου· μ' όλον τούτο έγειναν αίτιοι να εισχωρήση γενική υποψία εις όλους τους συγκροτούντας τα διάφορα σώματα, ώστε ούτε ο αξιωματικός ενεπιστεύετο εις τον στρατιώτην, ούτε ο στρατιώτης έβαλλε βάσιν εις τους λόγους του αργηγού του· ώστε μόνον σχεδόν αίτιον, το οποίον εμπόδιζεν έτι την διάλυσιν του στρατοπέδου, ήτον των πλοίων η έλλειψις.

Ο αρχιστράτηγος βλέπων την ελεεινήν ταύτην κατάστασιν και επιθυμών να κάμη καμμίαν διόρθωσιν, προσκάλεσεν εις συμβούλιον όλους τους αξιωματικούς και τους ερώτησε πώς ηδύνατο να κάμη σταθερόν το στρατόπεδον και ν' αποφύγη τον κίνδυνον της διαλύσεως. Ο Κήτζος Τζαβέλας ως εκ μέρους και των λοιπών είπεν ότι, διά να κατορθωθή τούτο πρέπει να μη συμβή η παραμικρά έλλειψις τροφών, να προσκληθώσι δε και νέα στρατεύματα. Ο αρχιστράτηγος υπεσχέθη να κατορθώση αμφοτέρα· αλλά μ' όσην ευκολίαν αυτός υπέσχετο, μέ τόσην δυσκολίαν επίστευον οι Έλληνες. Έως ου δε να εκπληρώση ο αρχιστράτηγος τας υποσχέσεις του, απεφασίσθη να διαθέσωσιν επί το ωφελιμώτερον το ήδη υπάρχον στρατεύμα. Επροβλήθησαν από τινας μερικά μετατοπίσεις, δεν ενεκρίθησαν δε από άλλους, και τέλος διελύθησαν οι συνελθόντες, αφήσαντες τα πράγματα εις την ιδίαν κατάστασιν, εις την οποίαν ευρίσκοντο.

Την επομένην ημέραν ο Νικήτας είτε κατά τύχην, είτε εκ προμελέτης λαμβάνει μίαν σημαίαν και συναθροίσας περί αυτόν έως πεντακοσίους στρατιώτας, κηρύττει τον Τζαβέλαν αρχηγόν του στρατεύματος και συγχρόνως ζητεί και από τον αρχιστράτηγον την επικύρωσιν. Ο αρχιστράτηγος είχεν ήδη γνωρίσει καλώς τους συγκροτούντας το στρατόπεδον και ήξευρε πόσον δύσκολος ήτον η επιτυχία αυτού του προβλήματος· μ' όλον τούτο είπεν ότι αποδέχεται το πρόβλημα και την επομένην ημέραν θέλει εκδώσει περί τούτου διαταγήν. Ο Νικήτας επιστρέφει εις την σκηνήν του Τζαβέλα και τον συγχαίρει διά τον διορισμόν· αυτός όμως εγνώριζε πολλά καλά τα πράγματα ώστε να βάλη βάσιν εις τα λεγόμενα. Ο Νικήτας μ' όλον τούτο διέταξε τους περί αυτόν και επυροβόλησαν τρις· τούτο κατά μίμησιν έγεινε και εις το λοιπόν στρατόπεδον· αλλά το μεγαλύτερον μέρος εκινήθη εις τούτο μηχανικώς, νομίζον ότι αιτία ήτον καμμία χαροποιά αγγελία. Χωρίς καρπόν απέβη και τούτο το κίνημα του Νικήτα, διότι ούτε ο Τζαβέλας ανεδέχθη τα χρέη αργηγού, ούτε το στρατόπεδον τον εγνώρισεν, ή τον ενόμισεν ως τοιούτον.

Είδον τέλος πάντων όλοι οι αξιωματικοί του στρατοπέδου, ότι μ' όλας τας προσπαθείας των ήτον αδύνατον να διατηρηθή το στρατόπεδον και ούτω συνελθόντες εις τον αρχιστράτηγον του επρόβαλον ν' αφήση την θέσιν ταύτην και να μεταβιβάση τα στρατεύματα εις την Μεγαρικήν. Ύστερον από πολλάς παρακινήσεις τας οποίας έκαμεν ο αρχιστράτηγος εις τους αξιωματικούς διά να μείνωσι, βεβαιωθείς από όλους ότι δεν ήτον πλέον δυνατόν να διατηρηθή στρατόπεδον εις τας θέσεις ταύτας, απεδέχθη το πρόβλημα και διέταξε τα περί της μεταβάσεως. Κατ' αυτόν λοιπόν τον τρόπον έν μέγιστον στρατόπεδον, το μεγαλύτερον απ' όσα συνεκροτήθησαν καθ' όλον το διάστημα της επαναστάσεώς μας, διελύθη ή μάλλον απέθανε διά μίαν και μόνην αιτίαν, τον θάνατον του αρχηγού του.

ΤΕΛΟΣ

Σημ. Η επομένη συλλογή «ανεκδότων και αποφθεγμάτων» του Καραϊσκάκη, κατηρτίσθη υπό του εκδότη. Τα πλείστα των ανεκδότων σήμεραν πρώτον δημοσιεύονται.

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ

ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ

Ο ΧΟΡΟΣ ΤΟΥ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ

'Σ τα Γιάννινα, τον καιρό του Αλήπασσα, ο Καραϊσκάκης, νειός ακόμα, χόρευε μια φορά μ' άλλα παληκάρια. Ενώ έσερνε, μπροστινός, τον Τσάμικο, κ' έκανε πολλές γύρες _'σ τον τόπο_, όπως λεν, πέρασε την ίδια στιγμή ο Μουχτάρ πασσάς, γυιός τον Αλήπασσα. Η φουστανέλλα του Καραϊσκάκη σηκώθηκε τον ανήφορο και φάνηκαν τα _πλιάτσικα_. Ο Μουχτάρ πασσάς πειράχτηκε. Πήγε 'σ τον πατέρα του και παραπονέθηκε. Κράζει τότε ο Αλήπασσας τον Καραϊσκάκη και θυμωμένος του λέει·

— Τι έκαμες, ωρέ Παλιόγυφτο, 'σ το γυιό το δικό μου;

— Τίποτα, πασσά μου, λέει ο Καραϊσκάκης. Δεν τόθελα. Χόρευα κ' έκαμα έτσι μια φορά . . . (κ' έφερε μια γύρα). Τότε πέρναγε ο γυιός σου ο Μουχτάρ πασσάς και θύμωσε. Τι φταίω 'γώ, ο μαύρος; . . .

Ο Αλήπασσας έσκασε τα γέλοια.

— Πώς έκαμες, ωρέ μπίρο μ'; Κάμε το πάλε, ωρέ!

— Έτσι, πασσά μου . . .

— Κάμε το άλλη μια φορά, ωρέ Γιώργο! . . Μπράβο, ωρέ Γιώργο! . . Άιντε τώρα.

ΤΙ ΖΗΤΗΣΕ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΛΗΠΑΣΣΑ

— Τι θέλεις να σε κάμω, ωρέ Καραϊσκάκη; τον ρώτησε κάποτε ο Αλήπασσας.

— Αν με γνωρίζης, πασσά μου, άξιον γι' αφέντη, κάμε με αφέντη· αν με γνωρίζης άξιον για χουσμεκιάρη (δούλο), κάμε με χουσμεκιάρη· αν δε με γνωρίζης άξιον για το τίποτα, ρίξε με 'σ τη λίμνη. (Γ. Γαζής)

Η ΤΟΛΜΗ ΤΟΥ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ

'Σ το Κομπότι, 'σ τον πόλεμο που έκαμε 'σ τα 1821, 8 Ιουνίου, που νίκησε τους Τούρκους και τους πήρε 'σ το κυνήγι, ανέβηκε σε μια πέτρα κ' έβριζε τους Τούρκους δυνατά. Και για να τους προσβάλη χειρότερα και να δώσει θάρρος 'σ τους δικούς του σήκωσε τη φουστανέλλα, κατέβασε το βρακί και τους έδειξε τον πισινό του. Τότε ένας Τούρκος, Γκέκας, κρυμμένος κάπου 'σ τα κλαριά, τον τουφέκισε και τον λάβωσε 'σ τα δυο μηριά και 'σ ένα άλλο μέρος.

ΓΡΑΜΜΑ 'Σ ΤΟ ΧΟΥΡΣΙΤ ΠΑΣΣΑ

Όταν ο Χουρσίτ πασσάς, αρχιστράτηγος των Τούρκων, 'σ τα 1822, του παράγγειλε να πάη να τον προσκυνήση 'σ τη Λάρσα, ο Καραϊσκάκης τούστειλε αυτή την απόκριση·

Μου γράφεις ένα μπουγιουρντί, λέγεις να προσκυνήσω·
κ' εγώ, πασσά μου, ρώτησα τον π... μου τον ίδιον
κι' αυτός μου αποκρίθηκε να μη σε προσκυνήσω·
κι' αν έλθης κατ' επάνω μου, ευθύς να πολεμήσω! (Γ. Γαζής).

Ο ΜΠΑΤΣΟΣ

Φεύγοντας από το Μεσολόγγι οι Τούρκοι, 'σ τα 1823, τράβηξαν να περάσουν από του Κοράκου το γιοφύρι (δήμος Αργιθέας). Ο Καραϊσκάκης ήταν 'σ το μοναστήρι της Τατάρνας. Μπήκε 'σ την εκκλησιά και προσευχήθηκε·

— Τώρα θα σε ιδώ, Μαυρομάτα· αν νικήσωμε, θα σε προσκυνώ για Παναγία, ειδέ . . .

Κ' έκοψε το λόγο του, πριν τον τελειώσει. Τότε έπιασε τον Αϊβλάση. Άμα ζύγωσαν οι Τούρκοι, ο Καραϊσκάκης γνώρισε το μπροστινόν, γιατί τον ήξερε από τα Γιάννινα·

— Καρτέρα με, Ισλιάμ Μπέντο! του φώναξε.

— Σε καρτερώ! του απάντησε ο Ισλιάμ Μπέντος.

Ο Καραϊσκάκης, νευρικός κι' ανυπόμονος, έτρεμε πριν αρχίση ο πόλεμος.

Κοντά του ήταν ο Τσάκας, πελώριος παληκαράς, παλιός του σύντροφος. Γυρίζει και λέει 'σ τον Καραϊσκάκη·

— Τι τρέμεις, ωρέ Γύφτο; Φοβάσαι;

Και του τραβάει έναν κατακέφαλο. Τον έφαγε καλόν, χωρίς να θυμώσει ο Καραϊσκάκης. _Γύφτος_ ήταν το παράνομά του, γιατί ήταν μελαψός. Μια παράδοση μάλιστα τον λέει γιού του καπετάν Αραπογιάνη.

Η νίκη του Αϊβλάση ήταν από τα πρώτα κατορθώματα του Καραϊσκάκη και μεγάλωσε τ' όνομά του.

ΓΡΑΦΕ ΡΑΓΚΟ

'Σ το Μεσολόγγι, όταν κατηγορούσαν τον Καραϊσκάκη πώς τάχα είχε κρυφή συνεννόηση με τους Τούρκους, περισσότερο από τους άλλους τον κατάτρεχε ο Ράγκος, γιατί αντιφέρονταν οι δυο τους για τ' αρματωλίκι των Αγράφων. Μια 'μέρα ο φίλος του Καραϊσκάκη ο Αντρέας Ίσκος σηκώνεται, παίρνει μαζί του τέσσερους πέντε στρατιώτες, πού είχαν πολεμήση με τον Καραϊσκάκη, και πάει 'σ το κονάκι του Ράγκου να τον ιδή. Άρχισαν να τα λεν. Τα παλικάρια έμειναν απόξω, 'σ τ' άλλο δωμάτιο. Άξαφνα ο Ίσκος έκαμε πώς θέλει ν' ανάψη το τσιμπούκι του και φώναξε ένα από τα παιδιά μέσα. Εκεί πού τούβανε τη φωτιά, τον ρωτάει ο στρατηγός, αδιάφορα, με ποιον έκαμε ως τώρα και πού πολέμησε.

— Με τον Καραϊσκάκη, Καπετάνε, απαντάει ο στρατιώτης. Ήμνα κοντά τ' απ' τον καρό τ' Λεπενιώτη. Πολεμήσαμε πολλές βολές αντάμα. Να τα σημάδια . . .

— Καλά, καλά, άιντε τώρα.

Αφού βγήκε ο στρατιώτης, γυρίζει ο Ίσκος και του λέει του Ράγκου·

— Γράφε, Ράγκο!

Ύστερα ο Ίσκος κράζει άλλον στρατιώτη·

— Αμ' εσύ με ποιόν έχεις κάμη, ωρέ, ως τώρα 'σ τον πόλεμο;

— Εγώ, στρατηγέ μ'; Πολέμησα 'σ 'την Άρτα νυχτόμερα με τον Καραϊσκάκη, πολέμησα 'σ το Νιοχώρι, 'σ το Κομπότι, πολέμησα . . .

— Καλά, φεύγα! λέει και 'σ αυτόν ο Ίσκος.

Ύστερα γυρίζει κατά το Ράγκο·

— Γράφε, Ράγκο! του λέει πάλι.

Φωνάζει άλλον στρατιώτη. Αρχίζει κ' εκείνος τα δικά του·

— Πολέμησα 'σ του Κοράκου το γιοφύρι, πολέμησα . . .

— Γράφε Ράγκο!

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥ

Κάποτε ο Μεγαπάνος, άρχοντας από το Κάρλελι (Ακαρνανία), του είπε·

— Ωρέ Καραϊσκάκη, δε μαζώνεις λίγο τη γλώσσα σου;

— Άμα μαζώξης εσύ τη βρακοζώνα σου, θα μαζέψω κ' εγώ τη γλώσσα μου, του είπε ο Καραϊσκάκης.

Ο Μεγαπάνος κυνηγούσε της γυναίκες.

ΤΟ ΦΙΛΙ ΤΟΥ ΜΑΡΚΟΥ

'Σ τον πόλεμο του Κεφαλόβρυσου, όπου σκοτώθηκε ο Μάρκος Μπότσαρης, είχε στείλη κι' ο Καραϊσκάκης ένα μικρό σώμα, αυτός όμως δεν έλαβε μέρος 'σ τον πόλεμο, γιατί ήταν άρρωστος 'σ το μοναστήρι του Προυσού. Αφού σκοτώθηκε ο Μάρκος, έφεραν οι Σουλιώτες το λείψανό του και το ξάπλωσαν εμπρός 'σ το νάρθηκα της εκκλησιάς του Μοναστηρίου. Σηκώθηκε τότε ο Καραϊσκάκης από το κρεβάτι κ' επήγε σέρνοντας και φίλησε με δάκρυα το νεκρό του Μάρκου· κ' είπε·

— Άμποτε, ήρωα Μάρκο, κ' εγώ από τέτοιο θάνατο να πάω.

Κ' επήγε αληθινά όπως ευχήθηκε, ο ήρωας.

Αυτόν το θάνατο εύχονταν όλοι οι γενναίοι εκείνον τον καιρό· _να παν από βόλι_. Τον ίδιο θάνατο ευχήθηκε κι' ο Γκούρας κι' απ' αυτόν επήγε.

Η ΜΑΡΙΩ

Ο Καραϊσκάκης 'σ της εκστρατείες του είχε πάντα μαζί του μια Τουρκοπούλα βαφτισμένη, που την έλεγαν Μαριώ. Αυτή ήταν ντυμένη φουστανέλλες, σαν άντρας, κ' είχε τ' όνομα Ζαφείρης ανάμεσα 'σ τα παληκάρια. Κάποτε λοιπόν ο Καραϊσκάκης περαστικός κατάλυσε 'σ το σπίτι του, με κάμποσα παληκάρια. Πάει ο Ζαφείρης 'σ το μαγειρείο και ρίχνεται 'σ της δούλες κι' αρχίζει τσιμπιές, γαργαλητά, φιλιά. Βάνουν της φωνές εκείνες και τρέχουν 'σ την καπετάνισσα. Τρέχει κ' η κυρά Γκόλφω, η Καραϊσκάκαινα, 'σ το στρατηγό καταθυμωμένη·

— Τι πράματα είναι αυτά; του λέει· τα παληκάρια σου _παλεύουν_ της ψυχοκόρες μου!

— Έγνοια σου, μωρή, της λέει ο στρατηγός, έχω και για 'σένα π. . . Μη θυμώνεις.

ΤΙ ΕΙΠΕ 'Σ ΤΟΝ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗ

Κάποτε 'σ τα 1825, 'σ την εκστρατεία της Μεσσηνίας, μάλλωσε με τον Κουντουριώτη και του είπε·

— Ωρέ, Κουντουριώτη άκουγα και νόμιζα θα είναι όλο γιομάτο μυαλό το κεφάλι σου. Εσύ όμως έχεις τόσο μυαλό, όσο έχω 'γώ σπόρο 'σ τ' α . . . μου!

ΠΩΣ ΑΓΑΠΗΣΕ ΜΕ ΤΟ ΖΑΪΜΗ

Όταν ο Καραϊσκάκης πήγε 'σ τ' Ανάπλι, 'σ τα 1826, ενώ την Αθήνα την πολιορκούσε ο Κιουταχής, και διορίστηκε Γενικός αρχηγός των στρατευμάτων της Ρούμελης για να πάη να τον πολεμήση, παρουσιάστηκε 'σ τη Διοικητική Επιτροπή. Τότε ο πρόεδρος της Επιτροπής, ο Ζαΐμης, πρώτος τον συχώρεσε για την παλιά τους έχτρα, πού βάσταγε από τον καιρό του εμφύλιου πολέμου, όταν ο Καραϊσκάκης είχε κάμη πολλά κακά 'σ τα σπίτια και χτήματα του Ζαΐμη 'σ την Κερπινή. Ο Ζαΐμης όμως γενναιοκάρδα τον συχώρεσε. Ο Καραϊσκάκης δάκρυσε. Τότε φιλήθηκαν οι δυο και ξεχάστηκαν τα περασμένα. 'Σ τη σκηνή αυτή έτυχε να είναι κι' ο άρχοντας Υδραίος Βασίλης Μπουντούρης κ' είπε 'σ τον Καραϊσκάκη·

— Δεν έκαμες ως τώρα όσο έπρεπε το χρέος σου 'σ την πατρίδα, Καραϊσκάκη· ο Θεός να σε φωτίση να το κάμης από 'δώ κι' ομπρός.

— Δεν τ' αρνιόμαι, αποκρίθηκε ο Καραϊσκάκης. Όταν θέλω, γίνομαι άγγελος κι' όταν θέλω, γίνομαι διάβολος. Από τώρα έχω σκοπό να γίνω άγγελος.

ΤΟ ΒΡΑΚΙ ΤΗΣ ΚΑΤΕΡΙΝΑΣ

Ή τον πόλεμο της Δομπραΐνας ο Καραϊσκάκης είχε διατάξει τον οπλαρχηγό Βασίλη Μπούσγο να πιάσει μια ράχη παραπέρα από 'κεί που γίνονταν ο πόλεμος και να περιμένει ως πού να τον κράρξει. Ενώ λοιπόν ακολουθούσε ο πόλεμος, ο Καραϊσκάκης ήρε μεγάλη αντίσταση 'ς τους Τούρκους κ' έστειλε ένα παληκάρι να πάει να φωνάρει το Μπούσγο βοήθεια. Ο στρατιώτης όμως δειλίασε και δεν έφερε τη διαταγή του στρατηγού 'ς το Μπούσγο. Έτσι ο Καραϊσκάκης αναγκάστηκε να τραβηχτεί και φτάνει 'ς τη ράχη, όπου φύλαγε, άνεργος, ο Μπούσγος. Δαιμονίστηκε καθώς τον είδε ο Καραϊσκάκης, γιατί νόμισε πως από φόβο δεν είχε έρθει βοήθεια του.

— Το βρακί της Κατερίνας! Φέρτε μου το βρακί της Κατερίνας!

Ο Καραϊσκάκης για ντρόπιασμα των δειλών είχε μαζί του ένα παλιόβρακο, που τόξεραν όλοι μ' αυτό τ' όνομα «το βρακί της Κατερίνας» και υποχρέωνε όσους έπιανε φοβισάρηδες να το φορέσουν. (Αυτό μας θυμίζει τη Μόσκη του Τζαβέλα, πού άμα ζύγωνε πόλεμος έβανε ντελάλι μέσα 'ς το Σούλι, ότι όποιος Σουλιώτης μείνει 'ς το χωριό και δεν πάει με τους άλλους να πολεμήσει, θα φορέσει γυναίκεια).

Ο Μπούσγος όμως, αφού δεν έφταιγε σε τίποτα, άναψε κι' αυτός από το θυμό του. Τραβιέται πίσω, κι' όξω την κουμπούρα! Εκεί όμως ξηγήθηκαν τα πράματα κι' ο Καραϊσκάκης, αφού κατάλαβε το λάθος του, ζήτησε συμπάθειο από το Μπούσγο και δακρυσμένος τον φίλησε.

ΤΗΣ ΚΛΑΝΟΜΑΡΩΣ ΤΑ ΚΑΜΩΜΑΤΑ

Ή το Δίστομο, πριν γίνει ο περίφημος πόλεμος, ήταν με το σώμα του Καραϊσκάκη ένας στρατιώτης, που κανείς δεν ήξερε πούθε κρατούσε η σκούφια του. Κοντός, κουρελιάρης, με μακρυνά και λερή φουστανέλλα, πού κατέβαινε πειο κάτω από τα γόνατά του, άσκημος, σπανός, ξεραγκιανός και πολύ φοβισάρης. Έκανε 'ς το στρατόπεδο της γυναικείας δουλειές, έπλυνε, ετοιμάζε τα σφαχτά κ' έψηνε τα κοκορέτσα και τα σπληνάντερα. Ήταν μ' άλλα λόγια από 'κείνους, που τους έλεγαν 'ς τα στρατόπεδα χατζαρούλες. Το στρατιώτη αυτόν για τους τρόπους του και για της ταπεινές δουλειές που έκανε τον έλεγαν οι συντρόφοι του Κλανομάρω. Αφού ζύγωνε λοιπόν ο πόλεμος, η Κλανομάρω άφησε τα συνειθισμένα της και φόρεσε σελιάχι και κρέμασε μπαλάσκες κ' έβαλε και μια μακρυνά κουμπούρα 'ς το σελιάχι· κι' αφού 'τοιμάστηκε για πόλεμο, παρουσιάζεται

άξαφνα ανάμεσα 'σ τα παληκάρια, 'σ το φοβερό εκείνο στρατόπεδο. Δε λέγεται η ταραχή και τα γέλοια και τα πειράγματα και τα χωρατά, όταν είδαν την Κλανομάρω τα παληκάρια. Χάλασε ο κόσμος γύρω της, καθώς περνούσε καμαρώνοντας σα σκεπάρνι η Κλανομάρω, τριγυρισμένη από το πειό διαλεχτό επιτελείο, που θα ζήλευε κάθε στρατηγός, μ' άλλα λόγια από τα καλύτερα παληκάρια του Καραϊσκάκη.

Την άλλη 'μέρα, ημέρα του δοξασμένου εκείνου πολέμου, ενώ οι Αρβανίτες με τον Καρυοφίλμπεη νικημένοι κυνηγιώνταν από τους Έλληνες, ο Καραϊσκάκης ακράτητος, φοβερός, τραντάζοντας με της φωνές του της ράχες γύρω, καθώς προχωρούσε με τ' άλογο, κάνει έτσι και βλέπει κρυμμένον άνθρωπο μέσα σε μια πατουλιά. Νόμισε πώς ήταν Τούρκος κι' αμέσως τραβάει από τη σέλλα τη μια πιστιόλα, έτοιμος να ρίξει. Άξαφνα όμως πηδάει όξω από την πατουλιά η Κλανομάρω και φωνάζει τρομασμένη·

— Μη καπετάνε! μη, είμ' εγώ! Μη για το Θεό!

Κράτησε ο στρατηγός τ' άλογο και κάνοντας τάχα πως παραξενεύτηκε και πως δεν κατάλαβε τίποτα, λέει 'σ την Κλανομάρω·

— Ωρέ, εσύ εδώ μέσα, ωρέ Μάρω;

— Τι να κάμω, καπετάνε, βούλωσε το ντουφέκι μου και δε μπόργα να πολεμήσω.

— Να, ωρέ Μάρω, πάρε το δικό μου και σε θέλω να μου φέρης κεφάλια Αρβανίτικα!

Κι' αμέσως δίνει 'σ την Κλανομάρω τον κοντό του σισανέ, τον ασημόδετον και φλωροκαπνισμένον.

Τότε η Κλανομάρω, αφού έπιασε 'σ τα χέρια το φοβερό όπλο του Καραϊσκάκη, έγινε αλλοιώτικη. Χύθηκε απόκοντα 'σ τους Αρβανίτες και σε κάμποση ώρα γύρισε φέρνοντας θριαμβευτικά δυο ματωμένα, ολόζεστα Αρβανίτικα κεφάλια. Φαντάζεται κανένας τα ζήτω των παληκαριών για χάρη της Κλανομάρω.

Η ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΤΟΥ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ

'Σ τα 1826, ύστερα από τους περίφημους πολέμους της Αράχωβας, του Διστόμου και τόσους άλλους, ο Καραϊσκάκης με το στρατό του είχε κινήση κ' έρχονταν βοήθεια της Αθήνας, που κιντύνευε από τον Κιουταχή. Έφτασε 'σ το μοναστήρι του Άγιου Σεραφείμ όπου είναι και το λείψανό του, τιμημένο πολύ λείψανο από τους Ρουμελιώτες. Εκεί ο Καραϊσκάκης

γονατιστός 'σ τον άγιον τάφο κοντά, μ' όλα τα παληκάρια του, προσευχήθηκε· «Βοήθησέ μας, Αϊσεραφείμ να διώξωμε τον Κιουτάγια από την Αθήνα, να γλυτώσωμε τους κλεισμένους χριστιανούς και να κάμωμε 'σ τους Τούρκους δεύτερη Αράχωβα, και να σου φέρω χρυσό καντήλι 'σ τον τάφο σου και λαμπάδες εκατό ίσα με το κορμί μου και να στολίσω σαν παλάτι το μοναστήρι σου!» Κι' όλος ο στρατός ξεσκούφωτος και γονατισμένος είπε την ίδια προσευχή. Ο Άγιος Σεραφείμ όμως δεν τους αξίωσε.

ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ ΚΑΙ ΚΙΟΥΤΑΧΗΣ

Της 9 Αυγούστου, 'σ τα 1826, ο Καραϊσκάκης ανταμώθηκε κατά τύχη με τον Κιουταχή 'σ τη Γαλλική φεργάδα του ναύαρχου Δερνύ, που ήταν αραγμένη 'σ τον Πειραιά. Ο Κιουταχής με τον Ομέρ πασσά της Χαλκίδας είχαν πάη να ιδούν το ναύαρχο. Δεν πρόφτασαν να κατέβουν 'σ τη σάλλα και φτάνει ο Καραϊσκάκης με το Χρηστίδη σε βάρκα Ελληνική από το μπρίκι το Ψαριανό του Γιαννίτση, πού ήταν αραγμένο 'σ τη Λεψίνα και τόχε ο Καραϊσκάκης 'σ της διαταγές του. Λένε πώς επίτηδες ο Γάλλος ναύαρχος είχε φέρη έτσι το πράμα, για να σμίξουν οι δυο αρχιστράτηγοι. Κι' αυτό του το είχε ζητήση ο Κιουταχής.

Ταράχτηκε ο Καραϊσκάκης καθώς είδε τον Κιουταχή μπροστά του. Έβαλε το χέρι 'σ το σπαθί κ' είπε 'σ το Χρηστίδη.

— Ωρέ Χρηστίδη, μη μας κάνουν καμμιά μπαμπεσά;

Τον καθησύχασε ο Χρηστίδης. Κι' ο Κιουταχής όμως ταράχτηκε, καθώς είδε τον Καραϊσκάκη. Χαιρέτησε ο Καραϊσκάκης τον Κιουταχή, κατά την τούρκικη συνήθεια (με την απαλάμη 'σ το στήθος) και κάθισε. Χαιρέτησε κι' ο Κιουταχής με το κεφάλι, αγέρωχος, και μίλησε πρώτος Αρβανίτικα·

— Τι κάνεις, Καραϊσκάκη; Έλπιζα νάρθης 'σ τα Μπιτώλια να με προσκυνήσης και να σου δώσω όλα τα βιλαέτια, από την Αθήνα ως την Άρτα.

— Εγώ να σε προσκυνήσω; του αποκρίνεται ο Καραϊσκάκης. Αν είσαι Ρούμελη Βαλεσής εσύ, είμαι κ' εγώ Ρούμελη Βαλεσής. Κι' αν ήξερε η Διοίκησή μου ότι κρένομε τώρα μαζί, με κρέμαγε κ' εμένα και δεκαπέντε χιλιάδες στρατέματα, που έχω 'σ τη Λεψίνα.

— Και πώς μπορεί να σε κρεμάση;

— Μήπως δε σε κρεμάει εσένα ο Σουλτάνος, όταν θέλη; Ναι ή όχι;

— Ναι, γιατί τον έχω βασιλιά.

— Λοιπόν με κρεμάει κ' εμένα, γιατί την έχω βασίλισσα!

Χαμογέλασε ο Κιουταχής. Σηκώθηκε πρώτος κ' έφυγε από το καράβι,

Την άλλη 'μέρα ο Κιουταχής τούστειλε καφέ, ζάχαρη και καπνό. Ο Καραϊσκάκης τούστειλε ένα φόρτωμα κρασί.

ΠΩΣ ΝΑ ΕΞΟΥΣΙΑΖΩΝΤΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

Ρώτησαν τον Καραϊσκάκη πώς μπορεί να εξουσιάζη κανείς τους Έλληνες. Αποκρίθηκε·

— Όποιος θέλει να εξουσιάζη καλά τους Έλληνες, πρέπει νάχη 'σ την πλάτη του ένα δισάκκι που να είναι γιομάτο διαόλους από πίσω, ο Χριστός μπροστά κι' ο παράς 'σ τη μέση. (Γ. Γαζής).

ΠΟΙΟΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ Ο ΑΡΧΗΓΟΣ

«Ο καλός καπετάνος πρέπει νάχη φρονήματα πετεινού (για να εξουσιάζη), καλωσύνη σκύλου (για να τον αγαπούν), παληκαριά και θεωρία λιονταριού (για να τον σέβονται και να τον φοβώνται), ύπνο και περπάτημα λαγού (για να είναι άγρυπνος και γρήγορος) και πονηριά γυναίκας (για να ξεγελάη και να σέρνη τους ανθρώπους)». (Γ. Γ.).

ΟΙ ΚΑΚΙΕΣ ΤΩΝ ΤΡΑΝΩΝ

«Όποιος προκομμένος άνθρωπος δεν κρύβει τα ελαττώματά του από τα μάτια του πολλού κόσμου είναι κουτότερος από τη γάτα, πού θάφτει την κοπριά της, για να μη φαίνεται 'σ το φως». (Γ. Γ.)

ΠΩΣ ΚΕΡΔΙΖΕΤΑΙ Η ΔΟΞΑ

Τον ρώτησαν πώς ένας άνθρωπος του πολέμου μπορεί να γίνη μεγάλος και ν' αποκτήση υπόληψη. Είπε·

Φρόνιμος	και	παληκάρι,
πλούσιος	και	γαλαντόμος

μέγας γίνεται 'σ τον κόσμο. (Γ. Γ.)

ΓΝΩΜΗ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΟΘΟΥΣ

«Καθώς η φύση δέχεται τα κεντρώματα και δείχνει τα μπολιασμένα δέντρα πλειο καλά από τ' άγρια, έτσι κι' ο Θεός κάνει πολλές βολές τα μπάσταρδα

παιδιά πλειο άξια από τ' άλλα, τα γνήσια». (Ο Καραϊσκάκης ήταν νόθος κι' αυτός). (Γ. Γ.)

Ο ΔΕΙΛΟΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ

Φοβιτζάρης το ασκέρι σαν πανούκλα το μολεύει και δειλός απελπισμένος γίνεται αντρειωμένος. (Γ. Γ.)

ΠΩΣ ΕΞΟΥΣΙΑΖΟΝΤΑΙ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ

«Η γυναίκα και το άττι θέλουν άξιον καβαλλάρη». (Γ. Γ.)

ΤΑ ΚΑΛΑ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Τον ρώτησαν τι απόλαψε 'σ τον κόσμο. Αποκρίθηκε·

Νέος υπανδρεύθηκα, ωραίαν γυναίκα πήρα (⁵⁴),
ζέφκια πολλά ετράβησα, δόξαν μεγάλην ηύρα
και γρόσια εκαζάντησα όσα μου ήτον χρεία. (Γ. Γ.)

* * *

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ σκοπόν έχει την εις το Ελληνικόν κοινόν παροχήν σπουδαίων αναγνωσμάτων, συντελούτων εις την πληρεστέραν γνώσιν της εθνικής ιστορίας, ή διαφωτιζόντων όλως άγνωστά σημεία ή κεφάλαια αυτής.

Εις την ΙΣΤΟΡΙΚΗΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΝ δημοσιεύονται μελέται ιστορικά, βιογραφία, απομνημονεύματα και παν έργον αναφερόμενον εις τον Ιερόν Αγώνα, την προ αυτού μέχρι της Αλώσεως εποχήν και την μετ' αυτόν μέχρι των ημερών ημών.

Η τιμή εκάστου εκδιδομένου τεύχους, ανάλογος προς τον όγκον αυτού, θα είναι πάντοτε λίαν ευθηνή, ώστε η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ να είναι εις πάντας προσιτή.

Χάριν της υποστηρίξεως του έργου, απαιτούντος πολλάς δαπάνας, γίνονται δεκτοί ιδιαίτεροι συνδρομηταί διά 10 τεύχη αντί δραχ. 10 ή φρ. 8 οι εκ του εξωτερικού.

Πάσα επιστολή Προς τον εκδότην της ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ Ιωάννην Βλαχογιάννην εις Αθήνας.

Εξεδόθησαν υπό του αυτού και πωλούνται εις όλα τα βιβλιοπωλεία:
ΑΡΧΕΙΑ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ — Αθηναϊκόν
Αρχείον Τόμ. Α' (σχήμα όγδοον, σελίδες 560). Τιμάται δραχμών 15

Τιμή του παρόντος τεύχους δρχ. ??

---

1) Ιδού η επιγραφή του βιβλίου· «Βιογραφία των ηρώων Μάρκου Μπότσαρη και Καραϊσκάκη συνοπτικώς συγγραφείσα και τύποις εκδοθείσα υπό Γεωργίου Γαζή του εκ Δελβινακίου της Ηπείρου, πρώην γραμματέως, μυστικού συμβούλου και χιλιάρχου του στρατηγού Καραϊσκάκη, αφιερωθείσα δέ παρά του ιδίου τω σεβαστώ Κυβερνήτη της Ελλάδος. Εν Αιγίνη, εν τη Εθνική Τυπογραφία, διευθυνομένη παρά Γ. Αποστολίδου Κοσμητή. 1828». [↵](#)

2) Κατά τον Αθηναϊόν ιστορικόν Διον. Σουρμελήν ο Καραϊσκάκης εγεννήθη εις το χωρίον Μαυρομάτι των Αγραφών (σημ. εκδότου). [↵](#)

3) Οι συλλαμβανόμενοι κλέπται εφονεύοντο μετά πολλάς και οχληράς τιμωρίας· τινών εσύντριβον τα γόνατα, άλλων απέκοπτον τα μέλη, άλλους επαλούκοναν και άλλους έψηναν ζώντας. [↵](#)

4) Λέγουν ότι ήτον εις των τριών, οι οποίοι πρώτον ετουφέκισαν τον Βελή Γκέκαν και τον εφόνευσαν. [↵](#)

5) Αμφιβάλλομεν ότι ο Καραϊσκάκης έγγραψε τοιαύτην επιστολήν και ότι τοιούτο ήτο το περιεχόμενον αυτής. Ούτε ο Καραϊσκάκης ήτο τόσοσ ανόητος να βεβαιώση, ούτε ο Κολοκοτρώνης να πιστεύση, ότι άνθρωπος έχων ανάγκην της βοηθείας τριακοσίων ανδρών, θα είχε την δύναμιν να εκπληρώση κατόπιν τας μεγάλας αυτού υποσχέσεις (σημ. του εκδότου). [↵](#)

6) Επιθανολόγησαν έτι μάλλον την ύπαρξιν της προδοσίας ταύτης, διότι κατ' αυτήν την εποχήν εξήλθεν από Ναύπακτον έν σώμα Τούρκων και διευθύνετο προς τα μέρη Μεσολογγίου, και πλοία τινά εχθρικά επαρουσιάσθησαν έξωθεν του Βασιλαδίου. [↵](#)

7) Η επιστολή είχε γίνη τω όντι, όχι όμως με το πνεύμα της παραδόσεως του Μεσολογγίου και Αιτωλικού. Ολίγον κατωτέρω βλέπει ο αναγνώστης την αληθινήν εξήγησιν του πράγματος. Η διαφημισθείσα προδοσία ήτο ψευδής, αναμφισβητήτως, γέννημα κομματικών ερίδων της εποχής. Ο ιστορικός Παπαρρηγόπουλος σαφέστατα λύει το ζήτημα υπέρ του υβριζομένου Καραϊσκάκη. Άλλως και η εξ αντιθέτων επιτροπή, η οποία τον εδίκασε και τον εκήρυξεν ένοχον, δεν ετόλμησε να δημοσιεύση καμμίαν εναντίον του επίσημον καταδικαστικήν απόφασιν. Αφ' ετέρου ο Κ. Βουλπιώτης, ο δήθεν

συνένοχος της προδοσίας, όχι μόνον δεν κατεδιώχθη, αλλ' απέκτησε και την εύνοιαν του Μαυροκορδάτου, αντί τιμωρίας (σημ. εκδ.). [↵](#)

8) Περίεργος είναι η περικοπή δι' ης ζητεί την συγχώρησιν: «Εμένα (λέγει) η κακή τύχη μου και αρρώστησα οπίσω· δεν ηξεύρω κιάλα από τα κρύα τα πολλά ήταν ή από τόσους αφορισμούς οπού μου εκάμετε, και σε παρακαλώ να με συγχωρέση η Διοίκησις και όλοι οι Χριστιανοί και να μου σταλή και μία ευχή συγχωρητική παρά του αρχιερέως». Αναφορά του Καραϊσκάκη προς τον Μαυροκορδάτον από Δομνίστα τη 27 Μαΐου 1823. [↵](#)

9) Δεν ήτον μόνος ο Καραϊσκάκης κατ' εκείνην την εποχήν· ήσαν σύμφωνοι με αυτόν ο Ανδρέας Ίσκου, οι Γιολδασαίοι, ο Γιαννάκης Στάικος κ.τ.λ., οι οποίοι μάλιστα είχαν ονομάσει αυτόν και αρχιστράτηγον· αλλ' ούτοι δεν ηδύναντο να αντισοροπήσωσι με το εναντίον κόμμα, ως συγκεκριμένον από περισσοτέρους και ως βοηθούμενον από την εκεί διοίκησιν. [↵](#)

10) Ο μεγαλιότερος αδελφός του συγγραφέως της βιογραφίας ταύτης (σημ. εκδότου). [↵](#)

11) Ο Κώνστας Μπότσαρης και Κήτσος Τζαβέλας ήσαν οι σημαντικώτεροι αρχηγοί των δυσαρεστηθέντων στρατιωτικών σωμάτων. [↵](#)

12) Περί τας αρχάς Μαΐου 1825. [↵](#)

13) Περί τας αρχάς Ιουλίου 1825. [↵](#)

14) Απαντών δυσκολίας εις την εκστρατείαν και αποδίδων την αιτίαν εις την κακήν θέλησιν των τότε διοικούντων τα πράγματα, κατήντησε να προφέρη και ύβρεις και απειλάς, ώστε επετάχυνον την έξοδόν του, ως ελέγετο, μάλλον διά να απαλλαχθώσιν από αυτόν, παρά από αληθή επιθυμίαν εκστρατείας. [↵](#)

15) Την επομένην ημέραν ο Κιουταχής έστειλε στρατεύματα και έπιασε τας περί τον Πειραιά θέσεις· προ πάντων ωχύρωσε το μετόχιον του Αγίου Σπυρίδωνος. [↵](#)

16) Η **Γύφτικη** λεγομένη πόρτα έκειτο προς τα ΒΔ. της πόλεως. Προμαχώνες είναι τα λεγόμενα τότε **μπούρτζια** του τείχους της πόλεως. [↵](#)

17) **Καράσοϊ** είναι ο βράχος του Αρείου Πάγου. Η **Αρβανίτικη**, πόρτα έκειτο παρά το Στρατιωτικόν Νοσοκομείον. [↵](#)

18) Λέγουν ότι ο Καραϊσκάκης δεν ήτον σύμφωνος εις την καινοτομίαν ταύτην του Φαβιέρου και ότι προείπε με αίσθημα λύπης τον όλεθρον των προτεταγμένων τακτικών. [↵](#)

19) Πολλοί των αξιωματικών υπέπεσον εις την λειποταξίαν δι' άγνοιαν των γενομένων και διότι εκοινολογήθη ότι η φυγή ήτον γενική. [↵](#)

20) Μεταξύ των πολιορκουμένων ήσαν πολλοί με αισθήματα πατριωτισμού και φιλοτιμίας, και είναι δίκαιον να μη συμπεριληφθώσιν εις την κατηγορίαν ταύτην. [↵](#)

21) Αρχηγός του σώματος των Επτανησίων ήτο ο Διονύσιος Ευμορφόπουλος, πολιορκούμενος ήδη εν τη Ακροπόλει, επίτροπος δ' αυτού επί του σώματος ήτο ο Γεράσιμος Φωκάς (σημ. εκδότου). [↵](#)

22) Συνέβη την νύκτα της 30 Σεπτεμβρίου από βόλι εχθρικών διευθυνθέν εις την κεφαλήν, εν ώ εκάθητο πλησίον ενός παραθυριού μετά το δείπνον. (Ο Γκούρας εφονεύθη την νύχτα αγρυπνών έξω της Ακροπόλεως επί των δυτικών οχυρωμάτων και πυροβολών κατά των πλησίων εχθρικών. Σημ. εκδότου). [↵](#)

23) Ενοήθησαν οι εισελθόντες υπό των εχθρών και επυροβολήθησαν· επληρώθησαν δύο καί τινες επέταξαν τας καπότας των (σημ. εκδότου). [↵](#)

24) Τα από Μεσολόγγι εις Ναύπλιον ελθόντα στρατεύματα διαιρέθησαν μεταξύ των και διεφέροντο οι Σουλιώται και Ηπειρώται με τους Στερεοελλαδίτας, ήτοι τους κατοίκους της Ανατολικής και Δυτικής Ελλάδος· πολλοί έπεσον και εις προσωπικάς ύβρεις. Ο Θ. Γρίβας και άλλοι σημαντικοί αξιωματικοί έλαβον εις την εξουσίαν των το Παλαμήδιον εξώσαντες τον Φωτομάραν. Έν σώμα της φρουράς ταύτης υπό τον Γιαννάκην Σουλτάνην είχεν έλθει εις βοήθειαν του Καραϊσκάκη και τούτο προ πάντων εβίαζε τον Καραϊσκάκην να μη δεχθή της αρχηγείας την διαίρεσιν. [↵](#)

25) Δεν ειξεύρω αν ο Καραϊσκάκης προδιωργάνισε να τον ομιλήσωσι κατ' αυτόν τον τρόπον όμως τα φαινόμενα ήσαν τοιαύτα. [↵](#)

26) Ήξευρον, φαίνεται, ότι οι Σουλιώται είχαν ζητήσει τούτο από την Κυβέρνησιν και δεν είχαν εισακουσθή. [↵](#)

27) Την γολέτταν ταύτην, ήτις ήτον Τουρκική, την εκυρίευοαν εξ εφόδου τριάκοντα Έλληνες επιπεσόντες εις αυτήν με έν πλοιάριον. [↵](#)

28) Ο ενταύθα υπονοούμενος εθελοντής είναι αυτός ο συγγραφεύς της παρούσης βιογραφίας (σημ. εκδότου). [↵](#)

29) Τον Παναγιώτην Κακλαμάνον (σημ. εκδότου). [↵](#)

30) Το μοναστήριον τούτο είναι εκ των καλλίστων δημοσίων οικοδομημάτων του χριστιανισμού, των ευρισκομένων εις την Στερεάν Ελλάδα· ήτον περιεζωσμένον με τείχος, του όποιου όμως μόνον τα ερείπια φαίνονται την σήμερον. Κείται επί τινος ευθέος λόφου και έχει προκειμένην μίαν ωραίαν πεδιάδα, ανήκουσαν όλην σχεδόν εις αυτό. ↵

31) Από του σημείου τούτου ο Δημ. Αινιάν συνέγραψε και ιδιαιτέρως υπό τύπον διηγήματος ενδιαφέρουσαν εκτενή περιγραφήν της μάχης της Αράχωβας, εδημοσίευσε δε αυτήν εν τη υπ' αυτού εκδιδόμενη «Βιβλιοθήκη του Λαού» τόμ. του 1855, σελ 345 και εξής (σημ. εκδότου). ↵

32) Τον Γιαννούσην Πανομάραν Σουλιώτην (σημ. εκδότου). ↵

33) Οι κάτοικοι του χωρίου φυγόντες βιαίως από τας οικίας των, είχαν αφήσει τα κρασία των και ολίγα τινά τρόφιμα. ↵

34) Πολλάί περί του Τουρκικού στρατοπέδου λεπτομέρειαι έγειναν γνωσταί και από τους συλληφθέντας αιχμαλώτους, προ πάντων όμως από τον Τάτζην Μαγγίαν, ο οποίος μεταβαίνων κοτζάμπασης εις την Δυτικήν Ελλάδα, ευρέθη κατά τύχην εις την συνοδίαν του Κεχαγιάμπεη εις Αράχωβαν. ↵

35) Ίσως απεφάσισε τούτο και διά την φήμην ήτις έμελλε να διαδοθή, καθώς ελέγετο, και περί του πύργου του κατασκευασθέντος από τας κεφαλάς των Αλβανών. ↵

36) Μεγάλη φιλονεικία διέτρεξεν εις τον διορισμόν του Δράκου· επειδή ο Νάκος Πανουργιάς επεθύμει να κατασταθή εις ταύτην την πολιορκίαν και διά τας μετά των κατοίκων ↵

37) Τον Ανδρίτσον Σαφάκαν (σημ. εκδότου). ↵

38) Ο Μακρυγιάννης ούτος είναι έτερος ή ο διάσημος στρατηγός, όστις ήτο Δωριεύς την καταγωγήν (σημ. εκδότου). ↵

39) Επληρώθησαν μόνον τρεις από τους Έλληνας, εν οϊς και ο στρατηγός Κ. Βέρης. ↵

40) Ούτος ήτον ο γενναίος Κωνσταντής Γριβογεώργου, ο οποίος μετά τινα καιρόν διεσώθη από τας χείρας των εχθρών διά τινος τολμηράς και παραδόξου φυγής. ↵

41) Τα βοηθήματα του Μεγαλειότατου Βασιλέως της Παυαρίας, ο οποίος πρώτος των ηγεμόνων της Ευρώπης ενέδωκεν εις την φωνήν της φιλανθρωπίας και έπεμψεν ομού με τα βοηθήματά του και τον

Συνταγματάρχη Εϊδέκον, ο οποίος ενεψύχωσε τον Καραϊσκάκη εις τον αγώνα και τον υπεστήριξε διά της φρονίμου διανομής των βοηθημάτων. ↵

42) Ο ένδοξος ιατρός Μπαλής, ο οποίος δικαίως απέκτησε την ευγνωμοσύνην του Έθνους και διά τας σημαντικάς ιατρικάς του εκδουλεύσεις και διά τα ευγενή του υπέρ αυτού αισθήματα, έχων την επιστασίαν των από την Φιλελληνικήν εταιρείαν πεμπομένων βοηθημάτων συνετέλεσε πολύ εις υποστήριξιν του αγώνος του Καραϊσκάκη. ↵

43) 3 Μαρτίου. ↵

44) Η οργή αυτή του Καραϊσκάκη κατά του Βάσσου χαρακτηρίζει μεν τον αρχηγόν τον απαιτούντα την πιστήν εκτέλεσιν των διαταγών του, καμμίαν όμως μομφήν δεν δύναται να προσάψη κατά του επίσης γενναίου Βάσσου, αφού προ ολίγου αυτός ο Καραϊσκάκης είχε αποτύχη εις την κατάληψιν της θέσεως εκείνης. Η ανδρεία άλλως δεν μετρείται διά της επιτυχίας (σημ. εκδ.). ↵

45) Το γιαταγάκι λέγουν ότι ήτον του Ιωάννου Λογοθέτου από Βόνιτζαν. ↵

46) Όταν μετά τον θάνατόν του εξετάσθησαν τα πράγματα και τα έγγραφα του, δεν ευρέθη να έχη διόλου περιουσίαν. Ήτον εις πολλούς γνωστόν ότι είχε ικανήν χρηματικήν κατάστασιν προ της εκστρατείας ταύτης· φαίνεται λοιπόν ότι την εξώδευσεν εις αυτήν. Τούτο φαίνεται ακόμη πιθανώτερον, όταν εξετάση τις με πόσιν μεγαλοδωρίαν εφέρετο προς τους αριστεύοντας των στρατιωτών και πώς εξώδευεν εξ ιδίων του ή από δάνεια, τα οποία ελάμβανεν από τους πλουσιωτέρους των αξιωματικών, εις τας ανάγκας του στρατοπέδου, παρατηρήση δε και αφ' ετέρου πόσον ολίγα χρήματα του εδόθησαν από την Κυβέρνησιν καθ' όλον της εκστρατείας ταύτης το διάστημα. ↵

47) Τούτο απεινέτο, φαίνεται, εις τον Γαρδικιώτην, ο οποίος είχε υποσχεθή να λάβη εις σύζυγόν του την μεγαλητέραν των θυγατέρων του· αλλά δεν έκαμεν εις αυτόν οποίαν εντύπωσιν έπρεπε. ↵

48) Ιδού η διαθήκη του αιμνήστου Καραϊσκάκη, δημοσιευθείσα υπό του Κ. Παπαρηγοπούλου κατά το παρ' αυτό πρωτότυπον: «Σαραντατέσσαρες χιλιάδες γρόσια εις το κεμέρι του Μήτρου Αγραφιώτη. Από αυτά αι τριάντα χιλιάδες να δοθούν εις ταις τσούπαις μου· να τας περιλάβουν οι δύο Μήτρηδες, του Σκυλοδήμου και Αγραφιώτης. Δύο χιλιάδες να πάρη ο ένας Μήτρος και δύο ο άλλος, όπου με εδούλευαν. Χίλια να πάρουν εκείνοι όπου θα με θάψουν. Δύο χιλιάδες έχει ο γραμματικός, τέσσαρες χιλιάδες γρόσια της Μαργιώς. Τα άλλα να μοιρασθούν διά την ψυχήν μου. Αυτά όπου έχω εις την σακκούλαν μου να τα λάβουν οι

ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ

Το τουφέκι και άτια μου να πάνε των παιδιών μου, και ώρα μου (το ωρολόγιόν του, σ. εκδ.). Έξ χιλιάδες γρόσια μού θέλει ο Νοταράς Ιωάννης· δεκαπέντε χιλιάδες γρόσια έχει ο Μήτρος του Σκυλοδήμου διά τον Κασινίκα και λοιπούς, Δαγλή και άλλους αξιωματούκους» (σ. εκδ.). ↵

49) Την εν Σαλαμίни εκκλησίαν του Αγίου Δημητρίου (σημ. εκδ.). ↵

50) Η απλή και αυτοσχέδιος ρητορική του κ. Σ. Τρικούπη εκίνησεν εις δάκρυα και εις θαυμασμόν τους παρευρεθέντας εις την εις Πύρον γενομένην νεκρώσιμον τελετήν του Καραϊσκάκη, μ' όλον ότι δεν ωμίλησεν ειμή μόνον περί της δεκαμήνου τελευταίας εκστρατείας του. ↵

51) Τόσον φόβον είχαν λάβει οι εχθροί διά τον Καραϊσκάκη, ώστε μεταξύ των Αλβανών έγεινε παροιμία και όταν έβλεπον τινά φεύγοντα με βίαν έλεγον· «Πού φεύγεις ως να σε κυνηγά ο Καραϊσκάκης;». ↵

52) Ο Γεώργιος Δράκος μεταγόμενος εις Χαλκίδα εφονεύθη, ή κατ' άλλους ηυτοκτόνησε καθ' οδόν. Ο δε Δ. Καλλέργης εξηγοράσθη υπό των συγγενών του αντί 70 χιλ γροσίων, ακρωτηριασθέντος μόνον υπό των Τούρκων του ετέρου εκ των ώτων του. ↵

53) Τον Τριαντάφυλλον Τζουράν εκ Λήμνου (σημ. εκδ.). ↵

54) Ο Καραϊσκάκης ήταν παντρεμένος πολύ πριν από το 1821. Η Καραϊσκάκαινα πέθανε το 1827 'σ τον Κάλαμο, ενώ ο στρατηγός πολεμούσε 'σ την Αθήνα τον Κιουταχή. Η Κυβέρνηση ανησύχησε τότε μην αφήση ο στρατηγός το στρατόπεδο και πάη να παρηγορήση την οικογένειά του. Αυτός όμως έκαμε μεγάλη καρδιά κ' έγγραψε και 'σ την Κυβέρνηση να την ησυχάση. ↵

*** END OF THIS PROJECT GUTENBERG EBOOK GENERAL GEORGIOS KARAIKAKIS'
BIO ***

***** This file should be named 37162-h.htm or 37162-h.zip *****
This and all associated files of various formats will be found in:
<http://www.gutenberg.org/3/7/1/6/37162/>

Produced by Sophia Canoni

Updated editions will replace the previous one--the old editions
will be renamed.

Creating the works from public domain print editions means that no
one owns a United States copyright in these works, so the Foundation
(and you!) can copy and distribute it in the United States without
permission and without paying copyright royalties. Special rules,
set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to
copying and distributing Project Gutenberg-tm electronic works to
protect the PROJECT GUTENBERG-tm concept and trademark. Project
Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you
charge for the eBooks, unless you receive specific permission. If you
do not charge anything for copies of this eBook, complying with the
rules is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose
such as creation of derivative works, reports, performances and
research. They may be modified and printed and given away--you may do
practically ANYTHING with public domain eBooks. Redistribution is
subject to the trademark license, especially commercial
redistribution.

*** START: FULL LICENSE ***

THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg-tm mission of promoting the free
distribution of electronic works, by using or distributing this work
(or any other work associated in any way with the phrase "Project
Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full
Project
Gutenberg-tm License (available with this file or online at
<http://gutenberg.org/license>).

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg-
tm
electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg-tm
electronic work, you indicate that you have read, understand, agree
to
and accept all the terms of this license and intellectual property
(trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all
the terms of this agreement, you must cease using and return or
destroy
all copies of Project Gutenberg-tm electronic works in your
possession.
If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project
Gutenberg-tm electronic work and you do not agree to be bound by the
terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or

entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. "Project Gutenberg" is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who

agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg-tm electronic works

even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project

Gutenberg-tm electronic works if you follow the terms of this agreement

and help preserve free future access to Project Gutenberg-tm electronic

works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation ("the Foundation"

or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg-tm electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is in the public domain in the United States and you are

located in the United States, we do not claim a right to prevent you from

copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg

are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg-tm mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg-tm works in compliance with the terms of

this agreement for keeping the Project Gutenberg-tm name associated with

the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg-tm License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern

what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in

a constant state of change. If you are outside the United States, check

the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg-tm work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country outside the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate

access to, the full Project Gutenberg-tm License must appear prominently

whenever any copy of a Project Gutenberg-tm work (any work on which the

phrase "Project Gutenberg" appears, or with which the phrase "Project

Gutenberg" is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org

1.E.2. If an individual Project Gutenberg-tm electronic work is derived from the public domain (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase "Project Gutenberg" associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg-tm trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg-tm electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg-tm License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg-tm License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg-tm.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg-tm License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg-tm work in a format other than "Plain Vanilla ASCII" or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg-tm web site (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a

copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original "Plain Vanilla ASCII" or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg-tm License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg-tm works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg-tm electronic works provided that

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg-tm works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg-tm trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg-tm License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg-tm works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg-tm works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg-tm electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from both the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and Michael Hart, the owner of the Project Gutenberg-tm trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread public domain works in creating the Project Gutenberg-tm collection. Despite these efforts, Project Gutenberg-tm electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain

"Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg-tm trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg-tm electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS' WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone

providing copies of Project Gutenberg-tm electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg-tm electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg-tm work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg-tm work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg-tm

Project Gutenberg-tm is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg-tm's goals and ensuring that the Project Gutenberg-tm collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg-tm and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation web page at <http://www.pglaaf.org>.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Its 501(c)(3) letter is posted at <http://pglaaf.org/fundraising>. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's principal office is located at 4557 Melan Dr. S. Fairbanks, AK, 99712., but its volunteers and employees are scattered throughout numerous locations. Its business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887, email business@pglaaf.org. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's web site and official page at <http://pglaaf.org>

For additional contact information:

Dr. Gregory B. Newby
Chief Executive and Director
gbnewby@pglaaf.org

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg-tm depends upon and cannot survive without wide spread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit <http://pglaf.org>

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg Web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: <http://pglaf.org/donate>

Section 5. General Information About Project Gutenberg-tm electronic works.

Professor Michael S. Hart is the originator of the Project Gutenberg-tm concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For thirty years, he produced and distributed Project Gutenberg-tm eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg-tm eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as Public Domain in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our Web site which has the main PG search facility:

<http://www.gutenberg.org>

This Web site includes information about Project Gutenberg-tm, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.

schooltime.gr